

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Eski Çağ Dilleri ve Kùltürleri Anabilim Dalı
Eski Yunan Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

HESIODOS'TA ERGON

Eyüp ÇORAKLI

2501050032

Tez Danışmanı:

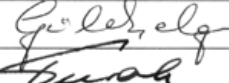
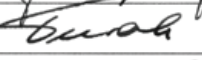

Prof. Dr. Güler Çelgin
Prof. Dr. Ş. Teoman Duralı

İstanbul 2008

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz **ESKİ YUNAN DİLİ VE EDEBİYATI** Bilim Dalında **2501050032** numaralı **EYÜP ÇORAKLI**'NİN hazırladığı "**HESIODOS'TA ERGON**" konulu **YÜKSEK LİSANS/ DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 15.Maddesi uyarınca **10.07.2008 PERŞEMBE** günü **Saat:14.00'de** yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ**.....'ne* **OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI(*)	İMZA
PROF. DR. GÜLER ÇELGİN	KABUL	
PROF. DR. ŞABAN TEOMAN DURALI	KABUL	
PROF. DR. AHMET VEDAT ÇELGİN	KABUL	
PROF. DR. ÇİĞDEM DÜRÜŞKEN	KABUL	
PROF. DR. BEDİA DEMİRİŞ	KABUL	

HESIODOS'TA ERGON

Eyüp ÇORAKLI

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Hesiodos'un **Erga kai Hēmerai** adlı eserinde ortaya konan çalışma (**ergon**) anlayışını filolojik ve felsefi bir yaklaşımla ele almak ve söz konusu kavramın Hesiodos'ta bireyi ortaya çıkaran bir davranış olarak anlaşıldığını göstermeye çalışmaktır. Bu sayede, Hesiodos'un Yunan düşüncesinin erken aşamasında, **kosmos**'a itilen bireyin hayat mücadelesini betimlemekle **logos**'a, başka deyişle felsefi düşünüşe öncülük ettiği ve kendisinden sonraki filozofların zihnini meşgul eden temel sorunlar üzerine eğilerek **trajik akla** giden yolu açtığı belirlenecektir.

ERGON IN HESIOD

Eyüp ÇORAKLI

ABSTRACT

The aim of this study is to approach to the concept of work (**ergon**) demonstrated in Hesiod's **Works and Days** from both philological and philosophical angles and to endeavor to show that this concept is distinguished as an attitude which exposes the individual mind in Hesiod. By doing this, it will be designated that in the early stage of the Greek thought, Hesiod is the one that pioneers to **logos**, in other words to philosophical thinking by delineating the struggle of life of the individual who is impelled to the **kosmos** and gives way to the **tragic mind** by handling the basic problems that later philosophers pondered.

ÖNSÖZ

Hesiodos Yunan düşüncesinin gelişim sürecinde genellikle **Theogonia** adlı eseriyle ön plana çıkmış, **Erga kai Hēmerai** adlı eserinde dile getirdiği insan anlayışı üzerinde çok fazla durulmamıştır. Ancak her iki eserin de bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulayan bu tezin amacı Hesiodos'un **Theogonia**'da beliren evren tasavvuru üzerine kurduğu ve bu tanrısal **kosmos** anlayışını insan açısından yorumladığı **Erga kai Hēmerai**'da insanı bir **ergon** varlığı olarak tanımlayarak bireyin doğuşuna adım atışını göstermektir. Dolayısıyla bu çalışma Hesiodos'ta beliren **ergon** anlayışının Yunan düşüncesinin gelişim sürecindeki etkisini ve **epos**'tan **logos**'a geçişte bireyselleşmenin ne derece önemli bir etken olduğunu ortaya koyması bakımından dikkate değerdir.

Böylesine zorlu bir konu üzerine yoğunlaşan bu tezin danışmanlığını üstlenen değerli hocam Sn. Prof. Dr. Güler Çelgin'e, yine bu tezin ikinci danışmanlığını üstlenme nezaketini göstererek çalışmalarına felsefi bir derinlik kazandıran Sn. Prof. Dr. Ş. Teoman Duralı'ya, en zorlu anlarımda getirdiği açıklamalarla düşünce ufkumu genişleten Sn. Prof. Dr. Çiğdem Dürüşken'e, bunca yıllık eğitim sürecinde üzerimdeki emeklerini inkar edemeyeceğim değerli hocalarım Sn. Prof. Dr. A. Vedat Çelgin'e, Sn. Prof. Dr. Bedia Demiriş'e, Sn. Prof. Dr. Cengiz Çakmak'a, Sn. Doç. Dr. Faruk Akyol'a, Sn. Yard. Doç. Çiğdem Menzilcioğlu'na; bu süreç boyunca gösterdiği anlayıştan ötürü Kabalcı Yayınevi'nin genel yayın yönetmeni Sn. Mustafa Küpüşoğlu'na ve onun şahsında diğer çalışma arkadaşlarıma; gerek öğrencilik hayatım boyunca gerekse sonrasında dostluklarıyla beni sarmalayan değerli arkadaşlarım Sn. Araş. Gör. Ekin Öyken'e, Sn. Araş. Gör. Pelin Erçelik'e, Sn. Bengü Cennet'e, Sn. Oğuz Yarlıgaş'a ve Sn. Selen Ak'a; yine bu tezin yazımında gerekli kitapları sağlama zahmetine katlanan Sn. Rüya Kalıntaş'a ve çalışmamı ilgiyle takip ederek önemli uyarılarıyla katkıda bulunan Sn. Eylem Yolsal'a ve son olarak benim için her türlü fedakarlığa katlanan sevgili aileme teşekkürlerimi sunmayı gönül borcu bilirim.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1
1. HESIODOS VE ÇAĞI	7
1.1. Hesiodos'un Kimliği	7
1.1.1. Epos ile Logos Arasında Bir Şair	8
1.1.2. Hesiodos: Kendi Dilinden	10
1.2. Hesiodos'un Dünyası	15
1.2.1. Yaşadığı Çağ	18
1.2.2. Yaşadığı Coğrafya	29
2. ERGON KAVRAMINA GENEL BAKIŞ	32
2.1. Kavramın Tarihçesi	32
2.1.1. Etimolojik Çözümleme	32
2.1.2. Bağlamsal Çözümleme	35
2.2. Ergon 'a Yakın Kavramlar	46
3. ERGON 'UN MİTOLOJİK DAYANAKLARI	51
3.1. İki Farklı Eris	53
3.1.1. Eris'in Soyağacı	54
3.1.2. Ergon 'u Teşvik Eden Güç Olarak Eris	56
3.2. Prometheus-Pandora Mythos 'u	63
3.3. Soylar Mythos 'u	72
4. ERGON-DİKĒ İLİŞKİSİ	91
4.1. Atmaca ile Bülbül Masalı	91

4.2. Dikē ve Hybris	93
4.3. Ergon Üzerine	101
SONUÇ	108
KAYNAKÇA	112
Antikçağ Kaynakları	112
Modern Çalışmalar	114

KISALTMALAR LİSTESİ

Antikçağ Kaynaklarına İlişkin Kısaltmalar

Ar.	Aristophanes
Ran.	Ranae (Batrakhoi)
Aratos	Aratos
Phaen.	Phaenomena (Phainomena)
Aul. Gel.	Aulus Gellius
Cic.	Cicero
Sen.	De Senectute
Clem. Alex.	İskenderiyeli Klemens
Strom.	Stromata
Hdt.	Herodotos
Hom.	Homeros
Il.	Ilias
Od.	Odysseia
Hes.	Hesiodos
Erga	Erga kai Hēmerai
Th.	Theogonia
Paus.	Pausanias
Pl.	Platon
Leg.	Leges (Nomoi)
Phd.	Phaedo (Phaidon)
Resp.	Respublica (Politeia)
Plut.	Plutarkhos
Sol.	Solon
Thuc.	Thukydides
Vell. Pat.	Velleius Paterculus

Sürelî Yayınlar İlişkin Kısaltmalar

AJP	American Journal of Philology
CJ	Classical Journal
ClAnt	Classical Antiquity
CP	Classical Philology
CQ	The Classical Quarterly
CR	The Classical Review
CW	Classical World
G&R	Greece & Rome
GRBS	Greek, Roman, and Byzantine Studies
HSCP	Harvard Studies in Classical Philology
JHI	Journal of the History of Ideas
JHS	The Journal of Hellenic Studies
JNES	Journal of Near Eastern Studies
TAPA	Transactions of the American Philological Association

Sözlük, Ansiklopedi ve Edisyonlara İlişkin Kısaltmalar

DK	Diels-Kranz
LSJ	Liddell-Scott-Jones
OCD	Oxford Classical Dictionary
OLD	Oxford Latin Dictionary

Teknik Kısaltmalar

A.e.	Aynı eser/yer
A.g.e.	Adı geçen eser
A.y.	Yazara ait son zikredilen yer
B.a.	Eserin bütününe atıf
Bkz. aş.	Eserin kendi içinde aşağıya atıf

Bkz. yuk.	Eserin kendi içinde yukarıya atıf
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör/yayına hazırlayan
Fr.	Fragman
K.g.	Karşı görüş
Karş.	Karşılaştırınız
S.	Sayfa
T.y.	Basım tarihi yok
V.d.	Çok yazarlı eserlerde ilk yazardan sonrakiler

GİRİŞ

Çalışmamızın konusu olan Hesiodos'ta **ergon**, **Erga kai Hēmerai** adlı eserin bütününde işlenen iki konudan biridir. Diğer konu yine **ergon**'la ilişkili olan adâlettir. Hesiodos'un tasarladığı ve hatta insanlara öğütlediği hayat tarzı bu iki temel kavrama dayanmaktadır.

Erga kai Hēmerai ayrı ayrı bölümlerden oluşmuş bir eserdir ve bu bölümler arasındaki ilişki genellikle gözden kaçırılmaktadır. Çünkü eser boyunca Hesiodos'un anlatacağı asıl konuya doğru adım adım ilerlediğini, her bölümün bir diğeri üzerine yükseldiğini söylemek oldukça zordur. Çalışmanın (**ergon**) insan için neden bir zorunluluk olduğunu temellendirirken, adâleti insan hayatının olmazsa olmazı ve insanı hayvandan ayıran bir ölçüt olarak ortaya koyarken, tanrılarla insanlar arasındaki ilişkileri açıklarken, bir çiftçinin uyması gereken kuralları, yapması gereken işleri sayıp dökerken, Hesiodos'un asıl amacı, aslında kardeşi Perses'e bir an önce aylıklığı yüreğinden söküüp zorlu çalışmaya gönül vermesi gerektiğini anlatmaktır.

Ancak söz konusu eser çalışma (**ergon**) kavramı açısından teorik ve pratik olarak iki bölüme ayrılıp incelenebilir: İlk bölümü oluşturan 380 mısradaki çalışma olgusunun deyim yerindeyse **metafizik** ortaya konulmuştur. Eserin geri kalan bölümlerinde ise bu çalışma anlayışı gündelik hayatın problemleri etrafında şekillendirilir. Bu bakımdan bu çalışmada üzerinde durduğumuz asıl konu Hesiodos'un adâlet ve ahlâk çerçevesinde ele aldığı ve soyut anlamda temellendirdiği **ergon** anlayışıdır. Hesiodos'ta **ergon** çiftçilik şeklinde ortaya çıkar, zaten eserinin doğrudan doğruya çiftçilikle ilgili olduğu su götürmez bir gerçektir. Ancak Hesiodos yalnızca çiftçilikten söz etmez, aynı zamanda onu en temel çalışma biçimi olarak görür. Bu bağlamda çiftçilik bütün diğer şeyleri bir arada tutan, eseri bütünleyen en temel konudur. Ancak çiftçiliğin Hesiodos'un gözünde yalnızca kâr amaçlı bir iş olmayıp Zeus'un insanlar için belirlediği bir hayat tarzı olduğunu düşünürsek onun aynı zamanda pratik değil, ahlâkî ve dinî motifler taşıdığını da kavrarız. İşte **Erga**'nın bütünlüğünü sağlayan da bu bakış açisidir.

Ergon, Hesiodos bağlamında soyut bir kavram olarak incelendiğinde bizleri **çalışmanın metafiziğine** götürür. Çünkü onun soluduğu düşünce ikliminde **ergon**, insanın **mythos**'tan dışarı atabileceği ilk adımdır. Hesiodos bu sayede bize **animal laborans**'ın (cefâ çeken hayvan) ilk nüvelerini göstermekle kalmaz; Eski Yunan düşüncesinde bireyselliğin ilk ifadecisi olur, insanın **kosmos**'ta bir birey olarak ortaya çıkışının ve kendi başına ayakta kalma serüveninin ilk edebî örneğini sunar. Çünkü **ergon**, Hesiodos'ta alelade bir insan davranışı değil, insana yüklenmiş bir sorumluluktur. Onun için **ergon**'un anlamları tanrılara duyulan saygıdan toprağa gösterilen özene, insanın yeryüzündeki varlığının açıklanmasından hayatın devamlılığı konusundaki düşünceye kadar uzanır.

Bu bakımdan **ergon**'un tanımını yapmak oldukça zordur. Nedir **ergon**? Öyle ya, yeri geldiğinde ağaçtan elma toplamak bile iştir. Nitekim yeryüzünde çalışmanın olmadığı bir toplumun varlığından söz etmek mümkün değildir. Tarih boyunca insanoğlu sürekli bir meşguliyet aramış, boş durmamaya olabildiğince özen göstermiştir. Ne var ki çalışmaya ve çalışmanın türlerine bakış toplumdan topluma farklılık göstermiş, her toplum benzeri işler için bile farklı yaklaşımlar sergilemiştir. Demek ki bir toplumun kültürel yapısını, düşünce ve davranışını, ahlâkî kavrayışlarını öğrenmemiz için elimizdeki temel birim o toplumun çalışmaya bakışıdır. Çünkü toplumun alışkanlıklarını, yaşayışını ve düşünme biçimini belirleyen o toplumdaki bireylerin uğraştıkları iş ve bu işle oluşan toplum yapısıdır. Böylesine önemli bir olguyu araştırmamızın konusu olarak ele almak Eski Yunan kültüründeki önemli düşünce sıçrayışlarını gözlemlememiz açısından büyük bir fırsat olmuştur.

Öyleyse nedir **ergon**? Yapılan hiçbir tanımlama, getirilen hiçbir izah bu soruyu yeterince açıklamaz. Belirttiğimiz gibi çalışma sosyo-kültürel anlamda insanın bütün davranışlarıyla ilgilidir. Yine de basitçe tanımlamamız gerekirse iş ve çalışma doğadaki maddeleri kullanarak kendisiyle nesnelere yapabileceğimiz, örneğin hayatımızı sürdürmek için bitki yetiştireceğimiz, diğer varlıkları ve doğadaki etkin güçleri denetimimiz altına alabileceğimiz aletler yapmaktır.¹ Çalışmanın bu şekilde

¹ H. Applebaum, **The Concept of Work: Ancient, Medieval, and Modern**, State University of New York Press, New York, 1992, s. x.

tanımlanışında insanın hayatta kalabilmesi ve yeme içme ve barınma gibi en temel ihtiyaçlarını karşılayabilmesi amacı ön plandadır. Ancak çalışmanın alanı bununla sınırlı kalmaz. Başka deyişle çalışmanın tek biçimi sırf yarar amacı güden, ihtiyaçları karşılamaya yönelik emek harcama değildir. Ne de olsa maddi nesnelere üreten çömlekçinin ve marangozun ya da hayatın devamlılığını sağlayacak ürünler yetiştiren çiftçinin işine kıyasla hekimin, şairin, filozofun işi çok da zahmetli ve yarar sağlayan bir iş gibi görünmez. Demek ki bir toplumda yarar amacı gütmeyen çalışan kişiler de vardır. Bu da çalışmanın tanımlanışını zorlaştıran bir durumdur.

Burada günümüz iş anlayışı ile Antikçağın işe bakışı arasında derin uçurumlar olduğunu da belirtmek gerekir. Günümüz toplumlarında insanın çalışma etkinliğini tanımlamak için kullanılan **meslek** kelimesi aslında insanın hangi yoldan hayatını kazandığını belirten işlevsel bir terimdir. Ancak Antikçağ insanının hayâlinde günümüzdeki gibi bir meslek anlayışı henüz mevcut değildir. Onlar için bir kadının ya da erkeğin, bir kölenin ya da efendinin, bir savaşçının ya da sıradan bir köylünün, hatta tanrıların bile yaptıkları işler, nitelik bakımından farklı da olsa, tek bir kelimeyle ifade edilir: **ergon**, yani iş, çalışma ve emek. Çünkü Eski Yunan toplumunda insanların uğraştıkları işler kendilerine tanrılar tarafından ilham edilen birer meziyet olarak görülür. Bir şair Mousa'lardan ilham alır, bir hekim hekimlik yeteneğini Asklepios'a borçludur, demirciliğin koruyucu tanrısı Hephaistos'tur. Görüldüğü gibi Yunan düşüncesinde çalışma anlayışı tanrısal bir temele dayanmaktadır. Tanrılar insanların **thymos**'una nasıl bir meziyet üflemişse onlar da o işi yaparlar.

Hesiodos, Yunan düşüncesinin ilk aşamalarından itibaren gördüğümüz bir anlayışı belirli bir sisteme oturtmuştur. Eski Yunan'da her insanın, her canlının, hatta tanrıların bile belirli bir **ergon**'u vardır. Hesiodos işte bu **ergon**'u insanın varlık şartı saymış ve henüz birey olarak görülmediği bir dönemde insanı bir **ergon** varlığı olarak tanımlamıştır. Ona göre insan adâletten, ahlâktan yoksun olamayacağı gibi **ergon**'suz da kalamaz. Çünkü çalışma adâletle bir giden en temel davranış biçimidir.

Çalışma, antropolojik açıdan bakıldığında insan hayatının omurgası niteliğindedir. Çünkü insanın bütün yaşama alışkanlıkları, değerleri ve toplumsal konumu onun üzerine kurulmuştur. Demek ki çalışma insan için, insanın da içinde

bulunduğu ve oluşması için uğraştığı çevresi için, diğer varlıklarla, doğayla kurduğu ilişkiler için en temel olgudur.²

Hesiodos'ta insan çalışmanın varlığını bir yaşama şartı, hatta zorunluluk olarak duyumsar. Ne de olsa insan, bir bakıma doğanın içinde, bir bakıma dışındadır. İnsan doğanın yasalarına boyun eğen, doğum ile ölüm döngüsüne bağlı biyolojik bir varlık olarak doğanın içinde yer alır. Ancak yaşadığı doğada kendine ait bir çevre kurmaya çalışır. Bu çevreyi inşa etme sürecinde etkin olan dil, yasa, toplum kuralları gibi etkenlerin başında da çalışma gelmektedir. İşte insan çalışarak inşa ettiği bu çevreyle doğanın dışına çıkar.³ Bu durum doğa-insan ilişkisinde çalışmanın etkisini görmek açısından önemlidir.

Çalışma toplumsal ve kültürel bir olgudur. Onu insandan, insan ilişkilerinden, ve oluşmasında bu ilişkilerin önemli bir etkisi olan kültürden ayrı düşünmek mümkün olmaz. Bu bakımdan Hesiodos'un **Erga kai Hēmerai**'nda beliren **ergon** anlayışını ele aldığımız bu çalışmada öncelikle Homeros dönemi toplum yapısını inceleyerek söz konusu kavramın şair tarafından nasıl yorumlandığı üzerinde özellikle durduk. Bu nedenle çalışmamızın ilk bölümünde Hesiodos ve öncesi dönemi ana hatlarıyla anlatmaya ve bunu **ergon** bağlamında ele almaya; Hesiodos öncesi dönemde Yunan toplum yapısında belirleyici bir unsur olan **oikos** kavramını inceleyerek böyle bir toplum yapısında çalışmanın niteliğini ve önemini, ahlâkî, dinî ve toplumsal değerini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamıza konu olan **ergon** kavramının Yunan dili açısından ne derece zengin bir anlam içeriğine sahip olduğunu göstermenin araştırmamızın seyrine yön vereceğini düşündüğümüzden ikinci bölümde **ergon** kelimesinin kavramsallaşma sürecini etimolojik ve bağlamsal çözümler ışığında ortaya koymayı ve söz konusu kavramın Hesiodos'un, hatta tüm Yunan düşüncesinin şekillenmesinde önemli bir yeri olan Homeros destanlarından süzdüğümüz anlam değerleriyle sınırlarını çizmeyi ve böylece Hesiodos'a bir arka plan oluşturmayı amaçladık.

Bütün bu değerlendirmeler çerçevesinde **Erga kai Hēmerai**'da ortaya konan **ergon** anlayışını çözümlenmeye, Hesiodos'un bu kavramla **kosmos** içindeki bireyi

² Applebaum, **a.g.e.** s. ix.

³ Applebaum, **a.g.e.** s. ix-x.

inşa etme sürecini gözler önüne sermeye çalıştığımız üçüncü bölümde **ergon** anlayışının dayandırıldığı üç **mythos**'u ele alıp mitolojik-felsefi dayanaklarını inceleyerek Hesiodos'un vardığı felsefi derinliği ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamızın seyri içerisinde Hesiodos'un **ergon** anlayışını adâlet anlayışından ayrı tutmadığı ortaya çıktığından dördüncü ve son bölümde adâlet ve çalışma arasındaki ilişki üzerinden Hesiodos'un insan hayatının en değerli özü saydığı ahlâk ile onu saran, kuşatan çalışma anlayışı üzerinde durarak bu iki önemli kavramın nasıl birbirinin içine örüldüğünü ana hatlarıyla sunmaya çalıştık.

Hesiodos'la ilgili pek çok modern çalışma olmasına rağmen doğrudan doğruya **ergon** konusunda derli toplu bir çalışma yoktur. Burada zikredilmesi gereken en önemli çalışmalar Stephanie Nelson'ın **God and Land: The Metaphysics of Farming in Hesiod and Virgil** ile J. Clay Strauss'un **Hesiod's Cosmos** adlı eserleridir. Bu eserler Hesiodos'un hem bütün olarak değerlendirilmesi hem de tezimizin de konusu olan çalışma anlayışına ciddi bir bakış açısı sunmaları bakımından önemlidir. Ayrıca Herbert Applebaum'un Antikçağdan Yeniçağa iş ve çalışma anlayışları konusunda önemli değerlendirmeler içeren **The Concept of Work: Ancient, Medieval, and Modern** adlı eserini de burada zikretmek gerekir. Bunlardan başka **ergon** konusundaki diğer çalışmalar yalnızca birkaç makaleden ibarettir. Bunların arasında Maurice Balme'nin **Attitudes to Work and Leisure in Ancient Greece**, başlıklı makalesi Eski Yunan'ın iş ve aylıklık anlayışı konusunda genel bir yaklaşım sunarken C. Bradford Welles'in **Hesiod's Attitude Toward Labor** başlıklı makalesi Hesiodos özelinde bir yaklaşım sağlar. Linda S. Sussman, **Workers and Drones; Labor, Idleness and Gender Definition in Hesiod's Beehive** başlıklı makalesinde Hesiodos'un çalışma anlayışını cinsiyetler ayrımı üzerinden değerlendirir; G. Nussbaum ise **Labour and Status in the Works and Days** başlıklı makalesinde çalışma ve insanın toplumsal konumu arasındaki ilişki üzerinde durur. Son olarak Joseph Fontenrose **Work, Justice, and Hesiod's Five Ages** başlıklı makalesinde çalışma ile adâlet arasındaki ilişki açısından Hesiodos'un **ergon** anlayışını ele alır. Görüldüğü gibi bir iki kitap ve birkaç makale dışında doğrudan doğruya bu konuyla ilgili herhangi bir çalışma mevcut değildir.

Son olarak bu tezde kullanılan Hesiodos metinleri için Gleen W. Most tarafından hazırlanan **Hesiod. Theogony, Works and Days, Testimonia**, Harvard

University Press, LOEB, 2006 künyeli edisyon temel alınmış; Hesiodos'tan yapılan alıntılarda bu metinden yararlanılmıştır. Yine gerek Hesiodos'tan gerekse diğer antikçağ yazarlarından yapılan alıntılarda yararlanılan diğer edisyonlar Kaynakça kısmında gösterilmiş ve bu alıntılar aksi belirtilmedikçe tarafımızdan çevrilmiştir. Eski Yunanca kelimelerin Türkçe transkripsiyonunda evrensel standartlar gözetilmiş, ancak önemsenen kelime ve ibarelere Yunan harfleriyle yer verilmiştir.

1. HESIODOS VE ÇAĞI

1.1. Hesiodos'un Kimliği

Yunan medeniyeti, Yunanların da kabul ettiği gibi¹ iki Şair üzerine kurulmuştur: Homeros ve Hesiodos. Homeros'u **rhapsodos**'lar tarafından icra edilen sözlü Şiir geleneğini ilk derleyen Şair olarak nitelemek yanlış olmayacaktır. Hesiodos ise bu Şiir geleneği açısından başlı başına bir dönüm noktasıdır. Ancak Hesiodos talihsiz bir Şairdir. Çünkü Homeros'un gölgelediği bir iklime doğmuş, onun Şiir kudretinin altında yaşamıştır. Herodotos'tan günümüz araŐtırmacılarına, neredeyse hiçbir yerde ayrı anılmaz bu iki isim. Hesiodos'un Şiirleri, içerik bakımından, yarı-tanrı ve kahramanlar dünyasının betimlendiği Homeros destanlarından tamamen farklıdır ve kendi içinde değerlendirildiğinde bambaşka bir anlayıŐın habercisidir. Onun **epos**'a kattığı didaktik havadır bu anlayış;² başka deyişle Homeros destanlarında ortaya konan ahlâkî yargıların insan hayatında yorumlanmasıdır.

İki yönlü bir Şairdir Hesiodos. **Kosmos**'la i ie geçmiş tanrılar dünyasını anlattığı **Theogonia** adlı eserinde bir **mythographos**, gündelik hayatın sorunlarına çözüm aradığı **Erga kai Hmerai** adlı eserindeyse³ ahlâkî dersler veren bir **sophos** olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla her iki eser de Hesiodos'un kimliğini oluŐturmak bakımından önemlidir. O nedenle Hesiodos'u tek bir açıdan ele almak, onu sadece bir Şair ve **mythographos** ya da gündelik hayata dair öğütler veren bir bilge (**sophos**) veya insana ve evrene dair soyut düşüncelere adım atabilmiŐ, kelimenin en geniş anlamıyla bir filozof (**philosophos**) olarak değerlendirmek doğru olmaz.⁴ O hem Homeros ve sonrası Yunan dinselliğinde önemli yere sahip bir **mythographos**, hem bir bilge hem de **ilk-örnek** bir filozoftur. Bu bakımdan onun kimliğinin bu tamamlayıcı parçalarını bir arada ele almak **Theogonia** ve **Erga**'nın bir bütün olarak değerlendirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır.

¹ Hdt. ii.53.

² Bu konuda ayrıntılı değerlendirme için bkz. M. Heath, "Hesiod's Didactic Poetry," **CQ New Series**, 35:2 (1985), s. 245-263.

³ Bu eserden bundan sonra **Erga** Şeklinde söz edilecektir.

⁴ rneğin Hermann Frnkel'e göre Yunan felsefi düŐünüŐü Thales ve Anaksimandros'tan değil, Hesiodos'tan başlar. Bkz. H. Frnkel, **Early Greek Poetry and Philosophy**, ev. Moses Hadas & James Willis, New York & London, 1975, s. 108, n. 30; s. 515 (Index A); karş. C. J. Rowe, "'Archaic Thought' in Hesiod," **JHS** 102 (1983) s. 124.

1.1.1. Epos ile Logos Arasında Bir Şair

Diğer eskiçağ toplumlarının aksine Yunan dinselliğini rahipler ya da din adamları değil şairler dile getirir, şairler besler. Dolayısıyla onların dinsel bir öğretiyi açıklamak gibi bir amaçları yoktur. Aksine tanrılar ve kahramanların soylu işlerini konu alan **mythos**'lar aktarır, yeri geldiğinde yeni **mythos**'lar icat ederler. Bu **mythos**'lar daha sonra **epos** kılığına bürünür ve kulaktan kulağa, dilden dile aktarılır. Böylece **mythos** her defasında yenilenir.

İnsanın doğayla hemhal olduğu, onunla dolup taşıdığı an **mythos**'un başladığı andır. Başka deyişle **mythos**, insanın baş başa kaldığında doğayla giriştiği bir sohbet, onunla arasında kurduğu naif bir bağıdır.⁵ İnsan bu bağı dile getirip de doğayla arasındaki ilişkiyi paylaşılabilir kıldığında **mythos** artık söz kalıplarına dökülmüş ve **epos** olarak doğmuş demektir. Ancak bizi sarıp sarmalayan bu doğanın içinde onunla aramıza bir mesafe koyup kendi ıssızlığımızı keşfettiğimizde, kendi benliğimizi bulduğumuzda ne olacaktır? İşte **mythos-epos-logos** silsilesini başlatan soru budur ve bu soruya verilecek cevap Yunan aklını işleten temel dinamiği ortaya koyacaktır.

İnsan doğayla arasına mesafe koyup gözlerini kendi üzerine çevirince **logos**'a giden yol açılmıştır. Artık doğayla değil, kendisiyle söyleşmektedir insan; kendi yapıp ettikleri üzerine düşünmekte, kendi varlığını sorgulamaktadır. Bu aynı zamanda insanın doğaya dahil olma, doğada kendi bulma serüvenidir. **Mythos**'la kavranan dünya artık **logos**'la sınılanmaktadır.

Logos'u başlatan bireyselleşmedir. Daha Homeros'ta nüvelerine rastladığımız bu bireyselleşme⁶ ileride Yunan aklının ana damarlarını açacak, biri insan aklının uçsuz bucaksız derinliklerini iskandil eden, diğeri ise insanın yeryüzündeki varoluş

⁵ **Mythos** ve **logos**'un Homeros ve Hesiodos bağlamında değerlendirilmesi konusunda bkz. K. A. Morgan, **Myth and Philosophy from the Presocratics to Plato**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000, s. 17-18; karşı. J. S. Clay, **Hesiod's Cosmos**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, s. 32.

⁶ **Ilias**'ta Akhilleus, Hektor ve Helene'nin konuşmaları, **Odyseia**'da ise Odysseus ve Demodokos'un konuşmaları, tam olarak değilse de, kişilik bilincinin ya da bireyselliğin fark edildiği konuşmalardır. Karşı. Mark Griffith, "Personality in Hesiod," **CIAnt** 2:1 (1983:Apr.) s. 37.

çilesini kurcalayan iki büyük sonuca, felsefe ve tragedyaya yol verecektir.⁷ Bu yolun başındaki isim de hiç şüphesiz Hesiodos'tur.

Hesiodos **epos** ile **logos** arası bir Ianus'tur. Bir yandan kendisinden önceki dinsel-mitolojik rivayetleri terkiplerken diğer yandan Parmenides, Empedokles ve Herakleitos gibi Sokrates-öncesi filozofların yolunu açmaktadır. Çünkü onları düşündüren soruları Hesiodos çok önceden hazırlamıştır. Aynı durum tragedyaya için de geçerlidir. Tragedyada ele alınan temel sorunlarla Hesiodos çok önceden uğraşmış, bu sorunları ana hatlarıyla belirlemiştir.⁸ Dolayısıyla Hesiodos'u Yunan düşüncesinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası saymak, onu **epos** ile **logos** arasına dikilmiş bir Ianus heykeli olarak görmek hiç de yersiz değildir.⁹

Diğer yandan gerek **Theogonia** gerekse **Erga**¹⁰ Eski Yunan'da bugün bile çözmeye çalıştığımız temel sorunlar üzerine yoğunlaşan en erken sistematik düşünceyi dile getirmektedir. İnsanlarla adına tanrı denen üstün güçler arasında nasıl bir ilişki vardır? İçine atıldığımız dünya dost mudur, düşman mıdır, yoksa tümüyle kayıtsız mıdır bize? İnsan böyle bir evrende nasıl yaşmalıdır? Hesiodos'un bu sorulara verdiği cevaplar bütün Antikçağda etkili olmuştur. Ama ne yazık ki Homeros'la gölgelenmiştir Hesiodos. Homeros'un görkemli kahramanları ışıltılarıyla gözlerimizi kamaştırırken Hesiodos'un şiirlerindeki öğretici hava yavan bir tat bırakmıştır dimağımızda. Çünkü o ne **Ilias**'ın büyük kahramanları gibi kahramanlardan söz etmiştir bize, ne de **Odysseia**'daki büyüleyici hikâyeler gibi

⁷ Bu bakımdan Platon **Politeia** x.595c'de Homeros'u tragedyaya dair bütün güzel şeylerin ilk önderi ve öğreticisi (γὰρ τῶν καλῶν ἀπάντων τούτων τῶν τραγικῶν πρῶτος διδάσκαλός τε καὶ ἡγεμὼν γενέσθαι) saymakta haksız sayılmaz. Ayrıca bkz. W. Kaufmann, **Tragedy and Philosophy**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1992, s. 136-162.

⁸ Clay, **a.g.e.**, s. 3; karşı. H. T. Wade-Gery, "Hesiod," **Phoenix**, 3:3 (Winter, 1949), s. 81-93.

⁹ Karşı. R. Gotshalk, **Homer and Hesiod, Myth and Philosophy**, University Press of America, Lanham, New York, Oxford, 2000, s. 167; karşı. Rowe, **a.g.e.** s. 124.

¹⁰ Hesiodos atfedilen bu iki eserden **Theogonia** ilk olarak A. Erhat-S. Eyuboğlu tarafından 1972 yılında **Theogonia'dan Seçmeler** başlığıyla kısmen, 1977 yılında da **Tanrıların Doğuşu** başlığıyla tamamen dilimize kazandırılmış, **Erga kai Hēmerai** ise ilkin S. Y. Baydur tarafından 1948 yılında **İşler** başlığıyla kısmen çevrilmiş, 1945 yılında A. Erhat tarafından **İşler ve Günler** başlığıyla çevrilererek **Tercüme Dergisi**'nin muhtelif sayılarında yayımlanmış ve son olarak 1977 yılında A. Erhat-S. Eyuboğlu tarafından hazırlanan **Hesiodos Eseri ve Kaynakları** adlı çalışma içerisinde **Theogonia** ile birlikte Türk okuyucusuna sunulmuştur. Bkz. G. Çelgin, **Tanzimat'tan Günümüze Eski Yunan-Latin Dil ve Edebiyatlarına İlişkin Türkçe Yayınlar Bibliyografyası**, Ege Yayınları, İstanbul, 1996, s. 27.

hikâyeler anlatmıştır.¹¹ Aksine düşüncelerini daha sistemli bir şekilde ifade etmiş ve **epos-sonrası** bir çağı dillendirmiştir.

Hesiodos'a atfedilen iki şiir de bir bütünün tamamlayıcı parçalarıdır. **Theogonia** tanrıların soyağacı ile **kosmos**'un oluşumunu ve bu **kosmos**'ta Zeus'un nihai ve kalıcı düzenini anlatır. Bu düzen Olympos'un karlı doruklarından Tartaros'un derin karanlıklarına kadar her şeyi kuşatmaktadır. **Erga** ise artık Zeus'un iradesinin hüküm sürdüğü, onun düzeniyle aynı düzene sahip bir **kosmos**'ta insanın varoluş serüvenini, yaşama mücadelesini dile getirir, insan yaşamının gelişip değişerek şimdiki durumuna nasıl geldiğini betimler: Fani varlıklardır şu insanlar, ayakları **toprağa** sıkıca bağlıdır, hatta mevsimlerin değişkenliğine, günlerin gelip geçiciliğine ve insani oluşun getirdiği diğer zorunluluklara katlanmaları gerekir. Dolayısıyla bu iki şiir birbirini tamamlar. Başka deyişle, evrene biri tanrısal, diğeri ise insani bir bakış açısı getirir.¹²

1.1.2. Hesiodos: Kendi Dilinden

Hesiodos, Yunan edebiyatında bireyselliğini vurgulayan, şiirlerinde hayatı hakkında bilgi veren ilk şair kabul edilir.¹³ Çünkü tarihsel bir kişilik olarak kabul edenler için bile Homeros'un kişiliği sisler arkasında kaybolurken Hesiodos hayatını ve içinde yaşadığı şartları kendi ağzından dile getirmektedir.¹⁴

Hesiodos'un hayatıyla ilgili pek çok tanıklık vardır ve bunlar yer yer birbiriyle çelişmektedir. Barındırdıkları bilgilerin bir kısmı doğruluğu mümkün olmayan, bir kısmı ise güvenilmez bilgilerdir. Örneğin Hesiodos'un Helikon Dağı'nın eteklerinde yaşayan bir çiftçi olduğu güvenilir bir bilgidir. Çünkü bu bilgiyi bizzat şairin ağzından duymaktayız. Ancak **Agōn Hēsiodou kai Homērou** başlıklı

¹¹ Hesiodos, Homeros'un yakın bir çağdaşı olmasına rağmen gündelik hayatın gerçekleriyle ilgilenmesi bakımından ondan ayrılır. Onun üzerinde durduğu konular, örneğin çiftçilik, Homeros için sıradan, söz etmeye değmez konulardır. Karş. C. J. Herington, "Works and Days," **G&R** 13:38/39 (Jun., 1944), s. 86.

¹² Clay, **a.g.e.** s. 1, s. 150; karş. W. Jaeger, **Paideia: the Ideals of Greek Culture**, Vol. I, çev. Gilbert Highet, 2. edition, Oxford University Press, New York, Oxford, 1965, s. 66.

¹³ Karş. Griffith, **a.g.e.** s. 38; Svein Østerud, "The Individuality of Hesiod," **Hermes** 104 (1976) s. 13. Ancak Hesiodos'un şiirlerinde kendisini ön plana çıkarması kimi çağdaş araştırmacılar tarafından daha önceki didaktik türün bir niteliği olarak değerlendirilmektedir. Bkz. Clay, **a.g.e.** s. 5.

¹⁴ Albin Lesky, **A History of Greek Literature**, çev. James Willis, Cornelis de Heer, Methuen & Co Ltd, Great Britain, 1966, s. 91.

şiiirde anlatılan Hesiodos'la Homeros arasındaki yarışma konusundaki bilgi güvenilmezdir.¹⁵ Çünkü Hesiodos'un Homeros'tan sonraki bir çağda yaşadığı bilinmektedir.¹⁶ Aynı şekilde babasının adının Dion olarak bilinmesi de **Erga**'nın bir mısraının yanlış okunmasından kaynaklanmaktadır.¹⁷ Ancak aktarımlarda Hesiodos ve eserleriyle ilgili hiçbir şey kesin değildir. Elimizde yalnızca ona atfedilen şiirler vardır ve bu şiirlerin yazarı yahut yazarları hakkında yine bu şiirlerden bilgi edinebiliriz. Ne de olsa bu şiirler, bu dönemde yazılmış diğer şiirlerden farklı olarak bize yazarı hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu bilgilerin doğruluğunu sınamak da açıkçası mümkün değildir. Kendisini Hesiodos olarak tanıtan bu şiirlerin yazarının (yahut yazarlarının) doğrudan doğruya bir biyografi ya da bir tarihi bilgi aktarmaktan ziyade **persona**'sını eserinin bir parçası olarak sunduğunu dikkate alırsak bu bilgilerin ne derece sağlıklı olduğu konusunu da yeniden gözden geçirmemiz gerekir. Çünkü bu durumda tıpkı şiirlerin konusu gibi şairin **persona**'sı da hem belirli bir gerçekliğe dayanıyor olabilir hem de tümüyle kurgusal sayılabilir.¹⁸

Theogonia ve **Erga**'nın özgünlüğü konusunda da çeşitli yaklaşımlar vardır. Bu şiirler, tıpkı Homeros destanları gibi, tek bir şaire mi aittir, iki farklı şair tarafından mı söylenmiştir, yoksa bir şairler topluluğunun eseri midir? Hesiodos, şiirlerinde kendisinden söz eder ya da en azından kendisini edebî bir kişilik olarak ortaya koyar. Ancak bu şiirlerde kullanılan Hesiodos adı¹⁹ gerçekten bu şiirlerin şairine mi aittir, yoksa şairin kullandığı bir mahlas mıdır? Bu konuda bir kesinlik yoktur. Ancak Nelson'la birlikte, bu şiirlerin şairi şiirlerinde “kim olduğunu söylüyorsa o kişidir” demek yerinde olacaktır.²⁰

¹⁵ Homeros ile Hesiodos'u aynı çağda yaşamış gösteren bu eser Lesky'e göre Yunanların edebi kişilikleri karşılaştırma yoluyla değerlendirme duygusundan doğmuştur. Lesky, **a.g.e.** s. 93. Bu eser üzerine ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. M. L. West, “The Contest of Homer and Hesiod,” **CQ** New Series, 17:2 (Nov., 1967), s. 433-450.

¹⁶ S. A. Nelson, **God and the Land: The Metaphysics of Farming in Hesiod and Virgil**, Oxford University Press, New York, 1998, s. 32; karşı. T. W. Allen, A. A. Rambaut, “The Date of Hesiod,” **JHS** 35 (1915), s. 90-94.

¹⁷ Hes. **Erga** 299; Nelson, **a.g.e.** s. 32; M. L. West, **Hesiod: Works and Days**, Oxford University Press, Oxford, 1978, s. 232.

¹⁸ Nelson, **a.g.e.** s. 32.

¹⁹ Hesiodos eserlerinde bir kez adını verir (**Th.** 22: Ἡσιόδου); diğer yerlerde ise kendisinden birinci tekil şahıs zamirini kullanarak **ben** diye söz eder (**Erga** 10, 106, 174, 270, 286, 390, 658: ἐγώ).

²⁰ Nelson, **a.g.e.** s. 31.

Hesiodos Helikon Dağı'nın eteklerinde yaşayan bir çiftçi ve çobandır.²¹ **Theogonia**'dan edindiğimiz yegâne bilgi Helikon yamaçlarında kuzu otlatırken Mousa'ların kendisine bir şiir ya da şiir söyleme yeteneği ilham ettiği'dir:

“αἶ νύ ποθ' Ἡσίοδον καλὴν ἐδίδαξαν ἀοιδὴν,
ἄρνας ποιμαίνονθ' Ἑλικῶνος ὑπο ζαθέοιο.
τόνδε δέ με πρόωιστα θεαὶ πρὸς μῦθον ἔειπον,
Μοῦσαι Ὀλυμπιάδες, κοῦραι Διὸς αἰγιόχοιο.”

“Bir zamanlar güzel bir şarkı öğretiler Hesiodos'a,
kuzu otlatırken esrarlı Helikon'un yamaçlarında.
Şu sözü fısıldadı bana tanrıçalar en başta,
Olymposlu Mousa'lar, Kalkan-taşıyan Zeus'un kızları;”²²

Hesiodos şiir yeteneğini Mousa'lardan ilham yoluyla alır, şiir sanatının inceliklerini değil. Bu durum şiirlerindeki Homeros etkisini de açıklamaktadır.²³ Çünkü Mousa'ların kendisine ilham ettiği gerçeği (**etymon**) ifade etme tarzı **epos**'tur. Hesiodos, Homeros destanlarını bütün Yunanistan'ı gezip dolaşan **rhapsodos**'lardan öğrenmiştir, ama asla Homerosoğulları'ndan biri olmamış, hatta bir adım daha atarak gündelik hayatın basit çabalarından daha yüksek ve daha saf bir düşünceye nasıl vardığını çarpıcı bir açıklıkta göstermiştir:

“ποιμένες ἄγραυλοι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον,
ἴδμεν ψεύδεα πολλὰ λέγειν ἐτύμοισιν ὁμοῖα,
ἴδμεν δ' εὖτ' ἐθέλωμεν ἀληθέα γηρῦσασθαι.”

“Çayırda yaşayan çobanlar, adi reziller, sırf karımsız,
biliriz pek çok **yalan** söylemeyi tıpkı **gerçekler** gibi,

²¹ Hesiodos'un hayatında önemli bir yer tutan bu durum tezimizin ana konusu olan **ergon** anlayışının şekillenmesinde belirleyici rol oynamakta ve **ergon** kavramını anlamamızı sağlayacak önemli ipuçları barındırmaktadır.

²² Hes. **Th.** 22-25. Hesiodos'tan alıntılanan bu ve bundan sonraki pasajların çevirileri başka türlü belirtilmedikçe tarafımdan yapılmış ve bu çevirilerde kaynak metin olarak Hesiod, **Theogony, Works and Days, Testimonia**, ed.-çev. G. W. Most, Harvard University Press, LOEB, 2006, künyeli edisyondan yararlanılmıştır. Metnin çözümlenmesinde karşılaşılan zorlukları aşmada M. L. West'in **Hesiod: Theogony** adlı eseriyle **Hesiod: Works and Days** adlı eserine başvurulmuştur. Yine metin, Türkçe'de ilk defa bir bütün olarak yayımlandığı **Hesiodos Eseri ve Kaynakları** başlıklı çeviriden takip edilmiş, ancak bu çevirinin kavramsal incelemeye müsaade etmemesi nedeniyle bu eserdeki çeviriler kullanılmamıştır.

²³ Lesky, **a.g.e.**, s. 92; karş. Jaeger, **a.g.e.** s. 60.

ama istediğimizde, biliriz dillendirmesini de **hakikatleri**.”²⁴

İlk bakışta Mousa’lar çobanları yahut basit insanları aşağılar görünmektedir. Ancak, devamında ifade ettikleri durum, yani “gerçeğe benzer yalanlar söyleyebilecekleri, ama istediklerinde hakikatleri de dile getirebilecekleri,” temel bir ayrımın belirlenmesidir. Demek ki farklı türden şiirler vardır ve Helikon’un eteklerinde kuzu otlatan Hesiodos, tanrısal gerçeği seslendirdiğini söylediğinde ikinci bir bakış açısı sunmaktadır. Hesiodos’un ağzından dökülen bu sözler Homeros’la arasına koyduğu büyük uçurumun göstergesidir.²⁵ Şöyle devam eder anlatmaya Hesiodos:

“ὦς ἔφασαν κοῦραι μεγάλου Διὸς ἀρτιέπειαι,
καί μοι **σκῆπτρον** ἔδον δάφνης ἐριθιλέος ὄζον
δρέψασαι, θηητόν· ἐνέπνευσαν δέ μοι **αὐδὴν**
θέσπιν, ἵνα κλείοιμι τὰ τ’ ἐσσόμενα πρό τ’ ἐόντα,
καί μ’ ἐκέλονθ’ ὕμνεϊν μακάρων γένος αἰὲν ἐόντων,
σφᾶς δ’ αὐτὰς πρῶτόν τε καὶ ὕστατον αἰὲν ἀεΐδειν.”

“Böyle fisıldadı konuşkan kızları yüce Zeus’un,
ve bir **asa** verdiler bana bereketli bir defnenin dalını
koparıp, göz kamaştırıcı; ve bir **ses** ilham ettiler bana
tanrısal, öyle ki övebileyim olacak olanları ve önceden olmuşları
buyurdular bana terennüm etmeyi hep varolan kutluların soyunu
ve hep kendilerini terennüm etmeyi her şeyden önce ve sonra.”²⁶

Mousa’ların Hesiodos’a sunduğu asa (**skēptron**) yalnızca şairlerin, yani bir mecliste söz sahibi kişilerin değil, toplumda sözü geçen ve belirli bir yaptırım gücüne sahip kralların da elindedir.²⁷ Hesiodos burada elbette bir **rhabdos**’tan söz etmesine

²⁴ Hes. **Th.** 26-28.

²⁵ Lesky, **a.g.e.** s. 92; karş. Jaeger, **a.g.e.** s. 75. Buradaki yalan (ψεύδεα) ve hakikat (ἀληθέα) ayrımı genel olarak epik şiirle didaktik şiir arasına çekilmiş bir sınır olarak görülmüştür. Ancak West’e göre bu kesinlikle yanlış bir yorumdur. Çünkü hiçbir Yunan Homeros destanlarına uydurma gözüyle bakmaz. Bkz. M. L. West, **Hesiod: Theogony**, Oxford University Press, Oxford, 1966, s. 162; karş. Griffith, **a.g.e.**, s. 48, n. 46.

²⁶ Hes. **Th.** 29-34.

²⁷ **Skēptron**, **Ilias** i.279 ve ii.86’da kralların, i.15 ve i.28’de, ayrıca **Odysseia** ii.90’da rahip ve kahinlerin elinde tuttuğu bir asa olarak betimlenir. Bu asa onların adeta tanrı adına söz söylediklerinin simgesidir. Aynı zamanda haberciler (**II.** vii.277) ve bir toplulukta söz alıp konuşan herhangi bir kişi de elinde asa tutar. Ancak şairlerin ellerinde tuttuğu defne dalından bir değnektir (**rhabdos**). Bkz. West, **Theogony**, s. 163-4; karş. E. A. Havelock, **The Greek Concept of Justice: From Its Shadow**

rağmen kullandığı kelime **skēptron** olduğu için adeta başka bir anlam imâ ediyor gibidir. Dolayısıyla bir tek bu kelime bile **Thegonoia**'dan **Erga**'ya gizli bir geçiş yolu sayılabilir. Hesiodos her şeyden önce kendisini bir çoban (ποιμήν) olarak tanımlar. Dolayısıyla elinde tuttuğu değnek koyun gütmeye yarayan alelade bir çoban değneğidir. Ardından kendisine şiir yeteneği bahşeden Mousa'lar bir defnenin dalını koparıp asa (**skēptron**) olarak takdim ederler ona. Hesiodos artık **rhapsodos** olmuştur, ama çoban değneğini de elinden atmış değildir. Bu onun sıradan bir köylü olmasının yanında söz söyleyebilen, hatta sözü geçen bir adam olduğunu gösterir. **Erga**'da yeri geldiğinde eleştirmekten geri durmadığı soysuzlaşmış kralların karşısına artık hem **rhapsodos** değneğiyle (**rhabdos**) hem de krallık asasıyla (**skēptron**) çıkacaktır.²⁸

Hesiodos'u bir **rhapsodos** saymak için başvurabileceğimiz en önemli belge **Agōn Hēsiodou kai Homērou** adlı şiirdir. Homeros ile Hesiodos arasında geçen bir şiir yarışmasını konu alan bu eser iki şair arasındaki atışmalarla başlar. Sonra her şair dinleyicilerin önünde eserlerindeki en güzel kısımları okur. Dinleyiciler **Ilias**'taki bir savaş sahnesini dinleyince Homeros'un lehinde karar verir. Ancak yarışmaya nezaret eden Panades, şiirlerinde barışçıl köylü yaşamını anlattığı için ödülü Hesiodos'a verir. Homeros ile Hesiodos arasındaki bu atışmada Hesiodos bir **rhapsodos** olarak karşımıza çıkar. Ancak onu Homerosoğulları'ndan biri gibi gösteren bu şiirin şüpheli oluşunu da göz önüne alırsak Hesiodos'un ancak gezgin olmayan bir **rhapsodos** olduğunu söyleyebiliriz.²⁹

Öte yandan **Erga**, Hesiodos'un hayatı ve içinde yaşadığı dünyaya dair daha ayrıntılı bilgiler sunar. Şiir aslında, ilerleyen mısralarında şairin kardeşi olduğunu öğrendiğimiz Perses adında bir kişiye hitaben yazılmıştır.³⁰ Şair, aile mirası paylaşıldıktan sonra kardeşi Perses'in, payına düşen araziye işlemek yerine krallara

in **Homer to Its Substance in Plato**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1978, s. 99; Clay, **a.g.e.** s. 73, n. 87.

²⁸ Karş. Griffith, **a.g.e.**, s. 50; K. B. Stoddard, "The Programmatic Message of the "Kings and Singers" Passage: Hesiod, Theogony 80-103," **TAPA** 133 (2003) s. 7; Clay, **a.g.e.**, s. 73-75.

²⁹ West, Hesiodos'un meslekten bir **rhapsodos** olmadığını, şiir söyleme yeteneğini gezgin **rhapsodos**'ları dinleyerek edindiğini ve bu iş için ayrıca bir eğitim almadığını ileri sürer. Bkz. West, **Theogony**, s. 48.

³⁰ Perses'in gerçek bir kişilik olup olmadığı konusundaki tartışmalar için bkz. West, **Works and Days**, s. 33-40; karşı. Clay, **a.g.e.**, s. 34.

rüşvet yedirerek payından fazlasını almaya çalıştığını ileri sürmektedir.³¹ Bu durum ileride Hesiodos'un adâlet (**dikē**) ve çalışma (**ergon**) konusundaki düşüncelerini şekillendirecektir.³² Çünkü iki kardeş arasındaki anlaşmazlık sadece mirasın paylaşımıyla ilgili değil, aynı zamanda insanın nasıl yaşaması gerektiğiyle ilgili bir sorundan kaynaklanmaktadır.³³ Babası Kymeli bir tüccardır ve yoksulluk yüzünden yurdunu terk ederek Helikon Dağı'nın eteklerinde kurulu küçük bir köye, Askra'ya yerleşmiştir.³⁴ Bu yer, şairin yakındığı gibi “yazları kötü, kışları berbat ve hiçbir zaman iyi değildir.”³⁵ Bundan başka Hesiodos'un yalnızca bir defa deniz yolculuğu yaptığını, Boiotia'daki Aulis kentinden Euboia adasına giderek orada bir şiir yarışmasına katıldığını, yarışmada kazandığı üçayağı da kendisine ilham veren Helikon Mousa'larına adadığını biliyoruz.³⁶ Hesiodos bundan başka deniz yolculuğu yapmamış, babasının tersine rızkını denizlerde aramamıştır. Ayrıca kadınlara pek değer vermediği, deniz yolculuklarından pek hoşlanmadığı³⁷ ve çalışmanın (**ergon**) insanı başarıya götüren tek yol olduğuna inandığı, mısralarının arasından sızan kişisel bilgilerdir. **Erga**'dan şair hakkında başkaca bilgi edinemiyoruz.

1.2. Hesiodos'un Dünyası

Hesiodos'un hayatı ve yaşadığı çağ konusunda Antikçağ kaynaklarındaki bilgiler çelişkilidir. Kimileri onu Homeros'tan önceye kimileri sonraki bir zamana yerleştirir, kimileri de bu iki şairin neredeyse aynı çağda yaşadığını ileri sürer.

³¹ Hes. **Erga** 37-39.

³² Hes. **Erga** 396-97.

³³ Clay, **a.g.e.**, s. 36.

³⁴ Hesiodos'un Kymeli babası başlangıçta denizcilikle uğraşır. Daha sonra işleri ters gidip de yoksulluğun pençesine düşünce yurdunu terk ederek Boiotia'daki Askra'ya göç eder. Orada bir tarla edinir, refah içinde bir hayat sürer ve arkasında hatırı sayılır bir miras bırakır (Hes. **Erga** 37, 298-307). Ancak Hesiodos'un babasının bu tarlayı nasıl elde ettiği belirsizdir. Issız bir araziye tarlaya çevirdiği yönünde genel bir kabul vardır. Ama böyle bir tarlayı yoksul bir insanın tek başına, hiçbir işçi kiralamadan verimli hale getirmesi mümkün değildir. Ne var ki, Hesiodos topraksız bir adamın issiz bir araziye islah etme yoluyla toprak sahibi olmasından yahut toprağı olan birinin bu yolla arazisini genişletmesinden söz etmez. Tam tersine arazinin satınalma yoluyla genişletilebileceğini söyler (Hes. **Erga** 341). Ama babası yoksul olduğuna göre böyle bir araziye satın almış olması da mümkün değildir. Sonuçta Hesiodos nasıl kazanıldığından söz etmese de kardeşiyle mahkemelik olacak denli bir miras söz konusudur. Bkz. R. M. Cook, “Hesiod's Father,” **JHS** 109 (1989) s.170.

³⁵ Hes. **Erga** 639-640.

³⁶ Hes. **Erga** 650-660.

³⁷ Paus. **Periegesis tēs Hellados**, 1.2.3: “Ἡσίοδος . . . ὁ μὲν ἀγροικία καὶ ὄκνω πλάνης.”

Posidonios, Hesiodos'un Homeros'tan çok sonraları doğduğunu ve Homeros şiirlerini (**epos**) bozduğunu ileri sürer.³⁸ Plutarkhos, Hesiodos'un hem zaman (τῷ χρόνῳ) hem de ün (τῇ δόξῃ) bakımından Homeros'tan sonra geldiğini vurgular.³⁹ Aynı vurgu Velleius Paterculus'un eserinde de karşımıza çıkmaktadır. Paterculus da tıpkı Plutarkhos gibi Hesiodos'un gerek yaşadığı çağ (**tempore**) gerekse eserindeki ustalık (**operis auctoritate**) bakımından Homeros'tan sonra geldiği üzerinde durur.⁴⁰ Son olarak Cicero da Hesiodos'un Homeros'tan sonraki bir çağda yaşadığı konusunda hemfikirdir.⁴¹

Öte yandan kimi tanıklıklar Hesiodos'un Homeros'tan önce yaşadığını ileri sürmektedir. Hesiodos'u bir bahçıvan (κηπουρὸν), Homeros'u ise taç dokuyan bir kişi (στεφανηπλόκον) olarak gören **Gnomologicum Vaticanum**'daki görüşe göre Hesiodos tanrı ve kahramanlarla ilgili **mythos**'ları toprağa ekmiş, Homeros ise yeşeren bu bitkilerden **Ilias** ve **Odysseia** taçlarını dokumuştur.⁴² Aristophanes'in **Batrakhoi** adlı eserinde yaptığı sıralama da bu bakımdan manidardır. Ona göre Hesiodos Yunanlara toprağın nasıl işleneceğini, Homeros ise nasıl savaşılacağını öğretmiştir.⁴³

³⁸ Posidonios, **fr.** 459 (= Tzetzes Exeg. in Iliad. s. 19.1 Hermann): “Καὶ τοῦ Ποσειδωνίου οἶμαι μὴ ἀκηκοῶς λέγοντος αὐτὸν τὸν Ἡσίοδον ὕστερον γενόμενον πολλὰ παραφθεῖραι τῶν Ὀμήρου ἐπῶν.”

³⁹ Plut. **Consolatio ad Apollonium**, 7.105d: “ὁ δὲ μετὰ τοῦτον καὶ τῇ δόξῃ καὶ τῷ χρόνῳ, καίτοι τῶν Μουσῶν ἀναγορευῶν ἑαυτὸν μαθητὴν Ἡσίοδος . . .”

⁴⁰ Vell. Pat. 1.7.1: “huius temporis aequalis Hesiodus fuit, circa centum et viginti annos distinctus ab Homeri aetate, vir perelegantis ingenii et mollissima dulcedine carminum memorabilis, otii quietisque cupidissimus, ut tempore tanto viro, ita operis auctoritate proximus, qui vitavit ne in id quod Homerus incideret, patriamque et parentes testatus est, sed patriam, quia multatus ab ea erat, contumeliosissime.”

⁴¹ Cic. **Sen.** 15.54: “at Homerus, qui multis ut mihi videtur ante saeculis fuit.”

⁴² **Gnomologium Vaticanum Graecum 743**: “Σιμωνίδης τὸν Ἡσίοδον κηπουρὸν ἔλεγε, τὸν δὲ Ὀμηρον στεφανηπλόκον, τὸν μὲν ὡς φυτεύσαντα τὰς περὶ θεῶν καὶ ἡρώων μυθολογίας, τὸν δὲ ὡς ἐξ αὐτῶν συμπλέξαντα τὸν Ἰλιάδος καὶ Ὀδυσσεΐας στέφανον.”

⁴³ Ar. **Ran.** 1030-36: “Ταῦτα γὰρ ἄνδρας χρὴ ποιητὰς ἀσκεῖν. Σκέψαι γὰρ ἀπ’ ἀρχῆς ὡς ὠφέλιμοι τῶν ποιητῶν οἱ γενναῖοι γεγέννηται. Ὀρφεὺς μὲν γὰρ τελετὰς θ’ ἡμῖν κατέδειξε φόνων τ’ ἀπέχεσθαι, Μουσαῖος δ’ ἔξακέσεις τε νόσων καὶ χρησμούς, Ἡσίοδος δὲ γῆς ἐργασίας, καρπῶν ὥρας, ἀρότους· ὁ δὲ θεῖος Ὀμηρος ἀπὸ τοῦ τιμῆν καὶ κλέος ἔσχεν πλὴν τοῦδ’ ὅτι χρήστ’ ἐδίδαξεν, τάξεις, ἀρετὰς, ὀπλίσεις ἀνδρῶν;”

Kimi yazarlar da bu iki şairin aynı çağda yahut birbirine çok yakın çağlarda yaşadığını kabul eder. Aulus Gellius **Noctes Atticae**'da bu iki şairin hemen hemen aynı dönemde yaşadığını, ama Homeros'un biraz daha eski olduğunu dile getirir.⁴⁴ İskenderiyeli Klemens de benzeri bir görüş ileri sürer.⁴⁵ Philostratos ise Khalkis'te gerçekleştiği rivayet edilen Homeros ile Hesiodos arasındaki yarışmaya atıfta bulunarak her iki şairin de Troia Savaşı'ndan yaklaşık 160 yıl sonra yaşadığını varsayar.⁴⁶ Son olarak MÖ V. yüzyılda yaşamış tarihçi Herodotos, Homeros ve Hesiodos'un kendi zamanından yaklaşık 400 yıl önce yaşadığı kabul eder. Bu da yaklaşık MÖ 850 yılına denk gelmektedir:

“Ἡσίοδον γὰρ καὶ Ὅμηρον ἠλικίην τετρακοσίοισι ἔτεσι δοκέω μὲν πρεσβυτέρους γενέσθαι καὶ οὐ πλέοσι.”

“Kanımca Hesiodos ve Homeros benden dört yüz yıl önce yaşamıştır, daha fazla değil.”⁴⁷

Bütün bu Antikçağ tanıklıklarındaki çelişkili bilgilere rağmen Hesiodos'un Homeros'a yakın bir çağda yaşadığını belirtmek gerekir. Çünkü Homeros'a atfedilen **Ilias** ile **Odysseia** destanları ve Hesiodos'a atfedilen **Theogonia** ile **Erga** adlı şiirlerin MÖ 800 ila 600 yılları arasında yazıldığı konusunda şüphe yoktur.⁴⁸ Dolayısıyla aynı çağda yaşadıkları söylenemese de Hesiodos'un, Homeros'un yakın bir çağdaşı olduğu düşünülebilir.

⁴⁴ Aul. Gel. **Noctes Atticae**, 17.21.3: “de Homero et Hesiodo inter omnes fere scriptores constitit aetatem eos egisse vel isdem fere temporibus vel Homerum aliquanto antiquiorem, utrumque tamen ante Romam conditam vixisse Silviis Albae regnantibus annis post bellum Troianum, ut Cassius in primo *annalium* de Homero atque Hesiodo scriptum reliquit, plus centum atque sexaginta, ante Romam autem conditam, ut Cornelius Nepos in primo *Chronicorum* de Homero dixit, annis circiter centum et sexaginta.”

⁴⁵ Clem. Alex. **Strom.** 1.21.117.4-5: “Εὐθυμένης δὲ ἐν τοῖς Χρονικοῖς συνακμάσαντα Ἡσιόδω ἐπὶ Ἀκάστου ἐν Χίῳ γενέσθαι περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἔτος ὕστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως. ταύτης δὲ ἐστὶ τῆς δόξης καὶ Ἀρχέμαχος ἐν Εὐβοϊκῶν τρίτῳ.”

⁴⁶ Philostratus, **Heroicus**, 43.7 (56.4-6 De Lannoy): “οἱ δὲ ἐξήκοντα καὶ ἑκατὸν ἔτη γεγονέναι μετὰ τὴν Τροίαν ἐπὶ Ὅμηρον τέ φασι καὶ Ἡσίοδον, ὅτε δὴ ἄσται ἄμφω ἐν Χαλκίδι.”

⁴⁷ Hdt. ii.53.2-3.

⁴⁸ Nelson, **a.g.e.**, s. 31. Hesiodos'un yaşadığı kesin tarihin MÖ 700 yılından çok önce ya da çok sonra olmadığı kabul edilir. Ayrıca bkz. M. L. West, “Hesiod,” **OCD**, Simon Hornblower, Antony Spawforth (ed.), 3. edition, Oxford University Press, 2003, s. 700; West, **Theogony**, s. 40-48.

Ancak Hesiodos'un Homeros'la ve **epos** geleneğiyle arasındaki keskin ayrımı yalnızca zaman farkıyla açıklamaya çalışmak yetersiz olur. Hesiodos'taki farklılığı ve yeniliği aynı zamanda onun toplumsal ve coğrafi arka planındaki farklılıklarda aramamız gerekir. Bu nedenle toplumsal yapısıyla yaşadığı çağa ve yaşadığı yöreye değinmek yerinde olacaktır.

1.2.1. Yaşadığı Çağ

Her ne kadar Homeros ile Hesiodos arasında birtakım benzerlikler bulunsa da anlayış bakımından taban tabana zıttır bu iki şair. Evet, ikisi de aynı ölçü ve vezni kullanır, aynı epik dille konuşur, aynı **rhapsodos** geleneğine bağlıdır. Ama Hesiodos toplumsal ve kültürel anlamda tamamıyla farklı bir ortamda yaşamıştır.⁴⁹ Kendisi de farkındadır bunun, aslında Homeros'u zaman bakımından kendisinden çok uzakta görmez. Ama yine de daha âdil, daha üstün bir soyun temsilcisidir o, çünkü Hesiodos gibi her bakımdan kötü olan Demir Soy'u bilmez. Dolayısıyla Hesiodos bu düşüncesiyle Homeros'u **epos** çağının insanı olarak tanımlar. Kendisi ise adâletsizliğin kol gezdiği, emeğin değerini hepten yitirdiği bir çağda yaşamaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hesiodos'un düşünce dünyasıyla epik şiirler arasındaki çarpıcı farklar yalnızca tarihsel gelişimin bir sonucu olarak açıklanamaz. Dahası Hesiodos'taki farklılık ve yenilik onun toplumsal ve coğrafi arka planındaki farklılıklardan kaynaklanmaktadır.⁵⁰ Hesiodos'un içinde bulunduğu toplumsal ve coğrafi şartlar eserlerine yansımış, kendisi de bir **rhapsodos** olarak anılmasına rağmen, farklı türde eserler vermesine yol açmıştır.

Homeros elbette geçmişte yaşanmış olayları anlatır, ama bu olaylardan söz ederken içinde yaşadığı şartlara ne ölçüde yer verdiği tartışmalıdır.⁵¹ Ancak bizim

⁴⁹ Gerçi Hesiodos şiirlerinin tarihlendirildiği MÖ 700 yılları Homeros şiirlerinin şekillendiği tarihten çok uzak bir zaman değildir. Ancak bu iki şair arasındaki fark zaman farkından ziyade anlayış farkıdır.

⁵⁰ Lesky, **a.g.e.**, s. 91.

⁵¹ Homeros'un Mykenai dönemi şairi olduğu, şiirlerinde büyük ölçüde Mykenai döneminin hayat tarzını ve kültürünü yansıttığı genel kabul gören görüştür. Ancak Mykenai dönemiyle (MÖ yak. XIII. yy.) bu şiirlerin oluşturulduğu nihai tarih (yak. MÖ VII. yy.) arasındaki zaman aralığını da hesaba katarsak bu şiirlerin **geçmiş** ve **şimdi** olmak üzere iki unsurdan oluştuğunu, geçmişin olaylarını anlatırken kendi zamanının kültürünü ve hayat tarzını yansıttığını düşünebiliriz. Dolayısıyla Homeros destanları aslında şimdide canlanan geçmiş anlatılmaktadır. Karş. Havelock, **a.g.e.**, s. 56-57. K.g. M. I.

temel kaynağımız Homeros destanları olduğundan bu destanlarda ortaya konan toplum yapısını Homeros'un bildiği, tanıdığı toplum olarak değerlendirmek durumundayız.

Homeros **Ilias** ve **Odyseia** destanlarında Yunan toplum yapısını sosyal, ekonomik ve politik açıdan görmemizi sağlar.⁵² Bu destanlarda anlatılan toplum aristokratik niteliğe sahip bir toplumdur. Bu toplumun çekirdeğini oluşturan yapı ise **oikos**'tur. En genel anlamıyla **oikos** bir arazi üzerinde yaşayan ve geçimini ağırlıklı olarak bu araziden sağlayan, içinde geniş bir ailenin barındığı yapıdır. Hatta böyle bir **oikos** çatısı altında aile bireyleri dışında köleler, ücretli işçiler, uşaklar ve uzak diyarlardan gelen soylu konuklar da barınır. **Oikos**'un idaresi ise soyu çoğunlukla mitolojik kahramanlara dayandırılan aristokrat erkeğin elindedir.⁵³

Homeros temelde soylular ve halk olmak üzere iki farklı sınıfa ayrılmış bir toplum yapısından söz eder. Elbette bu ikisi arasında başka sınıflar da yer alır. Soylu sınıf toplumda öne çıkan, toplumu şekillendiren yönetici sınıftır.⁵⁴ Homeros bu insanları adıyla sanıyla anar ve her birinin soyundan sopundan söz eder. Ama sıradan halkı **plethys** (çoğunluk, avam) gibi genel bir tanımlamayla geçirir,⁵⁵ halktan kimselerin adını ağzına almaz. Bu dönemde Yunan toplumu **basileus** adı verilen yerel krallar tarafından yönetilir, ancak bu sıfat krallar için kullanıldığı gibi genel anlamda soylular için de kullanılır. Dolayısıyla böyle bir toplumda kral, soyluların en büyüğüdür.⁵⁶ **Basileus**'un etrafında soylu aileler kümelenmiştir, yani kral bir yaşlılar çemberiyle (**gerontes**) çevrelenmiştir.⁵⁷ Soyluluk doğumla ilgilidir.⁵⁸ Bu nedenle sonradan servet edinerek zenginleşen halktan birinin soyluların (**aristoi**) arasına katılması söz konusu olamaz. Ama **aristoi** tabakasını oluşturan bu güçlü ve zengin ailelerin güç ve zenginliklerini nasıl ve ne zaman elde ettiği açık değildir.⁵⁹

Finley, **Odysseus'un Dünyası**, çev. Gül E. Durna, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003, s. 38-9. Bu konuda genel bir değerlendirme için bkz. Applebaum, **a.g.e.**, s. 3; karşı. Nelson, **a.g.e.**, s. 34-35.

⁵² J. B. Gittler, W. F. Ogburn, **Social Thought among the Early Greeks**, The University of Georgia Press, Athens, 1941, s. 19.

⁵³ Applebaum, **a.g.e.**, s. 3-4.

⁵⁴ Gittler-Ogburn, **a.g.e.**, s. 20.

⁵⁵ Hom. **II**. xi. 29-305.

⁵⁶ Hom. **Od**. i. 394-6.

⁵⁷ Finley, **a.g.e.**, s. 96.

⁵⁸ Hom. **II**. xi.786.

⁵⁹ Applebaum, **a.g.e.**, s. 5-6; karşı. Finley, **a.g.e.**, s. 62.

Homeros'un **plethys** diye geçiştirdiği, soylular sınıfı dışında kalan kesim de kendi içerisinde çeşitli bölümlere ayrılır. Ancak bu alt grupları **aristoi-plethys** gibi kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Örneğin alışan ya da hizmeti anlamındaki **drēstēr** kelimesinin zgr halk kadar zgr olmayan köleler için de kullanılması toplumda hizmet veren kesimler arasında kavuşmaz uçurumlar olmadığını göstermektedir. O nedenle Homeros toplumunun temelde soylular ve avam şeklinde iki temel sınıf üzerinde kurulduğu düşünülebilir.⁶⁰

Bir **oikos**'ta toprak temeldir. Çünkü toprak öncelikle hayvanların otlayacağı yerdir. Sonra işlenecek, ekilip biçilecek ve kendisinden verim alınacak arazidir. İşte **oikos** insanın hayat döngüsünü sağlayan bu arazinin merkezi konumundadır. Burada arazinin nasıl paylaşıldığına da kısaca değinmek gerekir. Ormanlık alanlar ve meralar herkesin kullanımına açık yerlerdir, ama özel alanlar (**temenos**) krallara aittir. Kralın danışmanlarına yahut savaş zamanında askeri önderlere büyük arazi payları dağıtılır. Bu araziler ya köleler ya da o arazi üzerinde yaşayan insanlar tarafından işlenir. Hr insanlara ise hem kentte yaşamaları hem de kırsalda çiftçilik ya da bağcılıkla uğraşmaları için bir miktar arazi verilir. Bir birey elinde tuttuğu arazinin mülkiyetine tümüyle sahip değildir. Çünkü mülkiyet hakkı ailede, daha doğru bir ifadeyle **oikos**'tadır.⁶¹

Bu toplum içerisinde köleler de mevcuttur. Savaşlarda, baskınlarda ele geçirilen köleler aynı zamanda alınıp satılır. Genellikle savaşta yenilmiş erkeklerin hayatlarını bağışlamak ahlâkî bakımından iyi sayılmadığı için erkekler ldrlr, geride bıraktığı mülke, hizmetindeki insanlarla birlikte el konulur.⁶² Ama bu kölelik zalimlik derecesinde bir hayat sunmaz kölelere, daha çok ataerkil bir sistemi yansıtılmaktadır. Örneğin Dolios ve oğlu efendisiyle birlikte aynı masada yemek yer.⁶³ Homeros zamanında kölelerin azad edilmesi yahut bir insanın borç yüzünden kle olması söz konusu değildir. Satın alınan köleler çoğunlukla baskınlarda esir alınan erkek, kadın ve çocuklardır. Diğer bir ayrıntı da kölelerin genellikle sahipleriyle

⁶⁰ Finley, **a.g.e.**, s. 62.

⁶¹ Gittler-Ogburn, **a.g.e.**, s. 20.

⁶² Finley, **a.g.e.**, s. 63.

⁶³ Hom. **Od.** xxiv. 411.

birlikte iş görmesidir.⁶⁴ Kadın köleler ağırlıklı olarak ev işleri yaparken erkek köleler tarlalarda, bağ ve bahçelerde çalışır.

Köleler **oikos** mülkiyetinin bir parçası olarak görülür. Homeros'ta sıklıkla karşılaşmadığımız köle anlamındaki **doulos** kelimesi, M. I. Finley'e göre etimolojik bağlamda **emek** fikri ile ilişkilidir ve böyle bir ilişki epik dilde karşımıza çıkan, ancak daha sonra kullanımdan kalkmış olan hizmetçi anlamındaki **dmōs** kelimesinde de mevcuttur.⁶⁵

Homeros toplumunda köleler ve soylulardan başka toprak sahibi hür çiftçiler ve çobanlar da vardır. Gerçi Homeros öncelikle soylularla ilgilendiği için toplumun diğer kesimleri hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Ama soylular ile küçük toprak sahipleri arasındaki temel farkı **oikos**'un yapısında görebiliriz.⁶⁶

Bu dönem Yunan toplumunun ve **polis**'inin gelişim aşamasını henüz tamamlamadığı dönemdir. Çünkü Homeros için **polis** kelimesi tahkim edilmiş bölge ya da kasabadan öte bir anlam ifade etmez.⁶⁷ Bu dönemde aileler arasındaki çekişmeler kendi içlerinde bir çözüme bağlanır ve bu tür anlaşmazlık durumlarında soylular devreye girer. Çünkü adâlet sistemi henüz gelişmemiş, kurumsal bir niteliğe kavuşmamıştır. Toplum pek çok küçük kabileye ayrılmıştır. İnsanlar suç işlediklerinde ve aileleri onları koruyamadığında kaçmak ve sığınacakları başka bir yer aramak zorundadır.⁶⁸ Bu kaçış, kaçmak zorunda kalan kişi için bir yıkımdır. Çünkü böyle bir sürgün insanın **oikos**'uyla tüm bağlarını koparması, başka deyişle hayattan kopması anlamına gelir.⁶⁹ Aileler arasındaki ilişkileri düzenleyen en önemli etken ise kan bağıdır. Bu ilişkiler hediyelerle, kişisel yakınlıkla güçlenir. Merkezi bir yönetim yapısına bağlı olmayan bu toplumda güç eşitler arasında birinci konumundaki krallarındır.⁷⁰

⁶⁴ Applebaum, **a.g.e.**, s. 6.

⁶⁵ **Dmōs** ile ev anlamına gelen **dōma** ya da **dōmos** kelimeleri arasındaki bağlantı da dikkate değerdir. Bkz. Finley, **a.g.e.**, s. 68. Ayrıca bkz. G. Nussbaum, "Labour and Status in the Works and Days," **CQ** New Series, 10:2 (Nov., 1960) s. 213, n. 1.

⁶⁶ Applebaum, **a.g.e.**, s. 6.

⁶⁷ Karş. Havelock, **a.g.e.**, s. 56; Finley, **a.g.e.**, s. 39.

⁶⁸ Hom. **Od.** xv.272-278.

⁶⁹ Finley, **a.g.e.**, s. 70.

⁷⁰ Applebaum, **a.g.e.**, s. 8.

Homeros zamanında **oikos**'un üretken bir niteliğe sahip olması onun işlevini açıkça ortaya koyar. **Oikos** her bakımdan insanın gereksinimlerini karşılayacak bir yapıdır. Odysseus'un sürüleri süt ve et sağlar, derileri ayakkabı, kuşak ve kalkan yapımında kullanılır. Koyunların yünleri giyim kuşam için, ağaçlar ev yapımı için ham madde oluşturur.

Oikos'ta barınan herkes çalışır. Odysseus'un karısı ve Ithake kraliçesi Penelope elbise dokur, babası Laertes bağcılıkla uğraşır. Odysseus tırpanla otları biçmesinden, öküzlerini sabana koşup tarlasını sürmesinden gururla söz eder.⁷¹ Çobanlar ise zenginliğin kaynağı olan sürüleri koruyup gözetmek gibi çok önemli bir sorumluluk üstlenmiştir. Bu insanlar sürülerini hırsızlardan ve vahşi hayvanlardan korumak için evde değil, kapı eşiklerinde uyur.⁷² Ekinler biçildikten sonra hizmetçiler ya da işçiler tarafından toplanır. Soylular da çalışır, ancak zamanlarının çoğunu bütün bu işlere nezaret etmekle geçirirler.⁷³

Homeros toplumunda **dēmioergoi** olarak adlandırılan başka bir grup daha vardır. Kâhinler, hekimler, şairler, haberciler, zannatkârlar bu gruptandır.⁷⁴ Bunlar toplumda belirli bir sınıf oluşturmazlar. Halkın (**dēmos**) birtakım ihtiyaçlarının karşılanmasında önemli rol oynayan bu insanlar genellikle dışarıdan gelen yabancılarıdır. Bu insanların sanatları tanrılar tarafından öğretilir ve korunur, örneğin hekimler Paion'dan, şairler Mousa'lardan, kâhinler Apollon'dan öğrenir sanatını. Homeros bu insanlara büyük saygı duyar.⁷⁵ Ayrıca **dēmioergoi** içindeki insanlar bütün zamanlarını bu yetenekleri için kullanmaz. Örneğin Troia Savaşı'na katılan kâhinler ve hekimler her şeyden önce birer savaşçıdır. Önceden tahtadan atlar yapan Epeus, Troia Savaşı'na katılan savaşçılardan biri olarak gösterilir ve hiçbir yerde marangoz diye anılmaz.⁷⁶

Bu dönemde insanların serveti sahip oldukları koyun sürüleriyle ölçülür. Diğer tarım toplumlarında olduğu gibi alış veriş çok az rağbet görür. Çünkü ihtiyaç

⁷¹ Hom. **Od.** xviii.336-380.

⁷² Hom. **Od.** xiv.528-534.

⁷³ Applebaum, **a.g.e.**, s. 10-11. Ayrıca bkz. aş. s. 42.

⁷⁴ Finley, **a.g.e.**, s. 64; karşı. Gittler-Ogburn, **a.g.e.**, s. 21. Bu tür insanların Hesiodos bağlamında değerlendirilmesi konusunda bkz. Nussbaum, **a.g.e.**, s. 219.

⁷⁵ Hom. **Od.** vi.230 vd.

⁷⁶ Applebaum, **a.g.e.**, s. 7.

duyulan bütün şeyler **oikos**'ta zaten üretilmektedir. **Oikos**'ta barınan her aile ferdinin belirli bir işi ve sorumluluğu vardır. Erkekler tarlaları ekip biçer, sürüleri otlatır ve avcılık yapar, kadınlar ise yün eğirir, kumaş dokur, çamaşır ve bulaşık yıkar. Kimse çalışmaktan yakınmaz, herkes işini büyük bir itinayla yerine getirir. Soylular bile ellerini işten esirgemez. Örneğin Odysseus çiftçilik ve marangozluk konusundaki maharetleriyle övünür, karısı Ithake kraliçesi Penelope ise her zaman dokuma tezgâhının başında tasvir edilir. Köle ve hizmetçiler ise bayağı işlerle uğraşır. Sonuçta gelenek ve dine bağlılık **oikos**'taki insanların birbirlerine insanca davranmalarını sağlar.⁷⁷

Ticaret, bu dönemde hayatın olmazsa olmaz parçası olarak görüldüğünden tüccarların da toplumda belirli bir yeri vardır. Çünkü gelişmenin önemli unsuru olan maden Yunan anakarasında mevcut değildir. Denizciliği Ege kıyılarında yaşayan halklardan öğrenirler ve deniz aşırı diyarlara ticari seferler düzenlerler. Ancak bu dönem Yunanların elinde alıp satacakları çok fazla ticaret metaı yoktur. Sahip oldukları en değerli şeyler köleleri ve sürüleridir. Dolayısıyla düzenledikleri ticari seferler bir çeşit korsanlık biçimindedir. Genellikle tehlikelerle dolu ve nadiren başarıyla sonuçlanan bu seferler sonunda ülkeye getirilen mallar, ister çalınmış ister satın alınmış olsun, toplumun belirli ihtiyaçlarını karşılar.⁷⁸

Ancak gerek **Ilias** gerekse **Odysseia**'da tüccar kelimesini karşılayacak herhangi bir terime rastlamıyoruz. Bir defa **oikos**'un içinde ticaret diye bir şey mümkün değildir. Çünkü **oikos**'un bütünlüklü yapısı böyle bir ilişkiye izin vermez. Diğer yandan toplumun çoğunluğu bir **oikos** etrafında kenetlenmiş olduğundan iç ya da dış ticaret yapma ihtimali de yok gibidir.

Yunanistan yönetim sistemi bakımından üniter bir yapıya sahip değildir. Her bir **dēmos**'un kendi kralı vardır ve bu kralların yetki, güç ve zenginliklerini tanrılardan aldığına inanılır. Nitekim Homeros'un sıklıkla kullandığı “Zeus'un beslediği krallar” ifadesinden de bu anlaşılmaktadır. Kralın gücünü denetleyecek herhangi bir devlet yapısı söz konusu değildir. Ancak kral fikir danışmak için yaşlılardan oluşan bir meclis toplar. Bu meclise katılan yaşlılar da aslında yine soylu

⁷⁷ Gittler-Ogburn, a.g.e., s. 21. **Oikos**'taki görev dağılımı konusunda ayrıca bkz. aş. s. 38.

⁷⁸ A.y.

kesimden, krala denk onurlara sahip kimselerdir. Bu meclis kralın düşünce ve kararlarını yeri geldiğinde eleştirir ve yapacağı işler konusunda ona öğütler verir. Ancak son söz yine kralındır.⁷⁹

Homeros'un dünyasında her şey onur ve saygınlık (**timē**) eksenindedir. Bu eksenin etrafında ise güç, cesaret ve başarı gibi temel değerler bulunur. Bunların tersi değerler; örneğin korkaklık, zayıflık gibi mertliğe yaraşmayan duygular Homeros insanında barınamayacak duygulardır.⁸⁰

Bu toplum yapısı içindeki en talihsiz kesim herhangi bir mülkü olmayan, para karşılığında çalışan ya da elde edemedikleri veya çalamadıkları şeyleri dilenen işçi kesimidir (**thētes**). Herhangi bir **oikos**'a bağlı olmayan söz konusu insanlar bu bakımdan kölelerden bile daha aşağı konumdadır.⁸¹ Penelope'nin taliplerinden Eurymakhos dilenci kılığındaki Odysseus'la “gelip yanımda çalışmak ister misin” (ἄρ κ' ἐθέλοις θητευέμεν) diye alay eder ve çalışmasının karşılığında kendisine iyi bir ücret (μισθός) vereceğini söyler. Odysseus'tan bir **thēs** (işçi) olarak yapması beklenen özellikle tarla işidir. Bu işlerin arasında taştan duvar örmek ve ağaç dikmek vardır (αίμασιός τε λέγων καὶ δένδρεα μακρὰ φυτεύων). Eurymakhos bu işlerin karşılığında alacağı ücretin yanı sıra karnını doyuracağını ve giyimini kuşamını sağlayacağını da belirtir.⁸² Burada kısaca özetlenen bu durum bir **thēs**'in içinde yaşadığı şartlara örnek olması bakımından önemlidir. Ancak Odysseus dilenci kılığındadır ve kendisine yöneltilen diğer bir aşağılama toplumda herhangi bir yeri olmayan dilenciler hakkında da fikir edinmemizi sağlar:

“ἄλλ' ἐπεὶ οὖν δὴ ἔργα κάκ' ἔμμαθες, οὐκ ἐθελήσεις
ἔργον ἐποιχεσθαι, ἀλλὰ πτώσσειν κατὰ δῆμον
βούλεια, ὄφρ' ἄν ἔχης βόσκειν σὴν γαστέρ' ἀναλτον.”

“Ama yalnızca **kötü işler öğrendiğin için istemezsin iş yapmayı**, diyar diyar dolaşıp dilenmekten hoşlanırsın, sırf doyumsuz kursağını doyurasın diye.”⁸³

⁷⁹ Gittler-Ogburn, **a.g.e.**, s. 21-2; karşı. Finley, **a.g.e.**, s. 95.

⁸⁰ Finley, **a.g.e.**, s. 31-2.

⁸¹ Hom. **Od.** xi.489-91. Applebaum, **a.g.e.**, s. 7; karşı. Finley, **a.g.e.**, s. 66.

⁸² Hom. **Od.** xviii.357-61.

⁸³ Hom. **Od.** xviii.362-64; **ergon** açısından karşı. **Od.** xvii.222, xviii.363.

Elbette bir işçinin (**thēs**) emeğinin karşılığını alıp alamayacağı hiçbir zaman kesin değildir.⁸⁴ Ancak burada bundan daha fazlası vurgulanmaktadır. Odysseus Hades'te karşılaştığı Akhilleus'tan ölümün ne korkunç şey olduğunu dinler. Ölüler diyarında kral olmaksızın aydınlık yeryüzünde bir **thēs** olmayı, işçi gibi çalışmayı yeğlemektedir Akhilleus.⁸⁵

Ne de olsa ücret karşılığında çalışan bu işçiler köle bile değildir. Çünkü toplumda herhangi bir **oikos**'a bağlılıkları yoktur. Halbuki bu hür işçilerin aksine kölelerin bile **oikos**'ta belirli bir yeri vardır, bağlı oldukları **oikos** onları sarıp sarmalar. Çünkü Yunan'da hayat bu **oikos** etrafında döner. Ama **oikos** yalnızca koruyucu bir sığınak değil, aynı zamanda bütün maddi ve manevi ihtiyaçların karşılandığı; ahlâkî değerlerin, sorumlulukların, toplumsal ve dinsel ilişkilerin hayata geçirildiği yerdir. Tek başına **oikos** kelimesi yalnızca kan bağıyla birbirine bağlı aileyi değil, evin tüm fertlerini, bütün mülkiyeti, hatta bütün maneviyatı temsil eder.⁸⁶

Homeros'un anlattığı toplum, anlaşılacağı üzere, erkek egemen bir toplumdur. Soylu kadınlar kadın hizmetçilerin işlerine nezaret eder ve onlar gibi çalışır.⁸⁷ Özgürlüğü kısıtlanmasa bile kadının yaşama alanı **oikos**'un ötesine geçmez.⁸⁸ Telemakhos'la annesi arasında geçen konuşma kadının toplumda ve **oikos** içinde nasıl davranması gerektiği açıkça ortaya koymaktadır.⁸⁹

Yunan'ın insanbiçimli tanrı anlayışına göz attığımızda da farklı bir durumla karşılaşmayız. Burada Zeus Olympos'un, yani kendi **oikos**'unun yöneticisi olarak karşımıza çıkar. Hatta bunun da ötesinde her zaman tanrıların ve insanların babası olarak anılır (πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε).⁹⁰ Tanrısal ve insani dünyayı tek elde birleştiren bu anlayış doğal olarak her iki dünyayı da tek ve büyük bir **oikos** olarak algılar ve bunun idaresini Zeus'un elinde görür. Bu durum Hesiodos'un **kosmos**'a

⁸⁴ Örneğin *Ilias* xxi.441-52'de Poseidon, Zeus'un buyruğu üzerine Troia kralı Laomedon için belirli bir **ücret karşılığında** çalışmaları, ama Laomedon'un emeklerinin karşılığını vermek yerine onları yanından kovduğunu hatırlatarak Apollon'a neden hâlâ Troialıların yanında yer aldığını sorar.

⁸⁵ Hom. *Od.* xi.489-91.

⁸⁶ Finley, *a.g.e.*, s. 67.

⁸⁷ Hom. *Il.* xxii.154-156; *Od.* vi.26, vii.234-235.

⁸⁸ Applebaum, *a.g.e.*, s. 7.

⁸⁹ Hom. *Od.* i.356-359. Ayrıca bkz. aş. s. 38.

⁹⁰ Hes. *Erga* 59.

bakışını yansıtır ve ileride göreceğimiz gibi **makrokosmos** ile **mikrokosmos**un uyumu, başka deyişle doğa ile insan arasındaki uyum, insanın **ergon**'u ile doğada işleyen yasalar arasındaki uyumla doğrudan ilişkilidir.

Tıpkı Homeros'un betimlediği insanlar gibi tanrılar ve tanrıçalar da belirli **işlerle** uğraşır. Athena, Odysseus gibi becerikli ve kurnazdır. Homeros insanı haddini aşmayı tanrılarının neden olduğu bir **iş** olarak düşünür. Örneğin insanın maruz kaldığı yıkım ve kötülükler tanrıça Ate'ye atfedilir.⁹¹ Dolayısıyla her bir tanrının insan hayatını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen belirli bir **işi, uğraşı** vardır.

Görüldüğü gibi Homeros destanlarında anlatılan toplum yapısı temelde **oikos**'un niteliğiyle, yani büyüklüğü ve dolayısıyla içinde barındırdığı insan çokluğuyla birbirinden ayırır. Çünkü **oikos**'un büyüklüğü aynı zamanda varlığın ve gücün simgesidir.⁹² Elbette toprak sahibi küçük ailelerin barındığı **oikos**'lar aristokratik nitelikteki bu **oikos**'larla kıyaslanamaz.

Hesiodos'un **Erga**'da anlattığı küçük köylü sınıfı hakkında Homeros neredeyse hiçbir şey söylemez. Bu bakımdan Hesiodos'un dünyası Yunanistan'ın öteki yüzüdür ve arkaik toplumun gelişme sürecindeki son aşamayı gösterir. Aslında aynı dünyayı değişik açılardan ele alan Hesiodos ile Homeros arasındaki fark da birbirlerini tamamlayıcı bu yönleridir. Bu dünya **oikos** etrafında şekillenir. Ancak Homeros kralların ve soyluların içinde yaşadığı geniş **oikos**'lardan söz ederken Hesiodos bize küçük özgür çiftçinin yaşadığı **oikos**'un kapılarını aralar.⁹³

Yunan kültürünün gelişim sürecinde çok önemli bir yere sahip olan **Erga**'da Hesiodos yaklaşık MÖ VIII. yüzyılın sonlarında Yunan anakarasındaki çiftçilik yaşamının canlı örneğini sunar. Hesiodos'un bu eserde anlattığı toplum Homeros'un aristokratik toplumuna hiç mi hiç benzemez. Genel bir değerlendirmeye Homeros destanlarında kültür, kahramanlara ve soylulara uygun niteliklerin kazandırılmasıyla şekillenen aristokratik düşüncenin yaratılmasıyla başlarken Hesiodos bizi medeniyetin ikinci aşamasına, yani **ergon**'a götürür.⁹⁴ İki şair arasındaki bu anlayış

⁹¹ Applebaum, **a.g.e.**, s. 8.

⁹² Finley, **a.g.e.**, s. 70.

⁹³ Nussbaum, **a.g.e.**, s. 214.

⁹⁴ Jaeger, **a.g.e.**, s. 57.

farkı, deyim yerindeyse bir çağ farkıdır ve tarih boyunca Yunan kültürünün yapı taşları olarak değerlendirilmeleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Hesiodos ve yaşadığı çağla ilgili bilgilerimiz onun **Erga**'sına dayanmaktadır. Bu eserin yazılmasına vesile olan şey tembel ve açgözlü kardeşi Perses'le arasındaki anlaşmazlıktır. Perses mirastan düşen payını çarçur etmekle kalmaz, krallara rüşvet yedirerek kardeşinin payını da elde etmeye çalışır.⁹⁵ İşte Hesiodos ile Perses arasındaki bu dava, ileride çalışma ve adâlet ilişkisi bağlamında değineceğimiz gibi, aslında güç ile hak arasındaki davadır. Ancak Hesiodos mahkemelere taşınan bu davadan, sanki sadece kendisini ilgilendiren bir meseleymiş gibi, ayrıntılı olarak söz etmez. Aksine yüreğinde sakladığı bu özel meseleyi bir insanlık meselesi haline getirerek maruz kaldığı haksızlığı adeta bir bilgelik pınarına dönüştürür.⁹⁶ Böylece **Erga**'da somut örneklerden soyut düşüncelere sıçrayabilmiş bir düşünür olarak karşımıza çıkar.

Hesiodos **Erga**'da gündelik hayatı anlatır, Yunan köylüsüne öğütler verir. Ayrıca rüşvet-yiyici krallara saldırır ve görevlerini hakkıyla yerine getirmediği için onları suçlar. Gerçi böyle bir aristokratik zorbalık ve genel bir hoşnutsuzluk Hesiodos'tan önce de vardır.⁹⁷ Onun sözünü ettiği bu krallar artık Mykenai döneminin soylu yöneticileri değil, belirli bölgeler üzerinde hakimiyet kurmuş büyük arazi sahipleridir. Bu krallar **agora**'lardaki toplantıları düzenler, insanlar arasındaki anlaşmazlıklara çözüm getirir. Örneğin Hesiodos'la kardeşi arasındaki dava Thespiiai'daki krallar huzurunda görülür. Bu krallar kararlarını henüz var olmayan yazılı yasalara dayanarak değil, kuşaktan kuşağa aktarılan sözlü ahlâk kurallarına göre (**themistes**) verir. Ayrıca Mykenai döneminde toprağını soylulara borçlu olan ve onların himayesinde yaşayan arazi sahiplerinin aksine Hesiodos hür bir insandır ve kendi arazisinin sahibidir.⁹⁸ **Erga**'dan öğrendiğimize göre Hesiodos'un yaşadığı dönemde paranın kullanıldığına ilişkin yeterli kanıtlar olmasa da, alış verişi yapılmakta, yalnızca ürünler değil, araziler de alınıp satılmaktadır.⁹⁹ Hesiodos

⁹⁵ Hes. **Erga** 27-39, 213 vd., 248, 262.

⁹⁶ E. Friedell, **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi: Hıristiyanlık Öncesi Yaşam ve Efsane**, çev. Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara, 1999, s. 73.

⁹⁷ Jaeger, **a.g.e.**, s. 59.

⁹⁸ Nelson, **a.g.e.**, s. 35.

⁹⁹ Nelson, **a.g.e.**, s. 36.

çiftçiliğin yanı sıra denizcilikten de söz eder. Ancak onun için alışveriş, ticaret ya da denizcilik çiftçiliğe ek olarak yapılacak işlerdir.¹⁰⁰

Hesiodos'un eserinde konu edindiği insanlar basit köylü dünyasının insanlarıdır. Geçmişin yüksek soylularını ve kahramanlarını anlatan Homeros'un aksine Hesiodos içinde yaşadığı toplumu ve bu toplumu oluşturan bireyleri, örneğin kendisini, kardeşini, komşusunu eserine katar. Kendi deyimiyle Demir Soy'un hikâyesini, yani MÖ VIII-VII. yüzyılların arkaik Yunan dünyasını anlatmaktadır bize.¹⁰¹

Hesiodos'un dile getirdiği bu hayat Homeros'ta gördüğümüz ataerkil soyluların idaresi altındaki hayat değildir artık. O kendisini tümüyle farklı bir çağda yaşadıklarını düşündüğü Homeros kahramanlarından ayırır. Ona göre Homeros kahramanları **Erga**'da çok karanlık bir çağ olarak nitelediği Demir Soy'un yaşadığı çağdan daha iyi bir çağda yaşamıştır. Zaten Kronos'un egemenliğindeki Altın Soy'dan adâlet, ahlâk, emek ve mutluluğun ortadan kalktığı Demir Soy'a aşamalı bir bozulmanın gözlemlendiği Soylar **mythos**'u kadar hiçbir şey çalışan halkın su katılmamış kötümserliğini ifade edemez.¹⁰²

Elbette yalnızca çiftçiliği anlatan bir şair değildir Hesiodos. Aynı zamanda Homeros destanlarındaki aristokratik toplum yapısının, düşünce mayasının Yunan toplumunun aşağı tabakalarına nasıl tesir ettiğini bıraktığı eserlerden rahatlıkla görebiliriz.¹⁰³ Ancak Hesiodos'u toplumsal yapıyı dönüştürmeye çalışan biri olarak görmek yanlış olur. Elbette onda, o güne kadar hiç işitilmeyen, sıradan köylünün yaşadığı sıkıntılar ifadesini bulmaktadır, elbette adâleti ve çalışmayı aristokratik gururun karşısında ideal bir konuma yerleştirmiştir. Ama içinde yaşadığı toplumun yapısını ve düzenini değiştirmeye çalışmaz, yalnızca toplumunu bağlı olduğu ahlâkî değerlerle iyileştirmeye, kötülüklerden arındırmaya çalışmaktadır.¹⁰⁴

Hesiodos'un yaşadığı dönemde de **rhapsodos**'lar daha yüksek bir hayatın habercisi şiiirler terennüm etmektedir. Ama Helikon'un bu yeni **rhapsodos**'u

¹⁰⁰ Hesiodos'un yaşadığı dönemin ekonomik açıdan incelenmesi konusunda bkz. A. A. Trever, "The Age of Hesiod: A Study in Economic History," *CP* 19:2 (Apr., 1924) b.a.

¹⁰¹ Finley, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁰² Jaeger, **a.g.e.**, s. 59.

¹⁰³ Jaeger, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁴ Karş. Lesky, **a.g.e.**, s. 103.

Hmeros'un görkemli soylularını arkasında bırakıp basit köylü kalabalığına hitap eder. Ne de olsa Boiotia'nın kasvetli havasında olgunlaşan düşüncesi köylülüğün bereketli toprağında kök salmıştır. Gündelik hayata dair engin tecrübesi onu Homerosoğulları'nın icra ettiği o yüce sanatın ötesine taşımış ve Mousa'lar ona toprağı işlemenin gayeleri üzerine ölümsüz bir şiir ilham etmiştir.¹⁰⁵

Gerçi Hesiodos'un betimlediği insan da Hmeros'ununki gibi eylem insanıdır. Fakat **tyhmos**'unda yer eden eylem tutkusuyula hareket eden, heyecanla şevkle çalışan Hmeros insanının aksine Hesiodos'un insanı daha ağır kanlıdır. Onun için de **ergon** insanın **thymos**'undan doğan ve orada beslenen duygulara dayanır. Ama onun **ergon** varlığı Hmeros'ununki gibi anî heyecanlara kapılmaz, yaptığı işin ilerisini sonunu düşünmek, tartmak zorundadır. Bu durum aynı zamanda Yunan düşüncesinin **epos** basamağından **logos**'a doğru sıçradığı noktayı gösterir.

Özetleyecek olursak, Hesiodos'un dünyası yakın çağdaşı olduğu Hmeros'unkinden çok temel bir farkla ayrılır. Bu fark iki şairin de eserlerinde anlattığı, toplum yapısını belirleyen **oikos**'un niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Bu nedenle Hesiodos ve Hmeros aslında aynı dünyaya açılan iki ayrı kapıdır. Çünkü anlatılan her iki toplum düzeni az da olsa farklılıklar göstermekle birlikte temelde aynı toplumdur.¹⁰⁶ Yukarıda da belirtildiği gibi biri soylu sınıfının hayatını konu alırken diğeri basit köylü sınıfını anlatmakta, biri Yunan kültürünü Olympos'un doruklarından seyrederken diğeri yeryüzünden o karlı doruklara bakmakta ve ikisi birlikte Yunan kültürünün başlangıç aşamasında yer alan abidevi eserlerle bizi aydınlatmaktadır.

1.2.2. Yaşadığı Coğrafya

Batı Anadolu kıyılarında şekillenen Hmeros destanları Ionia ruhunun izlerini taşıırken Hesiodos bu Ionia ruhuna olabildiğince uzak durmuştur. Gerçi babası Kymelidir, Aiollerin yerleştiği Batı Anadolu kıyılarında yaşamıştır; ama Hesiodos Boiotia'nın Askra adında bir köyünde doğup büyümüştür. Buranın yerlisi

¹⁰⁵ Jaeger, **a.g.e.**, s. 58.

¹⁰⁶ Nussbaum, **a.g.e.**, s. 214.

olmamasına rağmen anakara Yunanistan'ının bu son derece kasvetli bölgesi kişiliğinde derin izler bırakmıştır.¹⁰⁷

Boiotia, Orta Yunanistan'da yer alan, kuzeyden Phokis ve doğu Lokris'in çevrelediği, doğusunda Euboia Körfezi'nin yer aldığı, Kithairon sıradağlarıyla Attika'dan ayrılan bölgedir. Batısında bulunan Helikon Dağı ve daha alçak seviyedeki yükseklikler dar olan kıyı şeridini iç kesimlerden ayırır. Coğrafi konumu ve toprağının verimliliği sayesinde burada zengin ve kalabalık nüfuslu köyler ve kentler kurulmuştur. Tarihçi Thukydides bölgenin asıl adının Kadmeis olduğunu, ama Boiotialıların buraya Troia Savaşı'ndan yaklaşık altmış yıl sonra Boiotia adını verdiğini kaydeder.¹⁰⁸ Aslında Boiotia ilk defa Hesiodos'un **Erga**'sında sözünü ettiği ve küçük bir tarım toplumu şeklinde sunduğu Askra bölgesiyle birlikte tarihsel bir niteliğe bürünmüştür. Hesiodos zamanında Boiotia'nın güneyinde yer alan Thespiiai bölgesindeki krallar (**basileis**) mirasın dağıtılması konusunda karar verme gücünü ellerinde tutmaktadır. Aynı şekilde o dönemde büyük ve gelişmiş kentlerin kendilerine yakın küçük yerleşmeler üzerinde benzeri bir güce sahip olduğu bilinmektedir.¹⁰⁹

Hesiodos yaşadığı yer hakkında ayrıntılı bilgi veren birkaç Antikçağ yazarından biridir. Güneybatı Boiotia'daki Helikon Dağı'nın yamaçlarında kuytuda bir yer olan Askra'da yaşamıştır. Mousa'lar onuruna şenlikler ve oyunlar düzenlenen bu bölgeye geç antikçağlarda birçok seyyahın yolu düşmüştür.¹¹⁰

Yunanistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi burada da toprak sahibi bir soylu sınıfı vardır. Ama Hesiodos'un dünyası bu insanlarınkinden başkadır. Gençliğinde dağlarda çobanlık yapmış, sonraki bütün hayatını da babasından miras kalan toprağı işlemekle geçirmiştir. İşte onun dünyası soylu sınıfıyla çok fazla ilişkisi olmayan küçük çiftçinin dünyasıdır. Yoğun bir çalışma ve didinme gerektiren zorlu bir hayattır bu ve bu hayatın sıkıntı ve zahmetlerine dair olumlu bir söz çıkmaz ağzından.¹¹¹

¹⁰⁷ Lesky, **a.g.e.**, s. 91.

¹⁰⁸ Thuc. i.12.

¹⁰⁹ J. Buckler, A. J. S. Spawforth, "Boeotia," **OCD** s. 246.

¹¹⁰ P. W. Wallace, "Hesiod and the Valley of the Muses," **GRBS** 15:1 (1974:Spring) s. 5. Ayrıca bu makale Hesiodos'un yaşadığı coğrafyanın topoğrafyasının belirlenmesi açısından dikkate değerdir.

¹¹¹ Lesky, **a.g.e.**, s. 92.

Bir şairdir Hesiodos, ancak tarlasından hiç uzak kalmamıştır. Çünkü yerini yurdunu terk etmeyi sevmez. Zaten çiftçilik de insanı toprağa bağlayan bir iştir. Ömründe bir defa, o da Khalkis'te düzenlenen bir şiir yarışmasına katılmak için yolculuk yapmıştır.¹¹² Zaten ona göre âdil ve mutlu bir şehrin sâkinleri dalgalı denizlere açılma ihtiyacı duymaz.¹¹³

¹¹² Hes. **Erga** 650-655.

¹¹³ Hes. **Erga** 225-237; Lesky, **a.g.e.**, s. 93.

2. ERGON KAVRAMINA GENEL BAKIŞ

Felsefede kullanılan her kelime kavramlaşmadan önce belirli bir anlam dağarına sahiptir. Düşüncenin ve aklın yoğunlaşmalarında bu kelimeler anlam bakımından özelleşerek kavramsal bir temele oturur. Bu durum her türlü kavramsal araştırma için bir kavramın kavram olmadan önceki haliyle kavramsallaşma sürecini izleme zorunluluğunu doğurmaktadır. Bu çerçevede Yunan edebiyatının başlangıç noktasında yer alan Homeros'tan Hesiodos'a gelinceye değin **ergon** kavramının yükseldiği anlam basamaklarına göz atmak aynı zamanda bir kavramın oluşum sürecini izlememizi mümkün kılacaktır.

2.1. Kavramın Tarihçesi

2.1.1. Etimolojik Çözümleme

Argos, Girit ve Syrakusai'da Ἔργον , Elea bölgesinde Ἔργον şeklinde karşımıza çıkan ἔργον **çalışmak** anlamındaki ἔργω fiilinin eski kullanımı olan ἔργω 'dan türemiştir ve genel olarak **iş**, **iş görme** ve **çalışma** anlamlarına gelir. Ancak hem ἔργον ismi hem de kendisinden türediği ἔργω fiili ortak bir kökten, Ἔργ- kökünden gelmektedir.¹ Kaldı ki Eski Yunanca'da **çalışmak**, **iş görmek**, **meşgul olmak** anlamındaki belli başlı fiiller ile (örn. ἔργω (= ἔργω), ῥέζω , ἐργάζομαι , γεωργέω) **iş görme**, **çalışma** anlamındaki belli başlı isimler (örn. ἔργον , ἔργασία , ἔργμα , γεωργία) yine bu Ἔργ- köküne dayanmaktadır. Demek ki ἔργον isminin en temel dayanağı Ἔργ- köküdür ve araştırmamıza yön verecek olan da budur.

Émile Boisacq **Dictionnaire Étymologique de Langue Grecque**'de Hint-Avrupa dil ailesinde doğrudan ya da dolaylı olarak **ergon**'la ilişkisi olan kelimeleri sıralar. Ona göre iş, eylem, davranış, çalışma, emek ve eser anlamlarındaki **ergon** ile

¹ É. Boisacq, **Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque**, Heidelberg-Paris, 1938, ἔργον maddesi; LSJ ἔργον ve ἔργω maddeleri. Karş. P. Chantraine, **Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque A-K**, Éditions Klincksieck, Paris, 1984, ἔργον maddesi.

Eski Yüksek Almanca'daki **werc**, **werah**, Eski Saxonca'daki **werk**, Eski Norveççe'de iş, el işi, eser anlamındaki **verk** ve Ermenice'deki **gorc** kelimeleri benzeşmektedir.² Ayrıca Almanca'daki **werk**, Eski İngilizce'deki **weorc** ya da **worc** ile bugünkü **work**, Eski Frisia dilindeki **werk** ya da **wirk**, İzlanda ve İsveç dilindeki **verk**, Danimarka dilindeki **værk**, Got dilindeki **gawaúrki** kelimeleri de **ergon**'la ilişkilidir.

Ergon bağlamında Eski Yunanca'da çalışmayı ifade eden başlıca üç fiil üzerine yoğunlaşmalıyız: ἔρδω, ῥέζω ve ἐργάζομαι. Bu fiillerden ῥέζω, φρέγ-γω'dan gelirken aynı kökten türeyen ἔρδω, φέρω'dan gelmektedir. Ancak etimolojik olarak iç içe geçmiş bu fiillerin barındırdığı anlam ikiliği dikkat çekicidir. Çünkü gerek ἔρδω ve ῥέζω³ gerekse ἐργάζομαι çalışmak, iş yapmak, eylemde bulunmak, icra etmek (πράττω) temel anlamlarının yanı sıra tanrısal bir olaya da işaret etmektedir: kurban etmek (θύω).⁴ Bu ikiliği Homeros'tan itibaren görmekteyiz.⁵ Kesin olmamakla birlikte fiillerin bu anlamına dayanan bir isim bizi soyut bir kavramın eşiğine getirmekte ve **ergon**'un dinsel yanını açığa çıkarmaktadır. Bu isim **dinsel tören** ve **tapınma** anlamındaki ὄργια'dır.⁶ Bu kelimenin özellikle Dionysos ayinleri ve Eleusis'teki Demeter kültünün erdirme törenleri için kullanılması, ekilmiş/işlenmiş toprak ve bu toprakta yetişen/yetiştirilen ürün anlamını da içeren **ergon** kelimesine ayrı bir derinlik katmaktadır. Yine

² Boisacq, a.y.

³ Gerek **Etymologicum Gudianum** (ἔρδω maddesi) gerekse **Etymologicum Magnum** (ἐργον maddesi) **ergon**'u etimolojik olarak **çalışmak** anlamındaki ἔρδω / ῥέζω fiiliyle, içerik bakımından da **yapmak** anlamındaki πράττω fiiliyle ilişkilendirerek bu kelime için üç temel anlam ileri sürer: **(a.)** savaş hazırlığı (τὴν παρασκευὴν τοῦ πολέμου) **(b.)** çiftçilikle ilgili işler (τὰ γεώργια) **(c.)** gündelik, sıradan iş (τὸ κοινῶς νοούμενον / κύριον ἐργον). Ayrıca **ergon** kelimesiyle doğrudan ilişkili olan bu fiillerden ἔρδω, Eski Saxonca'daki **wirkju** ve Eski Yüksek Almanca'daki **wirch(i)u** ile, ῥέζω ise Got dilindeki **waúrka**, Eski Yüksek Almanca'daki **wurchiu** ve Eski Norveççe'deki **yrk** ile karşılaştırılabilir (Boisacq, a.y.).

⁴ Aynı anlam ikiliği Latince'deki **operari** ve **facere** fiilleri için de geçerlidir. İş, çalışma anlamındaki **opus** ile çaba, gayret anlamındaki **opera** kelimeleriyle aynı kökten gelen **operari** fiilinin çalışmak, zahmet çekmek anlamının yanında tapınmak, dinsel bir tören yapmak, kurban etmek anlamı vardır. Aynı şekilde **facere** fiili de yapmak, eylemek, icra etmek yanında tanrıya kurban sunmak anlamına gelir. Bkz. **OLD**, **faciō** ve **operor** maddeleri.

⁵ **Lexicon Homericum**, ἐργον ve ἐρδειν maddeleri.

⁶ Boisacq, a.y.; **LSJ**, ὄργια maddesi.

tapınmak, dinsel törenleri kutlamak anlamındaki ὄργιαζω fiilini de bu bağlamda **ergon**'la ilişkilendirmek yanlış olmayacaktır.

Ancak ἐργάζομαι fiili daha geniş bir anlam yelpazesine sahiptir. Bu fiil ilk olarak çiftçilik bağlamında çalışmak, çabalamak anlamına gelir,⁷ ama el emeği gerektiren diğer bütün işler için de kullanılır. Örneğin Homeros **Odysseia**'da kölelerin,⁸ Herodotos ise taş işçilerinin⁹ çalışmasını bu fiille anlatır. Hesiodos'ta gördüğümüz gibi madencilikle ilgili işler de bu fiille ifade edilir.¹⁰ Ayrıca yapmak, gerçekleştirmek, eylemde bulunmak anlamlarına gelen ἐργάζομαι¹¹ olumsuz anlamda birisine **kötü davranmak**, dinsel anlamda **tören yapmak**, ahlâkî ve hukukî anlamda birisine **zarar vermek** demektir. Toprağı sürmek,¹² çalışarak para kazanmak, ticaret yapmak, hatta herhangi bir sanatı, örneğin müzik sanatını icra etmek gibi eylemler de¹³ bu fiille dile getirilir. Edilgen çatıda ise **inşa etmek** anlamına gelir ve edilgen çoğul **participium**'u olan εἰργασμένα yapılmış şeyler, yani işler, eylemler demektir. Görüldüğü gibi ἐργάζομαι fiili Eski Yunanca'da insana ait hemen her türlü eylemi içeren kapsamlı bir fiildir. İşte **ergon** kelimesi de bütün bu yapıp etmelerin hem kapsayıcı ismi (çalışma) hem de doğal bir sonucudur (eser).¹⁴

Ergon'dan türeyen başka kelimeler de vardır. **Çalışma** anlamına gelen ὄργανος, **ergon**'dan türemiştir. Keza hem bir işte kullanılan araç gereç hem de iş, çalışma ve bu çalışmadan doğan ürün anlamına gelen ὄργανον kelimesi de **ergon**'la aynı köktendir. Yine alet, araç anlamına gelen ἔργαλειά ile onun eşanlamlısı ἔργαλα (=γέργαλα) da **ἔργ-** kökünden gelmektedir. Aynı zamanda tanrıça Athena'nın epitheti olan **işçi** anlamındaki ἔργανη kelimesi çalışma, çabalama anlamındaki ἐργασία'yı da içinde barındırmaktadır.

⁷ Hes. **Erga** 299, 309.

⁸ Hom. **Od.** xiv.272.

⁹ Hdt. ii.124.

¹⁰ Hes. **Erga** 151.

¹¹ Hes. **Erga** 382, 397.

¹² Hdt. i.17.

¹³ Pl. **Phd.** 60e: “Ὁ Σώκρατες,” ἔφη, “μουσικὴν ποιεῖ καὶ ἐργάζου.”

¹⁴ **LSJ**, ἐργάζομαι maddesi.

Bütün bu etimolojik değerlendirmeler ışığında, bağlamsal çerçevede ele almadan önce **ergon**'un anlam sınırlarını üç öbekte toplayabiliriz: **1.** genel anlamda her türlü iş, çalışma ve meşguliyet. **2.** insanın el emeğiyle, becerisiyle ortaya koyduğu iş ve eser. **3.** yapılmış herhangi bir şey, ahlâkî nitelikteki her türlü davranış ve eylem.

2.1.2. Bağlamsal Çözümleme

Ergon anlam açısından zengin bir kelimedir. Bu anlam zenginliği daha Yunan edebiyat ve kültürünün başlangıç noktasında yer alan **Ilias** ve **Odysseia** destanlarında göze çarpmaktadır. **Ergon**'un bu destanlardaki kullanım şekilleri aynı zamanda Hesiodos'a düşünce ve anlayış zemini sağlamış olması bakımından önemlidir. Dolayısıyla kavramın tarihçesini oluştururken Homeros destanlarından başlamamız kaçınılmazdır.

Ergon'un barındırdığı anlamların başlıca üç öbekte toplanabileceğini belirtmiştik. İlki genel olarak iş, görev ve vazife anlamlarını içerirken ikincisi hüner ve beceri gerektiren işler ve bu tür işlerin sonucunda ortaya konan ürün ya da eser, üçüncüsü ise genelde her türlü insan davranışı anlamlarını içerir. Bu anlamların somut örneklerini Homeros'tan itibaren görmeye başlıyoruz. İş ve çalışma genel başlığının somutlaştırdığı anlamlar her şeyden önce savaş işleridir.¹⁵ Ardından emek anlamı gelir. Bu emek çiftçilikte, el işlerinde olduğu gibi üretme yolunda harcanan emektir.¹⁶ İkinci öbekte ise hem yapılmış bir şey, yani iş ve çalışma hem de bu çalışmanın bir sonucu olarak ürün, eser ve verim anlamları toplanmıştır.¹⁷ Son olarak **ergon** eylem ve aksiyon anlamına sарınır.¹⁸ Bizi ilgilendiren daha çok **ergon**'un kavramlaşma sürecini izlemek olduğundan, takip edeceğimiz yol da somut örneklerden soyut kavrayışlara gitmek şeklinde olacaktır.

Homeros, başka pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da bize önemli ipuçları sunmaktadır. **Ilias** xiii.730-34'teki ifadeler **ergon**'un tanrısal kökenini ortaya koymanın yanı sıra neden her insanın farklı işlerle uğraştığını açıklığa kavuşturur:

¹⁵ Hom. **II.** iv.470; vi.522; xi.734; xii.271, 416, 424; xxiv.426.

¹⁶ Hom. **Od.** xiv.195.

¹⁷ Hom. **II.** vii.444, 465; ix.128, 390; xiii.432; **Od.** iv.617; vi.234, 289; viii.245; xv.117; xxiv.75.

¹⁸ Hom. **II.** i.294; **Od.** xi.474; xii.373; xiv.195; xix.92, 323; xxii.479

“ἄλλω μὲν γὰρ ἔδωκε θεὸς πολεμῆϊα ἔργα, | ἄλλω δ’ ὀρχηστὺν, ἑτέρω
κίθαριν καὶ ἀοιδήν, | ἄλλω δ’ ἐν στήθεσσι τιθεῖ νόον εὐρύοπα Ζεὺς |
ἔσθλόν, τοῦ δέ τε πολλοὶ ἐπαυρίσκοντ’ ἄνθρωποι, (**tanrı** kimine **savaş**
işlerini verir, | kimine dans etmeyi, bir diğere kithara çalmayı, şarkı söylemeyi, |
kiminin **yüreğine** basiret koyar geniş-görüşlü Zeus, | pek çok insan yararlanır
ondan).”¹⁹ Demek ki Homeros’ta her insanın kendine has, tanrı vergisi bir **ergon**’u
vardır.

Homeros bağlamında öncelikle üzerinde durulması gereken konu **iş-söz**
karşıtlığıdır. Çünkü Homeros’ta **ergon** çoğunlukla söz (**epos-mythos**) karşıtlığı
içinde ele alınmıştır.²⁰ Bu daha sonra Sokrates-öncesi filozoflarda **ergon-logos**
karşıtlığına dönüşecek ve Aristoteles’te ahlâkî problemlerin düğüm noktasını
oluşturacaktır.²¹

Ilias i.394-5’te Akhilleus deniz kıyısında annesi Thetis’le söyleşirken onun
Titanlarla savaşında Zeus’a yardım ettiğini hatırlatır ve şöyle der: “ἐλθοῦσ’
Οὐλυμπόνδε Δία λίσαι, εἴ ποτε δή τι | ἢ ἔπει ὠνησας κραδίην Διὸς ἠὲ καὶ
ἔργω (var git Olympos’a, Zeus’a yalvar, günün birinde eğer | bir **sözünle**
ferahlattıysan Zeus’un yüreğini ya da bir **işinle**).”²² Thetis oğlunun bu isteğini yerine
getirir ve Olympos’a çıkarak Zeus’a şöyle yalvarır: “Ζεῦ πάτερ, εἴ ποτε δή σε
μετ’ ἀθανάτοισιν ὄνησα | ἢ ἔπει ἢ ἔργω, τόδε μοι κρήνηνον ἐέλωρ· (Zeus
baba, bir zamanlar ölümsüzler arasında ben yardımcı olduysam sana | bir **sözümle** ya
da **işimle**, yerine getir şu dileğimi).”²³ **Ilias** ix.442-3’te ise at sürücüsü Phoiniks,

¹⁹ Karş. F. Solmsen, “The ‘Gift’ of Speech in Homer and Hesiod,” **TAPA** 85 (1954) s. 3; Havelock, **a.g.e.**, s. 85.

²⁰ Hom. **II.** v.234; **Od.** ii.272, 304; iii.99; iv.163, 329; xi.346; xv.375.

²¹ Demokritos ve Epikharos Sokrates-öncesi filozoflara iyi birer örnektir. Demokritos B 145 (DK II 171.4): “λόγος γὰρ ἔργου σκυή, κατὰ Δημόκριτον ([Demokritos’a göre söz **[logos]** işin **[ergon]** gölgesidir);” B 82 (DK II 160.12): “κίβδηλοι καὶ ἀγαθοφανέες οἱ λόγῳ μὲν ἅπαντα, ἔργῳ δὲ οὐδὲν ἔρδοντες (Sahte ve iyi-gibi-görünen adamlar, her şeyi lafta **[logoi]** yerine getirenlerdir, gerçekte **[ergoi]** değil);” B 55 (DK II 157.7): “ἔργα καὶ προήξιας ἀρετῆς, οὐ λόγους, ζηλοῦν χρεῖων (İnsan erdemine işlerine **[erga]** ve eylemlerine **[preksias]** öykünmeli, sözlerine **[logous]** değil);” Epikharos B 39 (DK I 204.5): “τῶι λόγῳ μὲν εὖ διέρχῃ πάντα, τῶι δ’ ἔργῳ κακῶς (Lafa **[logos]** gelince senden iyisi yok, ama işe **[ergon]** gelince berbatım).”

²² Hom. **II.** i.394-5.

²³ Hom., **II.** i.503-4.

Peleus'un kendisini niçin Akhilleus'un yanında gönderdiğini açıklarken ikili bir durum ortaya koyar: “τοῦνεκά με προέηκε διδασκέμεναι τάδε πάντα, | μύθων τε ῥητήρ' ἔμεναι προηκτῆρά τε ἔργων (işte bütün bunları öğreteyim diye yanına kattı beni | **sözler söyleyen, işler yapan** biri olman için).” Homeros μύθων ῥητήρ (**mythos**'lar anlatan) ile ἔργων προηκτῆρ (işler yapan) arasında bir ayrım yapar ve bu ikisini de bir kahramanı tamamlayan nitelikler olarak belirtir.²⁴ Daha sonra **ergon** konuşma ve tartışma anlamına döner: “αὐτίκ' ἔπειθ' ἄμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον· (konuşma biter bitmez iş de yerine geldi).”²⁵ Diğer yandan **ergon** eylem anlamında fikir ve düşüncenin zıddı olarak karşımıza çıkar. **Ilias** ix.374'te Akhilleus kendisini inciten Agamemnon'a artık destek olmayacağını belirtirken şöyle der: “οὐδέ τί οἱ βουλὰς συμφράσσομαι, οὐδὲ μὲν ἔργον· (ne **fikirde** bir olacağım onunla, ne de **eylemde**).”

Bu bağlamda Penelope'nin, taliplerin yanında Troia Savaşı sonrası Akhaların dönüşünü anlatan şair Phemios'la konuşması dikkat çekicidir: “Φήμε, πολλὰ γὰρ ἄλλα βροτῶν θελκτήρια οἶδας, | ἔργ' ἀνδρῶν τε θεῶν τε, τά τε κλείουσιν ἀοιδοί (Phemios, daha nice kahramanlık şiirleri bilirsin | **tanrıların ve kahramanların işlerini**, hani şairlerin övdüğü).”²⁶ Phemios'un anlattığı kahramanlık şiirleri (βροτῶν θελκτήρια) tam da tanrıların ve kahramanların işleriyle (ἔργα) ilgilidir.²⁷

Ergon aynı zamanda olağandışı bir durumu ifade eder. **Odyseia** iii.265-6'da Nestor babası hakkında bilgi edinmek için kendisine gelen Telemakhos'a Aigisthos'un hikâyesini anlatırken Aigisthos'un davranışı **yüzkarası bir iş** (ἔργον ἀεικέες) olarak nitelendirilir: “ἦ δ' ἦ τοι τὸ πρῖν μὲν ἀναίνετο ἔργον ἀεικέες | δῖα Κλυταιμνήστρη· φρεσὶ γὰρ κέχρητ' ἀγαθῆσι· (yüzkarası işi reddetmeden önce | tanrısal Klytaimnestre).” Yine **Odyseia** iii.275'te **thymos**'unda beslemediği

²⁴ Jaeger, **a.g.e.**, s. 8; karşı. Solmsen, **a.g.e.**, s. 1.

²⁵ Hom. **II.** xix.242.

²⁶ Hom. **Od.** i.337-8.

²⁷ Burada kesin bir ayrım ortaya konmasa da tanrıların ve insanların işleri birbirinden ayrılmaktadır. **II.** xix.22 bu konuda daha açık bir örnek sunar.

ümidi gerçekleştiği için tanrıların kutsal sunaklarında kurbanlar yakan Aigisthos’la ilgili olarak şunları okuruz: “ἐκτελέσας μέγα ἔργον, ὃ οὐ ποτε ἔλπετο θυμῷ. (başardığı için o **büyük işi**, hiçbir zaman yüreğinde ümit beslemediği).” Birinci durumda **ergon** ahlâkî anlamda sıra dışı bir davranışı,²⁸ ikinci durumda ise bu davranışın sonucunu, yani başarılması zor, ama artık başarılmış bir işi göstermektedir. Aynı şekilde **Odysseia** xvi.346-7’de babasını aramaya giden Telemakhos’un geri dönüşü anlatılırken Penelope’nin taliplerinden Eurymakhos şöyle der: “ὦ φίλοι, ἧ μέγα ἔργον ὑπερφιάλως τετέλεσται | Τηλεμάχῳ ὁδὸς ἦδε· φάμεν δέ οἱ οὐ τελέεσθαι (Dostlar, fazlasıyla **büyük bir iş** başarmış oldu | Telemakhos bu yolculukla, oysa başaramaz demistik).” Telemakhos’un başarısı kendisinden hiç beklenmeyen bir işi başarmak olmuştur. Alt edilmesi gereken bu **ergon** anlayışı bazen bir kahramanlık edasına bürünür.²⁹ **Odysseia** xxi.26’daki ifade bunu açıkça dile getirmektedir: “φῶθ’ Ἡρακλῆα, μεγάλων ἐπίστορα ἔργων (büyük işlerden anlayan, yiğit Herakles).” **Odysseia** xxiv.426’da Antinoos’un Odysseus’a karşı söylediği sözler bu anlamı daha da pekiştirmektedir: “ὦ φίλοι, ἧ μέγα ἔργον ἀνήρ ὄδ’ ἐμήσατ’ Ἀχαιούς· (Dostlar, **büyük bir iş** sardı şu adam Akhaların başına).”

Dahası **Ilias** xii.412’de Sarpedon Lykialıları Argoslulara karşı birlik olmaya çağırırken şöyle der: “ἀλλ’ ἐφομαρτεῖτε· πλεόνων δέ τι ἔργον ἄμεινον (haydi birlik olun: daha iyi olur daha çok adamın işi).” Ardından Argosluların durumundan bahsedilir: “Ἄργεῖοι δ’ ἐτέρωθεν ἐκαρτύναντο φάλαγγας | τεῖχος ἔντοσθεν, μέγα δέ σφισι φαίνετο ἔργον (öte yandan Argoslular güçlendirdi saflarını | duvarın gerisinde, **büyük bir iş** bekliyordu kendilerini).”³⁰

Ergon’un en temel anlamlarından biri ertelenmemesi gereken eylemdir. **Ilias** ii.434-6’da örneğini gördüğümüz bu durum Homeros insanını açıkça bir aksiyon-**ergon** varlığı olarak ortaya koyar: “Ἄτρεΐδῃ κύδιστε ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγάμεμνον, | μηκέτι νῦν δήθ’ αὖθι λεγώμεθα, μηδ’ ἔτι δηρὸν | ἀμβαλλώμεθα ἔργον

²⁸ Karş. Hom. Od. ix.295; xi.272, 429; xiv.84; xxiii.222.

²⁹ Karş. Hom. II. v.303; x.282.

³⁰ Hom. II. xii.415-6.

ὁ δὲ θεὸς ἐγγυαλίξει. (Ey yüce Atreusoğlu, insanların kralı Agamemnon | daha fazla konuşup durmayalım burada, daha fazla | **ertelemeyelim tanrının elimize tutuşturduğu işi**).”

Bu **ergon** anlayışı aynı zamanda insana sorumluluk yükleyen bir görev duygusunu da beraberinde getirir. Bu anlayış toplumsal olarak bir erkeğin, bir kadının ve bir kölenin ya da hizmetçinin yapması gereken işleri belirler. Homeros’un bize aktardığı toplum düzeninde erkeğin yeri savaş meydanlarıdır. Çünkü erkeğin **thymos**’undaki duygu onu savaş meydanına sürükler. Ama kadının **ergon**’u erkeğinkinden tamamıyla başkadır. **Ilias** vi.490-3’te Hektor karısı Andromakhe’yle konuşurken ona evine gidip kendi işleriyle ilgilenmesini söyler. Andromakhe’nin yapması gereken evinde tezgâhıyla, örekesiyle uğraşmak, bir de hizmetçilerin işlerine nezaret etmektir. Ama savaş Hektor’a göre bir iştir, yani bir erkek işidir: “ἀλλ’ εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰς ἀυτῆς ἔργα κόμιζε | ἰστόν τ’ ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε | ἔργον ἐποίχεσθαι: πόλεμος δ’ ἄνδρεςσι μελήσει | πᾶσι, μάλιστα δ’ ἐμοί, τοῖ Ἰλίῳ ἐγγεγάασιν (Sen eve git, **kendi işlerinle** ilgilen | tezgâhınla, örekenle, hizmetçilere söyle | **işlerini-görevlerini** yapsınlar, erkekler ilgilenmeli savaşla | başta ben, Ilion’da doğmuş bütün yiğitler).” Yalnızca savaş değildir erkeklerin işi. **Odysseia** i.356-9’da Penelope taliplerin yanında Akhaların Troia’dan dönüşüyle ilgili şiirler okuyan şaire kızınca oğlu Telemakhos annesine sorumluluğunu hatırlatır ve erkek-kadın zıtlığında **ergon**’un sınırları bir kez daha keskinleşir: “ἀλλ’ εἰς οἶκον ἰοῦσα τὰς ἀυτῆς ἔργα κόμιζε, | ἰστόν τ’ ἠλακάτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε | ἔργον ἐποίχεσθαι: μῦθος δ’ ἄνδρεςσι μελήσει | πᾶσι, μάλιστα δ’ ἐμοί: τοῦ γὰρ κράτος ἔστ’ ἐνὶ οἴκῳ. (Evine git, kendi işlerinle ilgilen | tezgâhınla, örekenle, hizmetçilere söyle, işlerini yapsınlar | erkekler ilgilenmeli konuşmayla [**mythos**] | başta ben, bütün erkekler; ne de olsa güç erkeğindir bir evde).”³¹ Demek ki Homeros toplumunda erkeğin iki temel görevi (**ergon**) vardır: πόλεμος ve μῦθος. Erkek yalnızca savaşmayı değil, konuşmayı da bilir. Bu iki **ergon** Homeros insanını tamamlayan iki unsurdur. Bu

³¹ Karş. Hom. **Od.** xxi.352. Homeros toplumundaki iş bölümü konusunda özellikle bkz. Applebaum, **a.g.e.**, s. 13-15.

durum aynı zamanda diğer Eskiçağ toplumlarının aksine Yunanların bütünüyle savaşçı bir toplum olmadığını göstermektedir. **Ilias** ix.442-3'te Phoiniks'in söyledikleri bunu açıkça ortaya koymaktadır. Akhilleus Homeros'un ideal insanıdır. Çünkü o hem **mythos** anlatabilen bir hatip, hem de eşsiz başarılar sergileyen bir eylem insanıdır. Dolayısıyla bu bağlamda Homeros söz ile işi, **mythos** ile **ergon**'u birbirine yaklaştırır. Ama Penelope ya da Andromakhe'nin tersine ideal kadın Argoslu Helene'den başkası değildir: **Ilias** vi.323-4: “Ἀργεΐη δ' Ἑλένη μετ' ἄρα δμωῆσι γυναιξίν | ἦστο καὶ ἀμφιπόλοισι περικλυτὰ ἔργα κέλευε. (Argoslu Helene köle kadınlarla birlikte | oturmuş **kusursuz işler buyuruyordu** hizmetçilere).” Ancak sorumluluk ve görev duygusu bazen de köleliğe kadar sürükler insanı. Herakles'in düştüğü durum bunun açık örneğidir: “τὴν αἰεὶ στενάχεσχε' ὄθ' ἐὸν φίλον υἱὸν ὀρώωτο | ἔργον ἀεικέες ἔχοντα ὑπ' Εὐρυσθηος ἀέθλων. ([Zeus'un] yüreği sızlıyordu, ne zaman görse sevgili oğlunu | Eurystheus'un zorlu görevleri altında **yüzkarası bir işe giriştiğini**).”³²

Homeros ayrıca **ergon**'u insanın içinde bulunduğu hali anlatmak için kullanır. **Odyseia**, xix.390-1'de Odysseus ayaklarını yıkayan dadısının, ayağındaki yaradan kendisini tanıyacağından şüphelenir: “αὐτίκα γὰρ κατὰ θυμὸν οἴσατο, μὴ ἐλαβοῦσα | οὐλήν ἀμφράσσαιτο καὶ ἀμφαδὰ ἔργα γένοιτο (birden bir korku düşmüştü yüreğine çünkü, ona dokunduğunda | yarasını fark edecek de **foyası** [gerçek: **ergon**] meydana çıkacak diye).” **Ergon** burada Odysseus'un ayağındaki **yara**, kendisini tanıtacak bir **izdir**. Odysseus'un ayağındaki bu **yara** Autolykos'la birlikte çıktığı bir domuz avının hatırasıdır. Dolayısıyla Odysseus'un yaptığı **iş** (**ergon**) aldığı yaradan anlaşılacaktır.

Ergon görev ve vazife anlamında da kullanılır: **Odyseia**, ix.250'de yapılması gereken gündelik işler anlamındadır: “αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ σπεῦσε πονησάμενος τὰ ἄἔργα, | καὶ τότε πῦρ ἀνέκαιε (işlerini hızlıca yapıp bitirdikten sonra | ateşi yaktı);” yine **Odyseia**, xiv.227-8'de **ergon** tanrısal boyutuyla karşımıza çıkar. Her türlü işi yüreğimize koyan, içimize üfleyen aslında tanrılardır. Bu yüzden insan, **phrēn**'inde

³² Hom. **II**, xix.132-3.

olmayan bir işi yapamaz, yapsa bile o hoşlanmadığı, beceremeyeceği bir iş olacaktır. Odysseus Eumaios’la konuşurken gerçek kişiliğini gizleyerek kendisini Giritli zengin bir adamın oğlu olarak tanıtır. Dediğine göre sadece savaşmayı bilen bu adam çiftçilikten hiç hoşlanmadığı gibi (ἔργον δέ μοι οὐ φίλον ἔσκεν)³³ ev işlerinden ve çocuk yetiştirmekten de anlamaz. Bu duyguyu yüreğine tanrının koyduğunu söyleyerek durumu açıklığa kavuşturur (τά που θεὸς ἐν φρεσὶ θῆκεν). “Çünkü,” der, “başka bir adam da başka işlerden hoşlanır” (ἄλλος γάρ τ’ ἄλλοισιν ἀνὴρ ἐπιτέρεται ἔργοις).

Çoğunlukla savaşla ilgili işler anlamında kullanılsa da, **ergon** el becerisi ya da üretimle, tarımla ilgili işler ve işlenmiş, ekilmiş toprak anlamlarına da gelir. Örneğin **erga Ithakēs** (Ἰθάκης . . . ἔργα) Ithake’nin işlenmiş/sürülmüş toprakları demektir;³⁴ **erga boōn** (βοῶν . . . ἔργα) ise öküzler tarafından sürülmüş toprak parçasını ifade eder.³⁵ **Erga gynaikōn** (ἔργα γυναικῶν) kadınların yaptığı işler, el işleri, yani dokumacılık anlamında kullanılır.³⁶ Ama diğer işler için de bu tür kullanımlar yok değildir. Örneğin **thalassia erga** (θαλάσσια ἔργα) denizle ilgili işler, denizcilik anlamına gelir.³⁷ Bu tür kullanımlar daha sonra giderek genişlemiş ve madencilik vs. gibi diğer bütün işçilikleri kuşatmıştır.

Odyseia’da çiftçilik bir medeniyet simgesi olarak karşımıza çıkar.³⁸ Odysseus Kyklops’lardan söz ederken, onların toprağı ekip biçmeyi bilmedikleri halde toprağın kendiliğinden sunduğu ürünlerle beslendiklerini anlatır ve bu nedenle onları **themis**’ten uzak (ἀθέμιστος), yasa, töre bilmez varlıklar olarak tanımlar (τοιῖσιν δ’ οὐτ’ ἀγοραὶ βουλευφόροι οὔτε θέμιστες).³⁹ Nitekim toprağı işlemek kelimenin tam anlamıyla insanı medenî yapmaktadır.

³³ Hom. **Od.** xiv.222; karş. **II.** xvi.392, xix.131; **Od.** vi.259.

³⁴ Hom. **Od.** xiv.344.

³⁵ Hom. **Od.** x.98; karş. Hes. **Erga** 46. Ayrıca bkz. West, **Works and Days**, s. 154.

³⁶ Hom. **II.** vi.289.

³⁷ Hom. **II.** ii.614.

³⁸ Medeniyetin üç temel belirtisi **Odyseia**’da şöyle sıralanır (xix.105-115): **Themis** (töre), **agora** (meclis) ve **ergon** (çiftçilik). Odysseus’un gözünde Kyklops’lar yasa tanımadıklarından, meclislerde toplanmadıklarından ve toprak kendiliğinden ürün verdiği için çalışma nedir bilmediklerinden medeniyetten uzak yaşarlar.

³⁹ Hom. **Od.** ix.105-115.

Bu bakımdan **ergon**'un çiftçilik anlamı üzerinde yoğunlaşmak kavramın Hediiodos'taki açılımlarına da temel oluşturacaktır. Homeros'ta bu bağlamda örneklerine rastladığımız **ergon**, aslında insanın en temel davranış biçimini yansıtır. Yukarıda da değindiğimiz gibi Eumaios'la konuşması sırasında kendisini bir savaşçı olarak tanıtan Odysseus çiftçilik işlerinden (ἔργον) hiç hoşlanmadığını ifade eder. Kullandığı kelime **ergon**'dur ve olanca zahmetiyle toprağı işlemek demektir. Telemakhos'la arasında geçen konuşmada Eumaios, Laertes'in üzüntüden artık işleriyle ilgilenmez olduğundan yakınır. Demek ki Laertes önceden tarlasıyla ilgilenirmiş. Burada kullanılan fiil soylu sınıfın işe yaklaşımını yansıtmaması bakımından da dikkate değerdir.⁴⁰ Eumaios, Laertes'in işleriyle ilgilendiğini söylerken aslında yapılan işlere nezaret ettiğini, tarlalarda çalışan köle ve hizmetçilerin işlerini denetlediğini imâ etmektedir (ἔργα τ' ἐποπτεύεσκε).⁴¹ Burada kastedilen iş elbette toprağın işlenmesidir. Yine devamında Eumaios, Laertes'in, oğlu Odysseus'a üzüldüğü için işleriyle ilgilenmediğinden dem vurur (οὐδ' ἐπὶ ἔργα ἰδεῖν).⁴² Bu defa kullanılan fiil yukarıdakinin aksine **idein**'dir. Eumaios adeta Laertes'ten "gözü dünyayı görmez oldu" diye söz etmektedir. Başka deyişle yukarıdaki örnekle zıtlık oluşturacak şekilde mecazlı bir ifadeyle Laertes'in artık yapılan işleri denetlemeye bile gönlü olmadığı ifade edilmektedir.

Aiolos'un adasından ayrıldıktan sonra Odysseus'un yolu Telepylos kentine düşer. Gemisini kıyıya yanaştırır yanaştırmaz Odysseus sarp bir kayaya tırmanır ve kenti uzaktan seyrederek. Uzakta tüten bir duman dışında görünürde hiçbir şey yoktur, ne insanların emeklerinden ne de sığırların işlerinden bir **iz** vardır toprakta (ἔνθα μὲν οὐτε βοῶν οὐτ' ἀνδρῶν φαίνετο ἔργα).⁴³ Burada **ergon** açıkça insan veya hayvanın toprak üzerinde bıraktığı **izdir**. İnsanların bıraktığı **iz** bağ ve bahçe, sığırlarınki ise sürülmüş topraktır.

Ilias ii.751'de Gemiler Kataloğu kısmında kullanılan bir ifade Hesiiodos açısından da önemlidir. Homeros Titaressos civarında yaşayan insanlardan söz

⁴⁰ Bkz. yuk. s. 22.

⁴¹ Hom. **Od.** xvi.140-41.

⁴² Hom. **Od.** xvi.144.

⁴³ Hom. **Od.** x.98.

etmektedir (οἱ τ' ἀμφ' ἰμερτὸν Τιταρησσὸν ἔργα νέμονται). Burada kullanılan **erga** kelimesi yukarıdaki örnekte olduğu gibi sürülmüş toprak ve arazi parçası anlamındadır. **Nemō** fiili ise bölüşmek anlamının yanı sıra ikamet etmek demektir. Dolayısıyla Titaessos civarında yaşayan insanlardan bahsedildiğinde aslında o civarda ekip biçtikleri arazilerde (**erga**) yaşayanlar ya da o civardaki ekili arazileri bölüşmüş kişilerden söz ediliyor demektir. Aynı ifadeleri Hesiodos Altın Soy'u anlatırken kullanır. Ona göre Altın Soy insanları huzur içinde ekili arazilerini bölüşen insanlardır (ἥσυχοι ἔργ' ἐνέμονται).⁴⁴ **Erga** ayrıca baba toprağı ve çiftlik anlamına gelir. **Odysseia** ii.21-2'de Aigyptios'un oğullarından söz edilirken birinin taliplerin arasına karışan Eurynomos olduğu, diğer ikisinin ise her zaman babalarının arazisiyle ya da çiftliğiyle ilgilendiğı vurgulanır (δύο δ' αἰὲν ἔχον πατρῶια ἔργα). Antinoos'la Telemakhos arasında geçen konuşma da bu bağlamda değerlendirilebilir. Antinoos tehditkâr bir tavırla, Penelope evinde çöreklenmiş Akhalardan birine varmadıkça hiçbir talibin dönüp eski işine bakmayacağını, daha doğru bir ifadeyle tarlasına dönmeyeceğini ilan eder (ἡμεῖς δ' οὔτ' ἐπὶ ἔργα πάρος γ' ἴμεν).⁴⁵ Bu çerçevede son olarak **ergon**'un miras anlamına geldiğini de belirtmek gerekir. Zaten **ergon** genel olarak servet, zenginlik ve mülk demektir. Eumaios tanımadığı efendisine, yokluğunda işleri nasıl idare ettiğini, onun tarlasına ve mülküne nasıl sahip çıktığını anlatırken ağzından dökülen sözler, aynı zamanda servetin nasıl emekle büyüdüğünü göstermeye yeter (θεὸς δ' ἐπὶ ἔργον ἀέξει, ἢ ὡς καὶ ἐμοὶ τόδε ἔργον ἀέξεται, ᾧ ἐπιμίμνω).⁴⁶

Sonuçta Homeros **ergon**'u yalnızca kazanılmış bir başarı ya da tek bir eylem değil, aynı zamanda bir etkinlik, iş, uğraş ya da zanaat anlamında kullanır. **Ergon** bir yandan sanat ve ustalık gerektiren iş, diğer yandan en genel anlamıyla eylem, olay, vaka demektir.⁴⁷ Hatta bütün bunların ötesinde insanın kendisini tanıtan bir **iz**, kendisini tanımladığı bir belirtidir.

⁴⁴ Hes. **Erga** 109; karşı. Hom. **II**. xii.313: “καὶ τέμενος νεμόμεσθα.”

⁴⁵ Hom. **Od.** ii.127-8.

⁴⁶ Hom. **Od.** xiv.65-6.

⁴⁷ H. R. Immerwahr, “**Ergon**: History as a Monument in Herodotus and Thucydides,” **AJP** 81:3 (Jul., 1960), s. 269.

Hesiodos'ta **ergon** kavramı Homeros'ta karşılaştığımız anlam yelpazesi üzerinde şekillenir. Öncelikle **ergon** insanın bütün davranışlarını, bütün yapıp etmelerini kuşatıcı bir anlam ihtiva etmektedir. İnsanlarla hayvanlar arasına keskin bir ayırım koyan Hesiodos'a göre elbette insanın yapıp etmeleri ahlâkî bir içerik taşımaktadır. Çünkü ahlâkın tecellisi olan Adâlet, mitolojik anlamda Zeus'la Themis'in (Töre) kızıdır ve kardeşleri Eunomia ve Eirene'yle birlikte insanın bütün işlerini, uğraşlarını gözlemleyen tanrıçadır.⁴⁸

Ancak Hesiodos **Thegonia**'da tanrıların yaptıkları işler (**erga**) üzerine yoğunlaştığından **kosmos**'ta beliren insandan ve onun işlerinden çok fazla söz etmez. Sıklıkla değindiğimiz gibi **Thegonia** ve **Erga** Hesiodos'ta tanrı-insan zıtlığını ortaya koyan iki ayrı eserdir. **Thegonia**'da takip ettiğimiz **kosmos**'un oluşum süreci **Erga**'da artık olmuş bitmiş bir tanrısal **ergon** şeklinde karşımıza çıkar. Artık Hesiodos'un üzerinde durması gereken bu olmuş bitmiş **kosmos** içinde insanı, eylemiyle var olan bireyi ele almaktır.

Hesiodos'un **Erga**'da işlediği iki temel konu vardır: Çalışma ve Adâlet.⁴⁹ Bu iki konu sıkı sıkıya birbirine bağlıdır ve Hesiodos âdil insanla çalışan insanı birbirinden ayırmaz. Demek ki **Erga** insan hayatının bir yanıyla pratik diğer yanıyla ahlâkî kısmıyla ilgilenen, insan hayatının sürekliliğini sağlayan çalışma ödevini ahlâkî ölçütler üzerine oturtan önemli bir eserdir.

Hesiodos söz konusu eserinde **ergon** kavramını, yukarıda belirttiğimiz yaklaşımından ötürü, ikili bir yapıda ele alır. **Ergon** Hesiodos için, **Thegonia**'da örneğine rastladığımız şekilde insanların ve tanrıların bütün yapıp etmelerini kapsar.⁵⁰ Ancak bu kapsam içinde **ergon**'u hem çalışma ve emek anlamında kullanmakta hem de ahlâkî niteliği olan davranışlar şeklinde değerlendirmektedir.

⁴⁸ Hes. **Th.** 901-903.

⁴⁹ Hesiodos **Erga**'da düşüncesini adım adım iletmez. Bir bütün olarak ele alındığında bile aslında hangi konudan bahsettiğini belirlemek, eserin ana temalarını kesin bir dille ortaya koymak zordur. Çünkü eser boyunca benzeri temalar sık sık vurgulanır, bir konu anlatılırken araya başka konular sıkıştırılır, yeri geldiğinde atasözleri ve deyişlerle süslenir. Eserin içinde işlenen konular o kadar çeşitlidir ki onu tek bir konuya indirgemek neredeyse imkansız gibidir. Bkz. West, **Works and Days**, s. 41; k.g. Nelson, **a.g.e.**, s. x-xi.

⁵⁰ Hesiodos Corpus'unda yapılan taramalarda William W. Minton, **Concordance To The Hesiodic Corpus**, E. J. Brill, Leiden, 1976, künyeli konkordans çalışması esas alınmıştır.

Öncelikle **ergon**, Homeros'ta olduğu gibi insanın **thymos**'uyla ilgilidir; ona göre insanın **thymos**'unda **ergon**'a karşı bir istek duyulur ya da duyulmaz.⁵¹ Bu isteği doğuran da Hesiodos için tanrıça Eris'in ta kendisidir. Eris ikili oynayan bir tanrıçadır, hem iyi niyetlidir, hem de katı yürekli. Hesiodos için insanı işe sürükleyen, **thymos**'unda çalışma duygusunu yeşerten iyi niyetli Eris'tir, insanın yüreğini **ergon**'dan alıkoyan da katı yürekli Eris. Bu nedenle Hesiodos çalışmaya teşvik etmek için verdiği öğütleri, kardeşi Perses'in **thymos**'unda sıkıca tutmasını ister, hatta “öyle ki kötü yürekli Eris **tyhmos**'unu işten alıkoymasın senin” (μηδέ σ' Ἐρις κακόχαρτος ἀπ' ἔργου θυμὸν ἐρύκοι) diye uyarıda bulunur.⁵²

İnsanın bütün duygu ve düşüncelerinin içinde yuvalandığı yer olarak düşünüldüğünde **thymos** aslında herhangi bir duygu kısıntısına bulanmış değildir. Örneğin Hesiodos Soylar **mythos**'unda Altın Soy'un keder ve sıkıntılardan uzak bir dünyada yaşadığını belirtirken bu insanların tasasız bir ruha (ἀκηδέα θυμὸν) sahip olduklarını söyler.⁵³ İdeal cennet tasavvurunu ifade eden Altın Soy insanının **thymos**'u herhangi bir **ergon** zorunluluğuyla karşı karşıya gelmediği için **rahattir**. Öyleyse Hesiodos için **ergon** insanın **thymos**'unda bir rahatsızlık belirtisidir. Bu rahatsızlığın kaynağı ise yeryüzündeki ödevini yerine getirme zorunluluğudur. Aynı niteleme Kutlular Adası'nda yaşayan Kahramanlar Soy'u için de kullanılır.⁵⁴ Hesiodos her bakımdan iyi saydığı bu insanların da **thymos**'larından **ergon** lekesini kaldırır. Demek ki **ergon**'suz bir **thymos** insana ideal cennetinde bahşedilebilecek bir lütuftur.

Yine Soylar **mythos**'unda Tunç Soy'u anlatırken bu insanların savaş tanrısı Ares'in zorlu işlerine, ölçüsüz davranışlarına (ἔργ' ἔμελεν στονόεντα καὶ ὕβριες) ilgi duyduklarını söyler. Bu insanlar ekmek yemez, dolayısıyla kaskatı **yürekleri** vardır (κρατερόφρονα θυμὸν) ve Altın Soy insanının kedersiz ruhuna

⁵¹ **Thymos** kelimesi burada anılan kullanımlarıyla birlikte **Erga**'nın şu mısralarında karşımıza çıkmaktadır: **thymos**: **Erga** 381; **thymon**: **Erga** 13, 28, 58, 112, 147, 170, 315, 335, 340, 358, 399, 45, 646; **thymōi**: **Erga** 27, 297, 366, 491, 499, 683. **Thymos** konusunda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. S. D. Sullivan, “Person and θυμός in The Poetry Of Hesiod,” **Emerita** 61 (1993), s. 15-40.

⁵² Hes. **Erga** 27-28. Ayrıca bkz. aş. s.56-63.

⁵³ Hes. **Erga** 112.

⁵⁴ Hes. **Erga** 170.

çok uzaktırlar, **thymos**'larında duydukları **ergon** tanrıların kendilerinden beklediği **ergon** değildir, tam tersine insanın **thymos**'undan **ergon**'u uzaklaştıran **hybris**'tir.

Kardeşi Perses'i **ergon**'a davet ederken açıkça "aptal yüreğini" (ἀεσίφρονα θυμὸν) başkalarının malından alıp işe yöneltmesini, tahılıyla ilgilenmesini (εἰς ἔργον τρέψας μελετᾶς βίου), ancak bu şekilde zenginliğe erişebileceğini belirtir.⁵⁵ Ardından da aptal yüreğini haksız davranışlardan (ἔργων ἀδίκων) uzak tutmasını salık verir.⁵⁶ Yine çift sürececek bir insanın nasıl davranacağını açıklarken yüreğini bütünüyle işe veren bir adam olması gerektiğinden söz eder (ἀλλ' ἐπὶ ἔργῳ ἢ θυμὸν ἔχων).⁵⁷

Sonuçta **thymos** başlangıçta iyi ya da kötü, işe yönelen ya da işten kaçan bir niteliğe sahip değildir. Ancak insan birey olarak **kosmos**'ta yerini aldığında bu **thymos** iyi ya da kötü duygulara, tanrıların kendisinden beklediği **ergon**'a yahut **hybris**'e meyleder.

2.2. **Ergon**'a Yakın Kavramlar

Hesiodos'un **ergon** anlayışını temellendirmeden önce **ergon**'la ilgili olarak kullandığı diğer kelime ve kavramlara da kısaca değinmekte yarar vardır. Bu kavramların başında şüphesiz **ponos** ve **oizys** gelir. Hem Gece'nin doğurduğu Oizys hem de yine Gece'nin kızı Eris'in doğurduğu Ponos, **Theogonia**'da kişileştirilmiş birer kavram olarak karşımıza çıkar ve Hesiodos her ikisini de "ıstırap verici" (ἀλγινόεις) olarak niteler.⁵⁸

Zahmet ve meşakkat anlamına gelen **ponos**'u **ergon**'dan ayırtırmak gerekir. **Ponos** genelde **ergon**'un eş değeri gibi kullanılır, ama daha çok zahmetli ve zorlu işleri ifade eder.⁵⁹ Daha doğrusu bir iş için harcanan çaba, çekilen zahmet demektir

⁵⁵ Hes. **Erga** 315-16.

⁵⁶ Hes. **Erga** 335.

⁵⁷ Hes. **Erga** 444-45.

⁵⁸ Hes. **Th.** 214, 226.

⁵⁹ **LSJ**, πόνος maddesi. **Ponos** ve **ergon** arasındaki ilişki konusunda ayrıca bkz. aş. s. 81, n. 145.

ponos.⁶⁰ Bu bakımdan insanın **thymos**'unda bir acının doğmasına neden olur. Nitekim **ponos**'un hem ἀλγινόεις olarak nitelenmesi hem de **Theogonia**'da rastladığımız başka bir ifade bunu doğrulamaktadır. Hesiodos burada Titanlar'dan bahseder ve uzun zamandır savaştıkları için savaşın yol açtığı **ponos**'tan dolayı **thymos**'larının acı içinde kaldığını belirtir (πόνον θυμαλγέ' ἔχοντες).⁶¹ Ancak **ponos**'un Homeros'ta kazandığı en temel anlam **savaştır**.⁶² Yapılan vurgulardan da anlaşılacağı üzere **ponos**'un ifade ettiği işler ciddi anlamda ağır işlerdir.

Hesiodos iş ve çalışmayı ifade etmek için sadece **ergon** kelimesini kullanır, ancak diğer kelimelerin anlam içeriğinden faydalanmayı ihmal etmez. Yukarıda değindiğimiz gibi **ponos** da **ergon** gibi insanın **thymos**'una doğrudan etki eden bir olumsuzluktur. Hesiodos çalışmanın neden bir zorunluluk olarak anlaşılması gerektiğini açıklarken insanların bir zamanlar kötülüklerden ve ağır işlerden uzak (νόσφιν . . . χαλεποῖο πόνοιο) olduğunu,⁶³ hatta tıpkı tanrılar gibi kedersiz bir ruhla yaşadığını ileri sürer:

“ὥστε θεοὶ δ' ἔζων ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες,
νόσφιν ἄτερ τε πόνων καὶ οἰζύος”

“kedersiz bir ruhla yaşıyorlardı, tıpkı tanrılar gibi,
zahmetlerden, sıkıntılardan uzak.”⁶⁴

Öte yandan zorluk ve sıkıntı anlamına gelen **oizys** Hesiodos'un zihninde, hem yukarıdaki örnekte olduğu gibi **ponos**'la hem de Demir Soy'un maruz kaldığı sıkıntı ve zorlukları anlattığı **Erga** 177'de olduğu gibi **kamatos**'la bir giden kavramdır. **Kamatos** kelimesi **Erga**'da iki yerde karşımıza çıkar. Bunlardan biri, değindiğimiz gibi, Demir Soy'la ilgili bir nitelemedir. Demir Soy insanının yaşadığı dönem iyiliklerle kötülüklerin birbirine karıştığı dönemdir. Bu insanlar gündüzleri zahmet ve sıkıntıdan kurtulamazlar (παύονται καμάτου καὶ οἰζύος), geceleri ise kıvranıp

⁶⁰ **Ergon** ile **ponos** arasındaki ilişki bu bakımdan Latince'deki **labor** ve **opus** kelimeleri arasındaki ilişkiye benzetilmektedir. Bkz. **OLD: labor** ve **opus** maddeleri.

⁶¹ Hes. **Th.** 629.

⁶² Hom. **II.** vi.77.

⁶³ Hes. **Erga** 91.

⁶⁴ Hes. **Erga** 112-23, karşı. **Erga** 470.

dururlar bitkinlikten.⁶⁵ Burada **kamatos**, **oizys**'le birlikte Demir Soy'a musallat olmuş bir kötülük olarak gösterilir.

Ancak **ergon** bağlamında ele alındığında **kamatos**'la ilgili bir başka örnek dikkatimizi çekmektedir. Hesiodos'un **Theogonia**'da kadınlara karşı tutumu **Erga**'da daha genel bir ifadeye bürünür ve tüm işsiz ve aylak insanları kapsar. Hesiodos dünyayı bir arı kovani (σμηνος) olarak tahayyül eder ve bu kovanda iki tür varlık olduğunu düşünür: Birisi çalışıp çabalayan, üreten bal arısı, diğeri ise bal arasının emeğinden (κάματος) nasiplenen işe yaramaz asalak arılardır. **Theogonia**'dan anladığımız kadarıyla kadınlar Hesiodos'un dünya kovanındaki asalaklardır. Büyük bir bela (πῆμα μέγα) olarak insanlara sunulan Pandora, soylarının (γένος . . . γυναικῶν) atası olduğu için onları da bir bela olarak görür Hesiodos. Ona göre kadınlar yoksulluğu hiç sevmez, zenginlikten, rahatlıktan hoşlanır. Nasıl ki bal arıları her gün, gün batımına değin didinip durur ve apak petekleri (κηρία λευκά) doldurur da kovandan hiç çıkmayan asalak arılar onların bu didinmelerinin, emeklerinin ürünüyle karınlarını doldurularsa, kadınlar da böyledir Hesiodos'a göre. Zeus onları yalnızca kötü ve kederli işlere ortak etmiştir (κακῶν ξυνήονας ἔργων = ξυνήονας ἔργων ἀργαλέων), rahatlık koymuştur çünkü yüreklerine.⁶⁶ Ancak **Erga**'da bu görüşünü yeniden ele alan Hesiodos çalışma – çalışmama karşıtlığını bütün insanlık genelinde değerlendirir. Ona göre çalışmadan yaşayan insanlar (ἀεργὸς ζῶη) tıpkı kovandaki iğnesiz arılar (κηφήν) gibidir. İşleri güçleri bal arılarının emeklerini tüketmektir (μελισσῶν κάματος). Oysa insanların da tanrıların da hoşuna giden bir davranış değildir bu.⁶⁷

Ergon'la zıtlık oluşturan kelimelere de bakmamız gerekir. **Erga**'da bir kez karşımıza çıkan ve **ergon**'la taban tabana zıt bir anlam içeren **aergiē** (aylaklık ve çalışmama) Hesiodos'un **ergon** konusundaki düşünceleri arasında önemli bir öğüde dönüşür:

⁶⁵ Hes. **Erga** 177.

⁶⁶ Hes. **Th.** 590-600.

⁶⁷ Hes. **Erga** 303-306. Ayrıca bkz. aş. s. 102-104.

“ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος”

“çalışmak ayıp değil, çalışmamak ayıp.”⁶⁸

Çalışmayan, aylak insan şeklinde çevirebileceğimiz ve **ergon** kavramının üzerinde şekillendiği bir diğer kelime ise **aergos**'tur. Bu kelimeyle ilk karşılaştığımız yer **Erga** 44'tür. Hesiodos burada çalışmanın zorunluluğunu temellendirirken insanların bir zamanlar çok az bir çalışmayla bütün yıl yetecek besini temin ettiklerinden söz eder. Burada bir günlük çalışmayla (ἐπ' ἡματι ἐργάσσαιο) bütün bir yıl aylak aylak dolaşma (ἀεργὸν ἐόντα) arasında bir zıtlık gözlemlenmektedir.⁶⁹

Hesiodos ahlâkî bir değer olarak çalışmayı yüceltir, hatta onu insan olmanın şartları arasında sayar. Çalışmayan, aylak insanlardan söz ettiğinde hem toplumsal hem de dinsel bir karşı çıkış görürüz ifadelerinde: Bir defa aylak adamın yoldaşı her zaman aklıktır (λιμὸς γάρ τοι πάμπαν ἀεργῶ σύμφορος ἀνδρὶ). Zaten aylak insanları iğnesiz arılara benzetmekle toplumsal bir düşünce ortaya koymuştur. Kovandaki asalak arıların çalışıp çabalayan bal arılarının emeğini sömürmesi gibi toplumdaki aylak insanlar da çalışan insanların sırtından geçinir. Ancak aylak insanların açlık tehlikesiyle yüzyüze geleceği düşüncesiyle **toplumsal asalak** nitelemesi arasına önemli bir hatırlatma sıkıştırır:

“τῶ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἀεργὸς
ζῶη. . . .”

“tanrılar da kızar insanlar da **çalışmadan**
yaşayan insana. . . .”⁷⁰

Ergon bağlamında değinilmesi gereken bir başka kavram da **alın teridir** (ἰδρώς). Alın teri insanın bütün emek ve çabalarının, katlandığı bütün zahmet ve sıkıntıların fizik belirtisidir.⁷¹ Çalışmayı üstünlüğe ve başarıya ulaşmanın aracı

⁶⁸ Hes. **Erga** 311.

⁶⁹ Hes. **Erga** 44.

⁷⁰ Hes. **Erga** 302-306, karş. Erga 310-12, 498.

⁷¹ Karş. Hom. **II**. iv.27.

olarak gören Hesiodos'a göre insanın önünde iki yol vardır. Bunların biri sefalete götüren yoldur. Kolay ve zahmetsiz olduğundan ulaşılmak istenene bir çırpıda ulaştırır da ondan. Diğeri, yani başarıya varan yol sarp ve engebelidir. O zorlu yolu aşmak için emek gerekir, zahmete katlanmak ve ter dökmek zorunludur. “Çünkü başarıyla (ἀρετῆ) aramıza alın terini (ἰδρώς) koymuştur tanrılar,” diye açıklar bunu Hesiodos.⁷²

Son olarak değinmeden edemeyeceğimiz iki kelime var: işini aksatan anlamındaki ἐτῶσιοεργός ile işini erteleyip savsaklayan anlamındaki ἀμβολιεργός.⁷³ Hemen hemen aynı anlama gelen bu iki kelime de Hesiodos'ta çalışma ahlâkı bakımından önemlidir. Çünkü çiftçilikte her iş zamanında ve mevsiminde (ὥρια ἔργα) yapılmak zorundadır. İşleri aksatmak, bilerek tembellik yapmak zarar verir:

“μηδ' ἀναβάλλεσθαι ἔς τ' αὐριον ἔς τε ἔνηφιν·
οὐ γὰρ ἐτῶσιοεργός ἀνήρ πίμπλησι καλιῆν
οὐδ' ἀναβαλλόμενος· μελέτη δὲ τὸ ἔργον ὀφέλλει·
αἰεὶ δ' ἀμβολιεργός ἀνήρ ἄτησι παλαίει.”

“yarına ya da ertesi güne **erteleme** işini,
çünkü **işini aksatan** adam dolduramaz ambarını,
ne de **erteleyen**; çalışma işi besler,
sürekli işini **erteleyen** belalarla boğuşur.”⁷⁴

Burada değindiğimiz bütün kelime ve kavramlar görüldüğü üzere **ergon**'la doğrudan ilişkilidir. Hesiodos düşüncesini özellikle aynı kökten türeyen kelime ve kavramlar etrafında şekillendirmiş, **ergon**'la çok sıkı bir anlam ilişkisine sahip olan **ponos**, **oizys** ve **kamatos** gibi kelimeleri de kullanmayı ihmal etmemiş ve bunları **ergon**'la ortaya koyduğu düşüncesini pekiştirmek amacıyla eserine örmüştür.

⁷² Hes. **Erga** 289.

⁷³ Bu kavramlar arasındaki ayrım konusunda bkz. E. F. Beall, “Notes on Hesiod's **Works and Days**, 383-828,” **AJP** 122 (2001) s. 157.

⁷⁴ Hes. **Erga** 410-13.

3. ERGON'UN MİTOLOJİK DAYANAKLARI

Genel bir yaklaşımla **Theogonia** ve **Erga** iki ayrı düşünce alanına yönelik iki ayrı eser olarak değerlendirilebilir. Ancak **Erga**'da ortaya konan özellikle çiftçilik ve adâlet konusundaki görüşler aslında Hesiodos'un evren tasavvuruna ve bu tasavvurun üzerinde şekillendiği mitolojik arka plana dayanmaktadır. Nelson'ın da belirttiği gibi Hesiodos **Theogonia**'da mitolojinin arkasındaki anlam dağarını keşfetme çabasıdadır, **Erga**'da ise gündelik hayatın altında yatan hakikati ortaya çıkarma çabasıdır. Bu hakikat ise Hesiodos için “yüce Zeus'un iradesi”nden (Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς) başka bir şey değildir.¹

Bu iki eserin ayrılmazcasına birlikte olduğunu ve Hesiodos'la ilgili herhangi bir çalışmada birlikte ele alınması gerekliliğini açıkça ortaya koyan bu iddia **ergon** anlayışına gerek felsefi gerekse filolojik bir yaklaşım oluşturmamız açısından önemlidir. Bir defa **ergon** anlayışını çözümlerken onun her şeyden önce insanla ve insanın hem kendisini hem de çevresindeki dünyayı anlamlandırmasıyla ilgili temel problemleri de beraberinde getirdiğini görüyoruz. Bu problemler Hesiodos'un zihninde şekillenen evren tasavvurunu anlamadan sağlam bir zemine oturtulamaz. İşte bu zorunluluk tezimizi ikili bir yapıda yürütmemize, **Erga**'da şekillenen **ergon** anlayışını incelerken yeri geldikçe **Theogonia**'da ortaya konan kozmolojik temellere de değinmek şeklinde bir yol izlememize neden olmaktadır.

Kosmos'un yapısının ele alındığı **Theogonia**'da insan belli belirsiz bir varlıktır. Gerçi **kosmos**'un bu aşamasında insan vardır, ama henüz kendisini tanımlayabileceğimiz bir eylemi söz konusu değildir.² Ancak **Erga**'da insan **kosmos**'ta varlığını kurmaya çalışan birey olarak ortaya çıkar. Hesiodos öncelikle düzenli, her şeyin yerli yerine oturduğu bir **kosmos** tasarlamış, insanı ancak ondan sonra bu **kosmos**'un içine yerleştirmiştir. **Ergon** anlayışı bağlamında üzerinde yoğunlaşacağımız **Erga**'da insanın **kosmos**'taki varlık serüvenini onun **ergon**'uyla özdeşleştirmiştir. Çünkü ona göre **ergon**, **kosmos**'a itilen bireyin yaşamak ve var kalmak için sarılması gereken yegâne kurtuluş ipidir. **Ergon** aynı zamanda

¹ Karş. Nelson, a.g.e., s. 47.

² Karş. Clay, a.g.e., s. 129-30.

kosmos'un yapısını bozmayacak, Zeus'un ona verdiği nihai düzenin devamlılığını sağlayacak ilkedir.³ İşte insanın böyle bir dünyada doğrulup ayakları üzerinde dikilmesini sağlayan şey **ergon**'udur. İnsan **ergon**'u sayesinde bireyleşir, dolayısıyla içine düştüğü tragedyanın farkına varabilir. Bu farkındalık ise onu yapıp etmeleri üzerine düşünmeye iter. Hesiodos'un **her şeyi önceden gören** insanı böyle bir sürecin sonunda bağlı olduğu **mythos** tabanından dışarı ilk adımını atar. Hesiodos'la birlikte Yunan'ın **trajik akla**, dolayısıyla **logos**'a attığı adımdır bu.

Hesiodos **Erga**'da ortaya koyduğu **ergon** anlayışı için üç dayanak ileri sürer. Bunların ilki teşvik edici bir güç olarak ele aldığı Eris'tir. Eris insanın içinde yeşeren, onu çalışmaya sevk eden duygu durumudur. Arkasından Prometheus-Pandora **mythos**'u ile Soylar **mythos**'u gelir. Hesiodos gelenekten devraldığı bu **mythos**'ları elbette kendi amacı doğrultusunda kullanmakta, onları Perses'in, dolayısıyla dinleyicilerinin kulaklarına küpe etmektedir. Prometheus-Pandora **mythos**'u tam da insanın **kosmos**'ta bir **ergon** varlığına dönüşmesinin nedenini açıklamaktadır. Soylar **mythos**'u ise bu dönüşümün tarih perspektifinden süzülmesidir. Hesiodos'un amacı insanı **ergon** varlığı olarak tanımlamaksa, elinde bu tanıma destek olacak üç dayanak var demektir.

Hesiodos **Erga**'nın girişinde Mousa'lara kısa bir seslenişten sonra, şiirinin bütününde de vurguladığı gibi, insan hayatı üzerinde etkin olan nihai güç kabul ettiği Zeus'a hitap eder, ardından kavga tanrıçası Eris'i anlatmaya koyulur. Ona göre hayatımızda etkin olan iki farklı Eris vardır. Bunlar adâlet ve adâletsizlikle bir giden iyi ve kötü Eris'lerdir. İyi Eris insanı âdil ve dürüst işlere yönlendirirken kötü Eris savaş ve kavgaya sürükler. Bu durum kaçınılmazcasına bazı sorulara götürür bizi: İnsan niçin çalışmak, bunca zahmete katlanmak zorundadır? Yaşadığımız dünyada bunca kötülük neden barınır? İşte Eris'le dile getirilen bu soruların cevabı **Erga**'nın yaklaşık 150 mısramın ayrıldığı diğer iki **mythos**'ta, Prometheus-Pandora **mythos**'u

³ Hesiodos'a göre bu **ergon** çiftçilik şeklinde tezahür eder. Gerçi Hesiodos doğa (**physis**) kelimesini hemen hiç kullanmaz, ama insanın toprağı işlemekle, yaşama kaynağını toprakta yeşertmekle doğayla bütünleşeceğini, böylece **kosmos**'taki düzenin devamlılığını sağlayacağını düşünmektedir. Aslında diğer eskiçağ toplumlarında da insanın emeği, toprakla olan ilişkisiyle değerlendirilmiştir. Örneğin Horapollon **Hieroglyphika**'sında (II.17) Mısırlıların çalışmayı (**ergon**) sığır boynuzu çizerek ifade ettiğini söylerken (Βοὸς ἄρρενος κέρως γραφόμενον ἔργον σημαίνει) bu duruma işaret etmektedir.

ile Soylar **mythos**'unda saklıdır.⁴ Hesiodos **ergon** anlayışını bu iki **mythos** üzerinde kurmuş, insan hayatına bakışını bu iki **mythos**'la gerekçelendirmiştir.

Prometheus'un Zeus'un ateşini çalıp insanlığa armağan ederek toplumların oluşmasına aracılık etmesi ve insanları cezalandırmak isteyen Zeus'un kadını yaratması temalarının işlendiği ilk **mythos Theogonia**'da zaten anlatılmıştır.⁵ Hesiodos, **Erga**'da yeniden ele aldığı bu **mythos**'la insanın yeryüzündeki varlığını anlamlandırmaya, yaşama çilesini dile getirmeye, başka deyişle onun rızkını (**bios**) kazanabilmesi ve varlığını sürdürebilmesi için çalışması gerekliliğini ortaya koymaya çalışır.⁶ Ancak yukarıda da değindiğimiz gibi Soylar **mythos**'unu konu edinen diğer **mythos**, Prometheus-Pandora **mythos**'unda işlenen konunun tarihi bakış açısıyla yorumlanmasıdır. Başka deyişle bu **mythos** insanın **kosmos**'ta bir ödev (**ergon**) varlığı olarak ortaya çıkış sürecini ele alır. Dolayısıyla bu iki **mythos** Hesiodos'un **ergon** anlayışını çözümlememiz konusunda belirgin ipuçları sunmaktadır.⁷ Zaten Hesiodos'un şiirinin kurgusunda yoğurduğu ana fikir de yeryüzünde insana biçilmiş kader olarak **çalışma** ve **gayretten (ergon)** başka bir şey değildir.⁸

3.1. İki Farklı Eris

Mitolojik soyağaçları Hesiodos'un **kosmos**'u ve **kosmos**'ta içkin olan tanrısal düzeni anlatmak için başvurduğu bir açıklama yöntemi olması bakımından önemlidir.⁹ Bu nedenle Hesiodos'un düşünce işleyişini takip edebilmek ve Eris'in gerek Zeus'un düzenindeki yerini gerekse insan hayatındaki etkisini kavrayabilmek açısından öncelikle onun soyağacı üzerinde durmak yerinde olacaktır.

⁴ S. M. Adams, "Hesiod's Pandora," **CR** 46:5 (Nov. 1932) s. 194.

⁵ Hes. **Th.** 512-14, 535-57, 570-93. Hesiodos **Theogonia**'da Zeus ile Prometheus arasındaki mücadelenin tanrısal boyutuna değinirken **Erga**'da bu mücadelenin insani boyutu üzerinde durmaktadır. Bu da **Theogonia** ile **Erga**'nın bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulayan başka bir örnektir. Bkz. Nelson, **a.g.e.**, s. 188, n. 22.

⁶ Fontenrose, "Work, Justice, and Hesiod's Five Ages," s. 1.

⁷ Hatta **Erga**'nın geri kalanı bu **mythos**'ların açılımı olarak da değerlendirilebilir. Bkz. Clay, **a.g.e.**, s. 142.

⁸ Karş. J. Fontenrose, "Work, Justice, and Hesiod's Five Ages," **CP** 69:1 (Jan., 1974) s. 1; F. J. Teggart, "The Argument of Hesiod's Works and Days," **JHI** 8:1 (Jan., 1947), s. 55.

⁹ H. Lloyd-Jones, **The Justice of Zeus**, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London, 1971, s. 36.

3.1.1. Eris'in Soyağacı

Khaos'tan doğan karanlık Gece'nin kızıdır Eris.¹⁰ Gece (Νύξ) **Theogonia**'da bütün olumsuz varlıkların ilk anası olarak gösterilir. Hesiodos, Gece'nin kendiliğinden doğurduğu varlıkları sıralarken onu ayrı sıfatlarla niteler. Gece'nin en genel niteliği **karanlık** (μέλαινά) olmasıdır. Bu karanlık Gece iğrenç Talih'i, kara Yazgı'yı, Ölüm'ü, Uyku'yu ve Rüyalar'ı doğurmuştur.¹¹ Sonra **kasvetli** (ἐρεβεννή) diye tanımlanan Gece yine hiçbir tanrıyla birleşmeden Suç'u doğurur, ardından derin Sıkıntı'yı; Okeanos'un ötesinde, dallarından altın elmalar sarkan ağaçlarla dolu bir bahçeyi koruyan Hesperis'leri, Kader ve Yazgı tanrıçalarını, yani Klotho'yu, Lakheisis'i ve Atropos'u.¹² Son olarak Gece'yi **ölümcül** (ὀλοή) diye niteler Hesiodos. **Ölümcül** Gece birbirinden belalı varlıklar doğurur çünkü, ölümlülere yıkım getiren İntikam'ı, Aldatma'yı, Düşkünlük'ü, lanetli Yaşlılık'ı ve katı yürekli Eris'i.¹³

Aynı zamanda **iğrenç** sıfatıyla nitelenen Eris de (Ἔρις στυγερῆ) birbirinden belalı çocuklar doğurmuştur: Zahmetli Çalışma, Unutkanlık, Açlık, gözyaşı döktüren Acılar, Çatışmalar, Savaşlar, Cinayetler, Kısımlar, Çekişmeler, Yalanlar, Sözler, Tartışmalar, Düzensizlik, Yıkım ve Yemin.¹⁴ Görüldüğü gibi **ölümcül** Gece'nin doğurduğu Eris, kendi doğurduklarıyla birlikte insanların başına sarılmış bir beladır.

¹⁰ Hes. **Th.** 225: “καὶ Ἔριν τέκε καρτερόθυμον.”

¹¹ Hes. **Th.** 211-212: “Νύξ δ' ἔτεκεν στυγερόν τε Μόρον καὶ Κῆρα μέλαιναν καὶ Θάνατον, τέκε δ' Ὑπνον, ἔτικτε δὲ φῦλον Ὀνειρώων.”

¹² Hes. **Th.** 213-219: “οὐ τίτι κοιμηθεῖσα θεῶν τέκε **Νύξ ἐρεβεννή**, δεύτερον αὖ Μῶμον καὶ **Οἰζὺν ἀλγινόεσσαν** Ἐσπερίδας θ', ἧς μῆλα πέρον κλυτοῦ Ὀκεανοῖο χρύσεια καλὰ μέλουσι φέροντά τε δένδρεα καρπόν. καὶ Μοίρας καὶ Κῆρας ἐγείνατο νηλεοποίνους, Κλωθῶ τε Λάχεσιν τε καὶ Ἄτροπον, αἶ τε βροτοῖσι γεινομένοισι διδοῦσιν ἔχειν ἀγαθόν τε κακόν τε,”

¹³ Hes. **Th.** 223-225: “τίκτε δὲ καὶ Νέμεσιν **πῆμα** θνητοῖσι βροτοῖσι, **Νύξ ὀλοή**· μετὰ τὴν δ' Ἀπάτην τέκε καὶ Φιλότητα Γῆρας τ' οὐλόμενον, καὶ Ἔριν τέκε **καρτερόθυμον**.”

¹⁴ Hes. **Th.** 226-232: “αὐτὰρ Ἔρις **στυγερῆ** τέκε μὲν **Πόνον ἀλγινόεντα** Λήθην τε Λιμόν τε καὶ Ἄλγεα δακρυόεντα Ὑσμίνας τε Μάχας τε Φόνους τ' Ἀνδροκτασίας τε

Ayrıca **Theogonia**'da Eris, **neikos**'la birlikte tanrılar arasına fırlatılan kavga ve çekişme olarak anılır. Zeus, Eris'in bu zararlı etkisini azaltmanın yolunu arar ve gelecekte tanrılar arasında ortaya çıkabilecek çatışmaları engellemek için Eris'in acımasız çocuğu Horkos'u tanrıların önüne koyar.¹⁵ Burada büyük bela (μέγα πῆμα) olarak adlandırılan büyük yemindir bu.¹⁶ Kim onun üzerine yalan yere yemin ederse ölümcül bir duruma düşecek, **ambrosia**'sız ve **nektar**'sız bir yıl geçirecektir. Ayrıca dokuz yıl tanrılarla ilişkisi kesilecek, ancak onuncu yıl tanrıların sofrasına kabul edilecektir. Bu durum tanrılar dünyasındaki kargaşalıklara çekidüzen verir; artık ne **eris** ne de **neikos** Olympos'un düzenini tehdit edemeyecektir. Anlaşılacağı üzere Zeus'un kurduğu düzende Eris yalnızca olumsuz bir niteliğe sahiptir. Korkunç yüzünü tanrılara gösterdikten sonra artık aşağılara, Zeus'un düzenine zarar veremeyecek kadar derine atılmıştır. Böylece Eris, bu olumsuz niteliğini kaybetmemekle birlikte, artık yalnızca insanlar üzerinde etkide bulunan bir güç haline gelmiştir.

Hesiodos **Theogonia**'da bu şekilde anlattığı Eris'in **Erga**'da deyim yerindeyse bir ikizi olduğunu ileri sürer.¹⁷ Savaşlara, kargaşalıklara ve kötülöklere sebep olan, hiçbir ölümlünün sevmeyip sırf zorunluluk yüzünden (ἀλλ' ὑπ' ἀνάγκης) saygı duyduğu bu kötü niyetli Eris'ten önce başka bir Eris doğurmuştur **kasvetli** Gece. Ama **aithēr**'de oturan Zeus'un "dünyanın köklerine yerleştirdiği"

Νείκεά τε Ψευδέα τε Λόγους Ἀμφιλλογίας τε
Δυσνομίην τ' Ἄτην τε, συνήθεας ἀλλήλησιν,
Ὀρκον θ', ὃς δὴ πλεῖστον ἐπιχθονίους ἀνθρώπους
πημαίνει, ὅτε κέν τις ἐκῶν ἐπίορκον ὁμόσση."

¹⁵ Hes. **Th.** 782-784: "ὀππότ' ἔρις καὶ νεῖκος ἐν ἀθανάτοισιν ὄρηται,
καὶ ὅ' ὅστις ψεύδεται Ὀλύμπια δώματ' ἐχόντων,
Ζεὺς δέ τε Ἴριον ἔπεμψε θεῶν μέγαν ὄρκον ἐνεῖκαι"

¹⁶ Hes. **Th.** 792.

¹⁷ Hes. **Erga** 11-41. Eris'in **Erga**'da bir ikizinin olduğunun söylenmesi **Theogonia**'da yapılan bir yanlışın düzeltilmişini göstermez. Bu durum Hesiodos'u sürekli ikili okumak gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır. Hesiodos'un **Erga**'da fikrini değiştirip ikinci bir Eris ileri sürmesi **Theogonia**'daki eksikliğin tamamlanmasından başka bir şey değildir. Eris'i bütün olarak kavradığımızda onun hem tanrısal (**Theogonia**) hem de insani (**Erga**) bir niteliğe sahip olduğunu görürüz. Dolayısıyla Hesiodos'un bu iki eseri bir bütünün tamamlayıcı parçaları olarak karşımıza çıkar. Aynı şekilde Prometheus **mythos**'u da iki eserde farklıdır ve Hesiodos önceki düşüncesini düzeltmediği gibi yalanlamaz da. Aksine anlatılanlar arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları görmemizi ister. Çünkü her iki eserde de farklı bir bağlamda, farklı bir açıyla ele alınmıştır (tanrı-insan). Bkz. Clay, **a.g.e.**, s. 6-8.

(Θῆκε . . . γαίης τ' ἐν ῥίζῃσι) bu Eris insanlar için çok daha iyidir.¹⁸ Çünkü bu Eris ümitsiz insanı çalışmaya sürükler, çalışmayan yoksul insanın, tarlasını ekip biçen ve evini çekip çeviren zengin insana gıptayla bakmasına neden olur; o nedenle insanoğlu için iyidir bu Eris. Çömlekçinin çömlekçiyi, mimarın mimarı kıskanması, dilencinin dilenciyi, şairin şairi çekememesi hep bu Eris yüzündendir.¹⁹

3.1.2. Ergon'u Teşvik Eden Güç Olarak Eris

Hesiodos, **Erga**'nın başında Eris'i anlatmaya geçmeden önce Zeus'a şöyle seslenir: “Kulak ver bana, gör beni, duy beni, adâletinle düzelt yargıları | haydi; bense Perses'e anlatayım gerçekleri.”²⁰ Hesiodos'un anlatacağı gerçek (ἐτήτυμα) insanın evrendeki konumu ve sorumluluğudur. Bunu gerekçelendirmek için kavga tanrıçası Eris'i anlatmaya koyulur, kötü Eris'in insanı savaşımlara, haksızlıklara sürüklediğini, mahkemelere düşürdüğünü, ama iyi Eris'in çalışmaya ve adâlete teşvik ettiğini söyler. Ancak Eris'in bu ikili yapısı ya da iki farklı Eris kavrayışı mitolojik açıdan üzerinde durulması gereken bir konudur.

Hesiodos'a göre **mythos** kesinlikle yalan yanlış efsaneler yumağı olmadığı gibi uydurulmuş da değildir; insanın uydurduğu bir şeyden ziyade duyduğu bir şeydir **mythos**. Dolayısıyla kurgusal değil, gelenekseldir. Ama **Theogonia** soyağaçlarıyla, hatta Hesiodos'un icat ettiği tanrılarla doludur. Bir çelişki gibi görünen bu duruma Eris ipucu sağlayabilir. **Theogonia**'dan öğrendiğimize göre Eris Gece'den doğan tek bir tanrıçadır, ama Hesiodos **Erga**'nın başında düşüncesini birden değiştirerek ikinci bir Eris ileri sürer.²¹ Yeni bir **mythos** yaratmaktadır Hesiodos, ama onun bu **mythos**'u bir icat değil, bir keşiftir.²²

¹⁸ Burada ῥίζα (kök) kelimesiyle **kök salmak** ya da **bir yeri ağaçlandırmak** anlamındaki ῥιζόω filini birlikte düşünürsek Zeus'un Eris'i dünyanın köklerine yerleşirmesi aynı zamanda onu toprağın derinliklerine ekmesi anlamına gelir. Nitekim Skholiast'a göre bu ifade bitkilerin toprağa ekilmesiyle ilgilidir ve toprağın işlenmesiyle ilgili bütün işlerde bir çekişme ortaya çıktığı için insanlar çalışma konusunda (**ergazesthai**) birbirleriyle kıyasıya rekabet ederler (**Scholia Vetera**, Pertusi: 19-19a).

¹⁹ Hes. **Erga** 25-26.

²⁰ Hes. **Erga** 9-10: “κλῦθι ἰδὼν αἰῶν τε, δίκη δ' ἴθυνε θέμιστας | τύνη: ἐγὼ δέ κε, Πέροση, ἐτήτυμα μυθησαίμην.” Karş. **Th.** 27-28; J. P. Zarecki, “Pandora and the Good Eris in Hesiod,” **GRBS** 47 (2007) s. 12-13.

²¹ Hes. **Erga** 11-12.

²² Nelson, **a.g.e.**, s. 61.

Diğer yandan Hesiodos'un **mythos**'a bakışını ele alırken onun **kosmos** anlayışına ve tanrıları konumlandırışına da göz atmalıyız. Çünkü **mythos**'un doğruluğuyla ilgili soru, onun içinde yaşadığımız evren hakkında bir şey ifade edip etmediği sorusuyla ilişkilidir. Bu konuda Nelson'ın yaklaşımı kayda değerdir. Nelson'a göre insani ve mitolojik olmak üzere iki tür zaman anlayışı vardır. İnsani zaman anlayışı tarihseldir ve olaylar bizim de tanıklık edebileceğimiz zaman ve mekan çerçevesinde vuku bulur. Ancak mitolojik zaman tarih öncesi bir devri imâ eder, böylece bize ait olmamakla birlikte içinde yaşadığımız dünyanın kaynağı olan başka bir dünyayı ortaya koyarak yaşadığımız dünyayı anlamlandırmaya çalışır. Hesiodos mitolojik zamandan söz ettiğinde tanrılar dünyaya etki eden aşkın birer güç olarak karşımıza çıkar. Çünkü bu, Homeros'ta da sık sık karşılaştığımız gibi, **mythos**'un gerçekliği ifade biçimidir ve Hesiodos'un tanrıları bu şekilde konumlandırması onları her zaman aşkın bir güç olarak gördüğü anlamına gelmez. Çünkü insani zaman söz konusu olduğunda tanrılar **kosmos**'a içkin, yani **kosmos**'ta açığa çıkan güçler olarak belirir.²³

Hesiodos'un evren tasavvurunda doğadaki bütün unsurlar için geçerli olan ve onları düzen içinde birbirine bağlayan temel bir ilke vardır. Bu ilke Zeus'tur ve içinde yaşadığımız bu evren aslında Zeus'un düzeninin bir tezahürüdür. Zeus'u ve onun kurduğu düzeni evrende içkin sayan Hesiodos için tanrısal bir olayı doğal bir olay olarak görmek kaçınılmazdır. Başka deyişle **Theogonia**'da tanrısal düzenin nihai ifadesi olarak karşımıza çıkan Zeus, aynı zamanda evrendeki düzenin de nihai ifadesidir. Artık "Zeus yağar" (Ζεὺς ὕει)²⁴ demekle "yağmur yağar, çünkü kuzey rüzgârı (Boreas) suyu nehirlerden yükseltir ve tekrar salıverir"²⁵ demek arasında hiçbir fark yoktur. Bu diğer doğa olayları için de böyledir. Sonuçta doğada meydana gelen olaylarla Zeus'un neden olduğu olaylar bir ve aynıdır.²⁶ Çünkü **kosmos**'a içkin olan Zeus'un iradesidir. Dolayısıyla Hesiodos hiçbir tanrısal varlığı aşkın, kendisinden bağımsız bir dünya üzerinde etkide bulunan bir güç olarak görmez. Eris'e dönersek, o da Hesiodos'un diğer tanrıları gibi hem doğaya içkindir hem de

²³ Nelson, **a.g.e.**, s. 62.

²⁴ Hes. **Erga** 488.

²⁵ Hes. **Erga** 550-553.

²⁶ Nelson, **a.g.e.**, s. 62.

onda açığa çıkar, hatta dünyanın köküne, temeline yerleştirilmiştir ve onu ayakta tutmaktadır.

Şiirin girişindeki tema insan hayatındaki değişkenlik ve bunun Zeus'un iradesiyle bağlantısıdır.²⁷ Hesiodos'un şiirine bu şekilde başlaması pek şaşırtıcı olmasa gerek. Çünkü Zeus ve tanrıları birbirinin yerine kullanan²⁸ Hesiodos'a göre tanrısallık insan hayatının temelinde yatan şeydir.²⁹ Zeus, Hesiodos'un düşünme biçiminin tam da merkezinde yer almaktadır. Eris'ten söz ederken (iyi Eris) Zeus'un onu dünyanın köklerine yerleştirdiğini söyler,³⁰ Perses'le aralarındaki sorundan söz ederken de Zeus'tan doğru yargılarla karara varmalarını ister,³¹ insan hayatındaki zorluk ve sıkıntıların kaynağını açıklayan Pandora **mythos**'unu aktarırken Zeus'un aklından/iradesinden kaçış olmadığını belirtir.³² Görüldüğü gibi Hesiodos her fırsatta tanrıları işe karıştırmakta ve Zeus'un iradesini her şeyin üstünde tutmaktadır.

Tekrar Eris'e dönersek, **Theogonia**'da **katı yürekli** (καρτερόθυμος) olarak nitelenen Eris'in karakteri³³ Homeros'ta karşımıza çıkan Eris'in karakteriyle birebir örtüşür. Eris, **Ilias** iv.439-445'te, savaşta Ares, Athena, Deimos ve Phobos'un yoldaşı olarak anılırken xi.3-4'te Zeus'un Akha gemilerine karşı gönderdiği bir tanrıça olarak karşımıza çıkar. İşte insanları ve tanrıları savaşa sürükleyen bu kötü Eris³⁴ **Theogonia**'da sözü edilen Eris'le aynıdır. Ancak Homeros'ta Eris'in iyi yönünün olup olmadığı açık değildir.³⁵ Nitekim Eris'in **Theogonia**'daki diğer örnekleri de³⁶ açıkça kötü Eris'i işaret etmektedir.³⁷

²⁷ Hes. **Erga** 5-6.

²⁸ Aynı durum **Erga**'nın 42 ve 47. mısralarında da göze çarpmaktadır. Hesiodos önce "yaşama aracını insanlardan tanrıların sakladığını" söyler, ama hemen ardından "bunu Zeus'un sakladığını, çünkü kendisini aldatan hilekâr Prometheus'a karşı yüreğinde öfke duyduğunu" belirtir.

²⁹ Nelson, **a.g.e.**, s. 59

³⁰ Hes. **Erga** 19.

³¹ Hes. **Erga** 36.

³² Hes. **Erga** 105.

³³ Hes. **Th.** 225.

³⁴ Hom. **Il.** iv.440, v.518.

³⁵ J. Strauss Clay'a göre Homeros'ta iyi Eris'in izlerine rastlamaktayız. Örneğin Nausikaa'nın arkadaşlarıyla birlikte çamaşır yıkamasında (**Od.** vi.92) olduğu gibi Odysseus'un Eurymakhos'a meydan okuyuşunda da (**Od.** xviii.366-75) Eris rekabete teşvik eden güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. Clay, **a.g.e.**, s. 7, n. 18.

³⁶ Hes. **Th.** 637, 705, 710, 782.

³⁷ Zarecki, **a.g.e.**, s. 8, n. 6; karş. M. Gagarin, "The Ambiguity of Eris in the Works and Days," **Cabinet of the Muses**, ed. M. Griffith & D. J. Mastronarde, University of California, Berkeley, 1990, s. 182, n. 11.

Hesiodos'a göre iğrenç (στρυγερή)³⁸ bir varlıktır bu Eris ve kardeşlerinin her biri ayrı bir yıkımdır. Bu durum Gece'yi ve ondan doğan diğer varlıkları Olympos düzeninin dışında, bu düzene karşıt güçler olarak tanımlayan Homeros destanlarıyla da uygunluk gösterir. Hesiodos **Theogonia**'da Eris'i χαλεπή (keder veren) ve σμερδαλέος (korkunç) sıfatlarıyla da niteler.³⁹ **Erga**'nın genelinde ise Homeros'taki temel işlevini öne çıkaracak şekilde insanlara savaş ve bela getiren bir güç olarak gösterir (ἦ μὲν γὰρ πόλεμόν τε κακὸν καὶ δῆριν ὀφέλλει).⁴⁰

Ancak Hesiodos'a göre karanlık Gece'nin bundan önce doğurduğu bir başka Eris daha vardır. **Aithēr**'de yaşayan Kronosoğlu dünyanın köklerine yerleştirmiştir onu.⁴¹ Bu Eris insanların yaşamak için gerek duydukları en temel ihtiyaçları karşılamaları konusunda birbirleriyle yarışmalarına neden olur. Bir didinmedir bu Eris, o nedenle iyidir:

“ἦ τε καὶ ἀπάλαμόν περ ὁμῶς ἐπὶ ἔργον ἔγειρεν.
εἰς ἕτερον γὰρ τίς τε ἰδὼν ἔργοιο χατίζων
πλούσιον, ὃς σπεύδει μὲν ἀρώμεναι ἠδὲ φυτεύειν
οἰκόν τ' εὖ θέσθαι· ζηλοῖ δέ τε γείτονα γείτων
εἰς ἄφενος σπεύδοντ'· ἀγαθὴ δ' Ἔρις ἠδὲ βροτοῖσιν.
καὶ κεραμεὺς κεραμεῖ κοτέει καὶ τέκτονι τέκτων,
καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ.”

“Çaresiz insanı bile **işe sürükler**⁴²
çalışmayan bir adam görünce bir başkasını,
kıskanır onu, **zengini**, çift sürmeye, ekin ekmeye,
evini çekip çevirmeye gayret eden, komşu komşuyu kıskanır
zenginliğe meyleden. **İşte bu Eris iyidir ölümlüler için.**
Hatta çömlekçi çömlekçiyi kıskanır, mimar mimarı,
dilenci dilenciyi çekemez, şair şairi.”⁴³

Eris doğurduğu kıskançlık sayesinde insanları kazanç konusunda rekabete

³⁸ Hes. **Th.** 226.

³⁹ Hes. **Th.** 637, 710.

⁴⁰ Hes. **Erga** 14: “Çünkü biri belalı savaşı ve kavgayı körükler.”

⁴¹ Hes. **Erga** 19.

⁴² **Ergon** kelimesi **Erga**'da ilk defa bu dize de (20) kullanılır ve devamındaki kelimelerden de anlaşılacağı üzere Hesiodos **ergon**'la insanın toprakla olan ilişkisini ifade etmektedir.

⁴³ Hes. **Erga** 20-26.

sürükler. Ama diğeri düpedüz yıkım getirir. Bu iki Eris arasındaki ayrım şairin kardeşi Perses'e çalışmayı öğütlediği 28. mısradaki kesin bir dille ortaya konur. Şair kardeşine yüreğini (**thymos**) işten (**ergon**'dan ya da toprağı işlemekten) alıkoyacak kötü niyetli Eris'ten (Ἔρις κακόχαρτος) sakınmasını öğütlemektedir:

“ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα τεῶν ἐνικάτθεο **θυμῶ,**
μηδέ σ' Ἔρις κακόχαρτος ἀπ' ἔργου θυμὸν ἐρύκοι
νείκε' ὀπιπεύοντ' ἀγορῆς ἐπακουὸν ἔοντα.
ᾧρη γάρ τ' ὀλίγη πέλεται νεικέων τ' ἀγορέων τε,
ᾧτινι μὴ βίος ἔνδον ἐπηετανὸς κατάκειται
ὠραῖος, τὸν γαῖα φέρει, Δημήτερος ἀκτὴν.
τοῦ κε κορεσσάμενος **νείκεα καὶ δῆριν ὀφέλλοις**
κτῆμασ' ἐπ' ἀλλοτρίοις. . . .”

“Ey Perses, bunları sıkıca tut **yüreğinde,**
ki kötü niyetli Eris işten alıkoymanın yüreğini
tartışmaları izler, toplantılara kulak kabartırken.
Çünkü çok az ilgi duyar tartışmalara, toplantılara,
mevsiminde ambarını yeterince **tahilla** doldurmamış adam
toprağın getirdiği, Demeter'in ürünüyle.
İyice doldurduğunda ambarını, o zaman kavgalara, çekişmelere girersin,
başkalarının malı için. . . .”⁴⁴

Çünkü kötü niyetli Eris insanı savaşa, mahkemelerde ve **agora**'larda kavgaya; iyi Eris ise dürüst davranmaya ve bereketli çalışmaya sürükler. Bu iki kardeş aslında birbirini dengelemektedir, tıpkı Zeus'un gururla alçakgönüllülüğü, ünlü olmayla ünsüzlüğü dengelemesi gibi.⁴⁵ Bununla birlikte iyi Eris insanın ambarını tahilla doldurmasını, kendisini ve ailesini geçindirmesini sağlayacak çalışma azmini aşilar insana. Gerçi Hesiodos olumsuz bir durum olarak algıladığı çalışmaktan yakınıyor durur, ama diğer yandan çalışmayı (**ergon**) insanı tanrılar ve insanlar nazarında değerli kılan soylu bir davranış olarak yüceltmekten geri durmaz.⁴⁶ Zeus'un insanlara sunduğu bir armağan olan **ergon** iyi Eris'in elindedir.⁴⁷ Diğer yandan Pandora'nın gelişine kadar yeryüzünde çalışmanın (**ergon**) var olmadığını düşünürsek bu iki

⁴⁴ Hes. **Erga** 27-34.

⁴⁵ Hes. **Erga** 3-8. Bu durum eserin tamamında gözlemleyebileceğimiz zıtlık ve birbirini tamamlama temasına bir örnektir. Bkz. Zarecki, **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁶ Hes. **Erga** 303-309.

⁴⁷ Zarecki, **a.g.e.**, s. 14.

varlığı, yani Eris ile Pandora'yı insanın çalışma ödevinin baş sorumlusu sayabiliriz. Nitekim Zarecki'nin görüşüne göre Pandora ve Eris, Hesiodos için aynı varlık olmamakla birlikte, insanlar dünyasında aynı etkiye sahip iki varlıktır.⁴⁸

Kötü niyetli Eris savaşı körükler, ama iyi Eris rahat ve huzurlu bir yaşamın temel dinamiğidir. Hesiodos iyi Eris'in dünyanın köklerine yerleştirildiğini söyledikten sonra⁴⁹ onun etki alanını açıklar. İyi Eris insana ödev (**ergon**) duygusu açılıyan, insanı salıverildiği **kosmos**'unda bir **ergon** varlığına dönüştüren güçtür. Bu ödev ve sorumluluk ancak toprağın bağrını deşmekle, insanın dayanaksız kaldığı evreninde **Gaia'nın temeline** doğru yol almasıyla mümkündür. Tersine kötü niyetli Eris insanı **ergon** varlığı olmaktan alıkoyar. Ödevini (**ergon**) duyumsamayan insan (**aergos**) **kosmos**'unu bir anda baştaki **khaos**'una çevirerek yaşama imkânını yok eder. Çünkü kötü niyetli Eris'e uyan insan elini toprağa sürmez, onun ödev duygusuyla, sahici çabayla ilişkisi kesilmiştir artık, tam anlamıyla bir **avaredir** bu yeryüzünde. İşte Perses gibi **agora**'larda oyalanan, davalarla ilgilenen ve başkalarının mallarını elinden almanın yollarını arayan insanlar onun etkisi altındadır.⁵⁰ Başka deyişle kötü niyetli Eris insanı hırsızlığa sevk eder, ama iyi Eris bunun tam tersini aşılar. Diğer yandan insanı çalışmaya, toprağını ekip biçmeye sevk eden Eris doğru yargılarla (**dikē**) ilişkilidir, ama Perses'in krallara rüşvet yedirerek kardeşinin miras payına ya da arazisine konmaya çalışması örneğinde olduğu gibi kötü Eris saptırılmış yargılar üzerinden yürür.⁵¹ Hesiodos bu vurguyla Eris'in gündelik hayatın yanında adâletle ilgili olduğunu da belirtmiş olur. Nitekim günümüz anlayışıyla yaklaştığımızda adâlet ahlâkî, çiftçilik (**ergon**) ise pratik bir problemdir. Biri insana nasıl yaşayacağını, nasıl davranacağını öğütlerken diğeri hayatını nasıl sürdüreceğinin yolunu gösterir. Hesiodos için doğru ve âdil olan, Zeus'un iradesiyle uygunluk içinde olandır. O irade insanı başarıya ulaştırdığı gibi başarısızlığa da düşürebilir. Ama Hesiodos'un tanrıları doğaya içkin olduğu için tanrısal irade Hesiodos'un birebir yaşadığı dünyanın içinde yer almaktadır. Yaşadığımız bütün hayat Zeus'un iradesini açığa çıkarmaktadır, yani dünyada elde ettiğimiz başarı,

⁴⁸ Zarecki, **a.g.e.**, s. 14.

⁴⁹ Hes. **Erga** 19.

⁵⁰ Hes. **Erga** 33-34.

⁵¹ Hes. **Erga** 37-39.

kazandığımız refah Zeus'un bizim için olmasını dilediği şeydir. Hayatımızı sürdürebilmek için zorunlu olarak harcadığımız emek de yine zorunlu olarak Zeus'un iradesine bağlıdır. İşte bu durum Zeus'un Eris'i niçin dünyanın köklerine yerleştirdiğini açıklar. Aynı şekilde yalnızca adâletin başarıya ulaştırdığı doğruysa adâletin de Zeus'un iradesi olduğunun kanıtıdır bu. Ahlâkî olarak doğru bir eylem tanrının iradesine uygun eylemdir. Pratik anlamda ise doğru eylem insanı dünyada başarıya ulaştıran eylemdir. Öyleyse Hesiodos için bu ikisi bir ve aynı şeydir.

Hesiodos'un ortaya koyduğu ikili Eris aynı zamanda kardeşiyle arasındaki anlaşmazlıkla benzerlik göstermektedir.⁵² Ne de olsa emek insanıdır Hesiodos, iyi Eris'e uymuştur, ama kardeşi kötü Eris'in yolundan gitmektedir. Aralarındaki en temel ayrım budur.⁵³

Hesiodos'a göre Eris'in ikili yapısıyla Zeus'un iradesi arasında bir paralellik vardır. Zeus nasıl insanların kaderiyle dilediği gibi oynuyorsa,⁵⁴ bu iki Eris de insanların yeryüzündeki konumunu etkilemektedir. Çünkü biri insanları çalışmaya ve ferah bir hayata götürürken diğeri kavgaya, savaşa, işsiz güçsüz ve değersiz bir hayata sürükler. İşte bu nedenle insan kötü Eris'in ayartmalarına kanmamalı, **agora**'lardan, mahkemelerden uzak durmalı, tam tersine iyi Eris'in ardından giderek çalışmalı ve tarlasına dönüp bolca ürün toplamalıdır.⁵⁵ Ancak hasadı ambarına koyduğunda ve diğer ihtiyaçlarını karşıladığında, der Hesiodos kardeşine, ancak o zaman başkalarının malı için kavgaya tutuşabilirsin.⁵⁶ Ama bu durumda da gereğinden fazla ileri gideceğinden ve gururlanacağından Zeus'un müdahalesi gecikmeyecektir. Bu defa da iyi Eris insanı çalışmaya ve kendi serveti için uğraşmaya zorlayacak, ancak aşırı ve haksız bir servet yığmasına izin vermeyip yaşaması için gerekli olduğu kadarını elde etmesini sağlayacaktır.⁵⁷ Dolayısıyla Hesiodos'un iyi Eris'i insanı ölçülü bir şekilde yaşamaya sevk eden en önemli

⁵² Karş. P. Walcot, "A Note on the Biography of Hesiod," **CP** 55:1 (Jan., 1960) s. 33.

⁵³ Aynı durum Hesiodos'un kendi yaşamışlığı üzerinden kurduğu bir ilişki olarak Prometheus-Epimetheus örneğinde de karşımıza çıkmaktadır. Bkz. aş. s. 66.

⁵⁴ Hes. **Erga** 4. Aslında Zeus'un iradesi dışında hiçbir şeyin gerçekleşmeyeceği düşüncesi Hesiodos'ta sıklıkla karşımıza çıkan bir durumdur (örn. **Th.** 613, **Erga** 105). Hatta **Erga** 268'e göre "Zeus'un gözü her şeyi görür, her şeyi kavrar," dolayısıyla Hesiodos için insan Zeus'un iradesi dışında bir eylemde bulunamaz.

⁵⁵ Hes. **Erga** 27-32.

⁵⁶ Hes. **Erga** 33-35; karş. M. Gagarin, "Hesiod's Dispute with Perses," **TAPA** 104 (1974) s. 106.

⁵⁷ Zarecki, **a.g.e.**, s. 15; karş. P. B. R. Forbes, "Hesiod versus Perses," **CR** 64:3/4 (Dec., 1950) s. 83.

etkendir. Hesiodos insanların kötü Eris'i zorunlulukla onurlandırdıklarını söyler, ama Perses kendiliğinden düşkündür bu Eris'e. Hesiodos iki tür Eris'le bir zıtlık ortaya koyar, belirsizlik içeren bir zıtlıktır bu. Çünkü iyi ve kötü Hesiodos'ta yalnızca birer zıtlık değil, aynı zamanda birbirine yapışık ikizler gibidir.⁵⁸

Hesiodos tuttuğu yolun doğru yol olduğu konusunda ısrarlıdır, diğer yandan yalnızca Perses'in değil, **rüşvet yiyici** (δωροφάγους) kralların da kötü Eris'in yolundan giden aptallar (νήπιοι) olduğunu düşünür. İşte Prometheus-Pandora **mythos**'u, Soylar **mythos**'u, atmaca ile bülbül masalı, hepsi bunun nedenini açıklamaktadır. Bu bölümler Hesiodos'un adâlet ve çiftçilik konusundaki görüşlerinin özetini sunar. Zeus hayatın zorlaşmasını istemektedir. Ancak Perses ve rüşvet yiyici krallar hayatı kolay yoldan kazanma peşinde oldukları için sürekli kaybedeceklerdir. Aslında iki tanrıça da Hesiodos'a genel geçer bir hakikati söylemektedir: İnsan çalışmadan hiçbir şey elde edemez.⁵⁹

Günümüz yorumcuları Hesiodos'un anlattığı **mythos**'larda asıl amacının insanın neden çalışması gerektiğini ortaya koymak olduğu konusunda hemfikirdir. Hesiodos çalışmanın tanrıların iradesine bağlı bir zorunluluk olduğu konusunda şüphe bırakmaz. İşte Eris tanrıların iradesine bağlı olan bu **ergon**'u teşvik eden güçtür.⁶⁰

3.2. Prometheus-Pandora **Mythos**'u

“Tanrılar rızkı (**bios**) saklıyorlardı insanlardan” diye anlatmaya başlar Hesiodos.⁶¹ Aslında hayatın olmazsa olmaz aracını⁶² saklayan, böylece yaşamayı imkansız kılan tanrılar değil, Zeus'tur. Çünkü Mekone ovasında gerçekleşen

⁵⁸ Nelson, **a.g.e.**, s. 60.

⁵⁹ **A.y.**

⁶⁰ C. B. Welles, “Hesiod's Attitude Toward Labor,” **GRBS** 8:1 (1967) s. 13.

⁶¹ Hes. **Erga** 42.

⁶² Aslında hayat anlamına gelen **bios**, **biotos** kelimesiyle birlikte eser boyunca insanın hayatını sürdürmesi için gerekli olan rızık anlamında kullanılmaktadır. Ancak **Erga** 316 ve 634'te **tahıl**, 31, 232, 577, 601'de **erzak**, 689'da **taşınacak yük** anlamında kullanılmaktadır. Ayrıca **bios**'un hayat ile rızık anlamı arasındaki ilişki ve bu mısraın **Gilgames Destanı**'yla karşılaştırılması konusunda bkz. F. S. Naiden, “The Words of the Alewife at Line 42 of Hesiod's Works and Days,” **JNES** 62:4 (2003) b.a.

tanrılarla insanlar arasındaki kurban paylaşımında⁶³ kendisini aldatan Prometheus'a karşı öfke doludur Zeus.⁶⁴ Ardından ceza olarak insanlardan ateşi saklar. Ama Prometheus, Zeus'un sakladığı o kutsal ateşten bir kıvılcım çalıp insanlığa armağan eder. Böylece Zeus'un hışmına uğrar ve cezalandırılır.⁶⁵ Hesiodos, **Theogonia**'da tanrısal boyutuyla ele aldığı bu **mythos**'u **Erga**'da yeniden anlatmaz, ne kurban paylaşımından ne de Prometheus'un cezalandırılmasından söz eder.⁶⁶ Farklı bir amacı vardır çünkü. Zeus ile Prometheus arasındaki bu mücadele **Erga**'da artık insani boyutlara taşınmıştır. Burada hayatın zorluğundan yakınmak bile yersizdir. Hem zaten kim olsa anlar bunu. Onu asıl ilgilendiren **nasıl** sorusudur,⁶⁷ ne olmuştur da insan hayatı böylesine zorlaşmıştır? İnsanın omuzlarına **ergon** yükünü yükleyen eylem nedir?

Hesiodos'a göre insanı bir **ergon** varlığına dönüştüren eylem saklama eylemidir (κρύπτειν).⁶⁸ Çünkü hayat önce ateşin (πῦρ) sonra da rızkın (βίος) saklanmasıyla zorlaşmıştır. Saklama eylemi bu **mythos** silsilesinde iki biçimde karşımıza çıkmaktadır. İlki Zeus'un **bios**'u ve ateşi insanlardan saklaması gibi bir saklamadır. Bu tür bir saklamada hileye yer yoktur, saklanan şey ya toprakla örtülmüştür ya da gözle görülemeyecek yüksekliklere kaldırılmıştır. Ama ikinci tür saklamada bir şey bir başka şeyle saklanır, diğer bir deyişle başka bir kılıfa büründürülür. Böyle bir saklama elbette hile ve aldatmacalarla örülüdür. **Theogonia**'da okuduğumuz kurban paylaşımı sahnesindeki aldatmacada da, Prometheus'un ateş kıvılcımını bir **nartheks**'in içine saklayarak insanlara ulaştırmasında da, Zeus'un içine kötü bir akıl (κύνεόν τε νόον) ve hırsız bir huy (ἐπίκλοπον ἦθος) gizleyip insanlara sunduğu Pandora'da da karşımıza çıkan

⁶³ Hes. **Th.** 535-60.

⁶⁴ Hes. **Erga** 42-49.

⁶⁵ Hesiodos'un vurgulamak istediği tam da bu cezalandırılmadır. Prometheus'un cezalandırılması insanlar için de bir cezaya dönüşür, çünkü Prometheus insanı temsil ettiği gibi medeniyetin de simgesidir. Ancak Hesiodos yeryüzündeki kötülüklerin kaynağını göstermeye çalıştığından medeniyetin oluşumunu ateşin çalınmasıyla açıkça ilişkilendirmez. Bu durum Hesiodos'un kötülüklerin yayılmasıyla medeniyetin oluşumu arasında bir ilişki kurduğu anlamına gelebilir. Bkz. Adams, **a.g.e.**, s. 194, n. 3.

⁶⁶ Gerek **Theogonia**'da gerekse **Erga**'da anlatılan Prometheus-Pandora **mythos**'unun karşılıklı çözümlenmesi konusunda bkz. Jean Pierre Vernant, **Myth and Society in Ancient Greece**, çev. Janet Lloyd, Zone Books, New York, 1990, s. 183-201.

⁶⁷ Nelson, **a.g.e.**, s. 64.

⁶⁸ Nelson, **a.y.**; karş. C. R. Beye, "The Rhythm of Hesiod's Works and Days," **HSCP** 76. (1972) s. 32.

budur.⁶⁹ İşte yeryüzünde insanlık tragedyasını başlatan eylem tanrılarla insanlar arasındaki bu **saklama** eylemidir. Çünkü Prometheus'un kurban paylarını Zeus'un **seçimine sunması** daha ağır bir bedel ödetmiştir insana. Zeus intikamını almakta gecikmemiş; güzeller güzeli bir kadın yaratmış ve içini kötülükle doldurduğu bu yaratığı insanların **seçimine sunmuştur**. Böylece insan artık kendi yıkımını hazırlayacak bir **seçimle** yüz yüze gelmiştir. Yazık ki Epimetheus hiç bakmadan almıştır Zeus'un bu hediyesini ve tanrı kazanmış, insan kaybetmiştir:

“ὦς ἔφατ', ἐκ δ' ἐγέλασσε πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.”

“Böyle dedi ve bir kahkaha kopardı tanrıların ve insanların babası.”⁷⁰

Pandora'nın hilesi bir bakıma isminde saklıdır: “Çünkü Olymposluların her biri bir hediye vermiştir ona | ekmekle beslenen insanlar için bela olacak.”⁷¹ Epimetheus'un yanılışı tam da burada, Pandora'yı karşılıksız bir hediye olarak algılamasındadır. Oysa Pandora'nın içinde insanlardan mutluluğu çalacak hırsız bir ruh gizlidir. Ama Hesiodos karşılıksız bir hediye olmayacağını bilir. Dolayısıyla zahmetsiz bir kazanç yoktur onun için ve insan bir şeyi zahmetsizce kazanmaya kalktığı anda elindekileri de kaybedecektir.⁷²

Gerek iyiliğin içine gizlenmiş kötülük fikrinde gerekse Epimetheus'un **seçiminde** Hesiodos'un aklını kurcalayan ahlâkî bir problem vardır. Zeus, iyiliğin içine gizlediği kötülükle, yani bir **saklama eylemiyle** bize zahmeti vermiştir. Her insan tekilinde tekrarlanacak bu eylem karşısında bir seçim yapmamız gerekir. İnsan iyinin içine gizlenmiş kötülüğü önceden görmeli, kelimelerin altında yatan anlamı önceden kavramalıdır. Yoksa yaptığı hatanın sonradan farkına varan Epimetheus'un

⁶⁹ Hes. **Erga** 50-54; 67.

⁷⁰ Hes. **Erga** 59.

⁷¹ Hes. **Erga** 81-82: “Πανδώρην, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ' ἀνδράσιν ἀλφειστῆσιν.” Hesiodos Pandora'nın isminin bu şekilde açıklayarak yeni bir anlayış getirir. Çünkü Pandora aslında insanlara yaşamaları için gerekli her şeyi veren Yeryüzü'nün (Ge) ta kendisidir. Hesiodos **Her şeyi veren** anlamındaki Pandora'yı **Verilmiş bütün şeyler** şeklinde dönüştürmüştür. Böylece Pandora baştaki yaşama olanağı sağlayan değerini yitirmiş ve tam tersine yaşama olanağını zorlaştıran kötülüklerin yeryüzüne yayılmasını sağlayan bir aracı olmuştur. Bkz. Adams, **a.g.e.**, s. 193. Karş. Lesky, **a.g.e.**, s. 101.

⁷² Nelson, **God and Land**, s. 65.

düştüğü duruma düşer ve bir ömür felâketlerle boğuşur.⁷³ Hesiodos'un daha sonraki mısralarda sözünü ettiği “yararsız insan” işte budur. İnsan her şeyin ilerisini ve sonunu düşünmeli, olayları kendiliğinden kavramalı ya da en azından doğru söyleyenin sözünü dinlemelidir; böyle biri tümüyle mükemmel ve üstün bir insandır (πανάριστος).⁷⁴ Ama tıpkı Epimetheus gibi, hatta tıpkı Perses gibi,⁷⁵ olayları kendiliğinden kavrayamayan, buna rağmen başkasının doğru sözlerine de kulak asmayan, onları yüreğinde hissetmeyen (έν θυμῶ βάλληται) kişi, işe yaramaz ve değersiz bir adamdır (ἀχρήιος ἀνήρ).⁷⁶

Hesiodos'a göre Zeus **bios**'u saklamadan önce insanlar bir günlük çalışmayla (έντ' ήματι έργάσσαιο), daha fazla çalışmalarına gerek kalmadan (άεργόν έόντα) bir yıllık gereksinimlerini karşılayabiliyorlardı.⁷⁷ Ancak Fontenrose'un da temas ettiği gibi bu durum Hesiodos'un daha sonraki ifadeleriyle çelişmektedir.⁷⁸ Çünkü burada **bios**'un saklanmasından ve Pandora'nın yeryüzüne ayak basmasından önce insanların geçimlerini sağlamak için az da olsa çalıştıklarından söz edilirken sonraki mısralarda Pandora **pithos**'u açana kadar insanların kötülüklerden, felâketlerden ve zahmetlerden uzak bir hayat sürdüğü, yani aslında bir gün bile çalışmaya gerek duymadıkları anlatılmaktadır:

“πρίν μέν γάρ ζώεσκον έπί χθονί φύλ' ανθρώπων
νόσφιν άτερο τε κακῶν και άτερο χαλεποίο πόνοιο
νούσων τ' άργαλέων, αί τ' άνδράσι κήρας έδωκαν.”

“Çünkü öncesinde insan toplulukları yeryüzünde

⁷³ Hes. **Erga** 89.

⁷⁴ Hes. **Erga** 293-295. Ayrıca bkz. Clay, **a.g.e.**, s. 43.

⁷⁵ Burada bir bakıma Hesiodos'un yaşanmışlığı devreye girmektedir. Hesiodos kendisini adeta Prometheus'la özdeşleştirmekte ve bütün eseri boyunca Epimetheus gibi karşılıksız kazanç peşinde koşan kardeşine öğütler vermektedir. Ancak Perses, tıpkı Epimetheus gibi, her şeyin ilerisini ve sonunu düşünen kardeşinin sözlerine kulak asmamakta, bunları **thymos**'unda hissetmemekte ısrarcıdır. Karş. K. Olstein, “Pandora and Dike in Hesiod's Works and Days,” **Emerita**, 48 (1980) s. 308-309.

⁷⁶ Hes. **Erga** 296-297.

⁷⁷ Hes. **Erga** 43-44.

⁷⁸ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 1.

bütünüyle uzak yaşardı **kötülüklerden, zahmetli işlerden**⁷⁹
ve insanlara ölüm getiren **ağır hastalıklardan.**⁸⁰

Her iki **mythos** da insanın işsiz ve mutlu hayatıyla işle dolu mutsuz hayatı arasındaki sürekliliği göstermektedir. İnsanların rızıkları (βίος) ellerinden alınmıştır, ancak yine de yaşamaları, hayatlarını kolaylaştıracak araçları elde etmek için çalışıp çabalamaları gerekmektedir. Ama Soylar **mythos**'unda böyle bir süreklilik yoktur. Orada her soy belirli bir süre yaşadıkten sonra tümüyle yok olur gider ve yerini başka bir soya bırakır.⁸¹

Hesiodos'a göre Pandora, Zeus'un insanların başına sardığı içinden çıkılmaz bir beladır.⁸² **Theogonia**'da Pandora'dan "güzel bir bela"⁸³ olarak söz edilirken, **Erga**'da "büyük bir afet, kötülük ve yıkım"⁸⁴ diye anılır:

“Ἰαπετιονίδη, πάντων πέρι μήδεα εἰδώς,
χαίρεις πῦρ κλέψας καὶ ἑμὰς φρένας ἠπεροπούσας,
σοὶ τ' αὐτῷ μέγα πῆμα καὶ ἀνδράσιν ἔσσομένοισιν.
τοῖς δ' ἐγὼ ἀντὶ πυρὸς δώσω κακόν, ᾧ κεν ἅπαντες
τέρπωνται κατὰ θυμὸν ἔδον κακὸν ἀμφαγαπῶντες.”

“İapetosoglu, **her şeyin düzenini bilen,**
seviniyorsun **ateşi çaldığım** ve aklımı karıştırdığın için,
senin için de insanlar için de büyük afet olacak bu.
Ateşin yerine bir kötülük vereceğim onlara, hepsi de
seve seve kabul edecek bunu, kendi **yıkımlarını** kucaklayarak.”⁸⁵

⁷⁹ **Ponos** kelimesi burada **iş** ve **çalışma** anlamında da değerlendirilebilir. Ancak bu tam anlamıyla bir **ergon** değildir. Çünkü Hesiodos'a göre Pandora yaratılmadan önce insanlar yine çalışırlardı, ama yaptıkları işler bu kadar ağır ve zahmetli değildi. Karş. Teggart, **a.g.e.**, s. 48.

⁸⁰ Hes. **Erga** 90-92.

⁸¹ Karş. Teggart, **a.g.e.**, s. 52.

⁸² Bkz. West, **Hesiod: Works and Days**, Oxford, 1978, s. 155 vd.

⁸³ Hes. **Th.** 585: καλὸν κακὸν ἀντ' ἀγαθοῖο.

⁸⁴ Hesiodos'un kadınlara yaklaşımı konumuzu doğrudan ilgilendirmemektedir. Bu konuyu yalnızca Hesiodos'un kadını yeryüzünde kötülüğün başlangıcı olarak ele aldığını belirtmekle sınırlı tutmak yerinde olacaktır. Ancak günümüz araştırmacıları Hesiodos'un Pandora'yı insanlara gönderilmiş bir bela (μέγα πῆμα) olarak değerlendirdiği konusunda hemfikirdir. Bkz. West, **Works and Days**, s. 155; L. S. Sussman, "Workers and Drones; Labor, Idleness and Gender Definition in Hesiod's Beehive," **Arethusa**, 11:1/2 (1978) s. 27-41; P. A. Marquardt "Hesiod's Ambiguous Wiew of Women," **CP** 77:4 (Oct., 1982) b.a. Öte yandan Hesiodos **Theogonia**'daki düşüncelerinin aksine **Erga**'da Pandora'yı ya da kadını başlı başına bir kötülük olarak değil, Zeus'un insanları cezalandırmak için kullandığı bir araç olarak görür. Bkz. Adams, **a.g.e.**, s. 194.

⁸⁵ Hes. **Erga** 54-58.

Pandora insanlar için hileli bir hediyedir, hatta belki de hilenin ta kendisidir. Çünkü düzenbaz Zeus binbir hileyle donattığı Pandora'yı insanların seçimine sunmuş, adeta anlayışlarını (**noos**) sınamıştır:

“ . . . ὀνόμηνε δὲ τήνδε γυναῖκα
Πανδώραν, ὅτι πάντες Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες
δῶρον ἐδώρησαν, πῆμ' ἀνδράσιν ἀλφηστῆσιν.
αὐτὰρ ἐπεὶ **δόλον** αἰπὺν **ἀμήχανον** ἐξετέλεσσεν,
εἰς Ἐπιμηθεά πέμπε πατῆρ κλυτὸν Ἀργειφόντην
δῶρον ἄγοντα, θεῶν ταχὺν ἄγγελον· οὐδ' Ἐπιμηθεὺς
ἐφράσαθ', ὥς οἱ ἔειπε Προμηθεὺς μὴ ποτε **δῶρον**
δέξασθαι παρ Ζηνὸς Ὀλυμπίου, ἀλλ' ἀποπέμπειν
ἐξοπίσω, μὴ πού **τι κακὸν** θνητοῖσι γένηται.
αὐτὰρ ὁ δεξάμενος, ὅτε δὴ **κακὸν** εἶχ' ἐνόησεν.”

“ . . . adına Pandora dediler
bu kadının, çünkü Olympos'ta oturan herkes
bir hediye verdi ona, ekmekle beslenen insanlara **bela** olacak.
O **çözümsüz hilesini** bitirip tamamlayınca,
Epimetheus'a gönderdi Zeus baba Argos'un ünlü katilini
tanrıların ayağı tez habercisini, hediyeği götürmesi için; ama Epimetheus
düşünmedi hiç, Prometheus ona demişti asla kabul etme diye
Olymposlu Zeus'tan gelen hediyeği; gönder demişti
gerisin geriye, ölümlülere **bir kötülük** gelmesin diye.
Ama onu kabul edip de **kötülüğü** eline alınca, **anladı**.”⁸⁶

Hesiodos yalnızca Pandora'nın insanlar için kötü bir varlık olduğunu söylemekle kalmaz, aynı zamanda kendi isteğiyle ya da Zeus'un iradesiyle, insanlara kötülüğü⁸⁷ ve artık ortalıkta dolaşan sayısız sıkıntı ve belayı da beraberinde getirdiğini belirtir.⁸⁸

⁸⁶ Hes. **Erga** 80-89.

⁸⁷ Hesiodos'un kötülüğün (**kakon**) kaynağı problemine yaklaşımı bizi trajik durumun farkındalığına götürür. Prometheus'un bilerek tanrılarla insanlar arasındaki sınırı aşmaya, Homeros'un ifadeleriyle kaderini aşip ötesine geçmeye çalışması ve kendisine ayrılan paydan fazlasını istemeye kalkışması (**II. I.34: ὑπὲρ μόρον**) bir yıkımla sonuçlanır. **Ergon**'u (iş-görev-ödev) yeryüzünde belanın ve kötülüklerin yayılmasıyla bağlantılı gören Hesiodos için güneşin doğuşundan batışına her gün yeniden çalışma zorunluluğu insanın içine düştüğü trajik bir durumdur. Pandora **mythos**'unun en temel dayanağı da budur.

⁸⁸ Hes. **Erga** 90-95.

Ancak Zarecki'nin de temas ettiği üzere şiirin hemen başında yer alan Eris bölümü ve ardından gelen Pandora **mythos**'u birlikte düşünüldüğünde bunun belirli bir amaç doğrultusunda kullanıldığı anlaşılır. Nitekim Eris'in ikili yapısı, insanın çalışması zorunluluğuyla ilgili muamma (çünkü bu durumda çalışma (**ergon**) hem bir bela hem de soylu ve onurlu bir girişimdir), Pandora'nın **pithos**'undan çıkan şeylerin belirsizliği erken Yunan düşüncesindeki evreni bir dizi zıtlık üzerine kurgulama eğiliminin göstergesidir.⁸⁹ Bu kutuplu düşünceye göre Pandora'yla birlikte insanların başına sarılan bela, aynı zamanda hayatta kalabilmeleri için ihsan edilmiş bir lütuftur.

Hesiodos son olarak bizi tekrar **mythos**'un başladığı yere götürür ve onu niçin anlattığını hatırlatır:

“ἄλλα δὲ μυρία λυγρὰ κατ' ἀνθρώπους ἀλάληται
πλείη μὲν γὰρ γαῖα κακῶν, πλείη δὲ θάλασσα·
νοῦσοι δ' ἀνθρώποισιν ἐφ' ἡμέρη, αἱ δ' ἐπὶ νυκτὶ
αὐτόματοι φοιτῶσι κακὰ θνητοῖσι φέρουσαι
σιγῇ, ἐπεὶ φωνὴν ἐξείλετο μητίετα Ζεὺς.
οὕτως οὐτι πη ἔστι Διὸς νόον ἐξαλέασθαι.”

“Ama **sayısız başka felâketler** dolaşır durur insanların arasında;
yeryüzü **kötülüklerle** doludur, deniz **kötülüklerle** dolu;
kimi hastalıklar gündüz gelir insanlara, kimileri gece,
kötülükler kendiliğinden gelir ölümlülere, yaklaşarak
sessizce, seslerini almıştır onlardan kurnaz Zeus.
Onun için yolu yoktur **Zeus'un iradesinden** kaçmanın.”⁹⁰

Hesiodos kötülüklerin **sessizce** yaklaştığını söyleyerek ilk tür saklamaya, yani bir şeyin artık algılanamayacak şekilde saklanması düşüncesine geri döner: İnsan kötülüklerden asla sakınamaz. Zeus onları sessiz kıldığı için gelişlerini duyamayız. Bu kötülüklerden ancak öngörümüz ve anlayışımız sayesinde sakınabiliriz.⁹¹

Pandora **mythos**'undan çıkaracağımız ders yeryüzünde insanlar için tam anlamıyla iyinin olmadığıdır. Bize iyi görünen şeyler, örneğin Pandora, örneğin haksız kazanç ve çalışmadan edinilen zenginlik, içinde kötülüğü de barındırır. Dahası

⁸⁹ Zarecki, **a.g.e.**, s. 7.

⁹⁰ Hes. **Erga** 100-105.

⁹¹ Nelson, **a.g.e.**, s. 66.

Pandora'yla birlikte kötülük artık kaçınılmaz olmuştur. Hesiodos Pandora'nın **pithos**'uyla⁹² yalnızca iyi şeylere sahip olduğumuz ve bütün kötülüklerin saklandığı bir durumdan yalnızca kötü şeylere sahip olduğumuz, iyi şeylerin, özellikle de rızığımızın saklandığı bir duruma geri götürür bizi.⁹³

Kötülüklerin yeryüzüne saçılmasını sağlayan şey, saklandıkları **pithos**'un kapağının aralanmasıdır.⁹⁴ **Pithos**'un kapağı aralanınca içindeki bütün kötülükler saçılır, bir tek **umut** (ἐλπίς) kalır içeride. Ancak burada insan hayatında umudun olup olmadığı, iyi ya da kötü olarak nitelenip nitelenmediği belirsizdir. Hesiodos umut konusunda **Erga** 498-501'de şöyle der:

“πολλὰ δ' ἀεργὸς ἀνήρ, κενεὴν ἐπὶ ἐλπίδα μίμνων,
χρηίζων βίῳ, κακὰ προσελέξατο θυμῷ.
ἐλπίς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἄνδρα κομίζειν,
ἥμενον ἐν λέσχη, τῷ βίος ἄρκιος εἶη.”

“Çalışmayan bir adam, boş bir umutla bekleyen,
rızkıtan yoksun olan, kötü şeyler fisildar ruhuna.
Umut iyi bir yoldaş değildir muhtaç adama ihtiyacını vermekte,
evinde boş boş oturan, yeterli rızkı olmayan.”

Hesiodos umudu (ἐλπίς) iyi ya da kötü hayatın bir gerçeği olarak görür. Bu nedenle onun Pandora'nın **pithos**'unda yer alması tamamıyla iyi ya da tamamıyla kötü olduğu anlamına gelmez. Çünkü bir kötülük olarak tanımlandığında umudun **pithos**'tan dışarı çıkmaması için bir neden yoktur, bir iyilik olarak tanımlandığında ise neden Pandora'nın kötülüklerle dolu **pithos**'unda yer aldığı sorusuna cevap vermemiz gerekir.⁹⁵ Dolayısıyla umudu iyi ya da kötü olarak ayırmayı sürdürürsek Hesiodos'un göstermediği bir dünyaya doğru yol alırız. Hesiodos için, çalışmayı

⁹² Karş. Hom. II. xxiv.527-33. Akhilleus, Zeus'un eşliğinde iki küp vardır (δοιοὶ γὰρ τε πίθοι κατακείσθαι ἐν Διὸς οὔδει) der. Bunların biri iyiliklerle, diğeri ise kötülüklerle doludur. İşte insanların payına düşen iyilik ya da kötülük Zeus'un bu iki küpünden karıştırarak dağıttığı paydır.

⁹³ Nelson, a.g.e., s. 66.

⁹⁴ **Pithos**'un aralanan kapağı dinsel bir olayın uyarlanması olarak düşünülebilir. Dionysos onuruna düzenlenen şenliklerin ilk günü olan **Pithoigia** (Kapak-açma) diye adlandırılır ve hiç açılmamış bir **pithos**'un kapağı açılarak içindekiler tanrıya sunulur. Karş. Adams, a.g.e., s. 195.

⁹⁵ Karş. Adams, a.g.e., s. 196. Umut (**elpis**) konusundaki belirsizlik hakkında önemli değerlendirmeler için bkz. W. J. Verdenius, “A ‘Hopeless’ Line in Hesiod: Works and Days 96,” **Mnemosyne**, ser. 4:24:3 (1971) b.a.

bırakıp da yalnızca kendisine bel bağladığımızda kötüdür umut. Tıpkı güven gibi (πίστεις),⁹⁶ utanç gibi (αἰδώς),⁹⁷ Eris gibi iki yüzlüdür o da.⁹⁸ İyi Eris'in bizi teşvik ettiği şey, yani çalışma, daha fazla kazanma **umudundan** doğar, bu umutla beslenir. Dolayısıyla Hesiodos umudu hiç de yalınkat bir anlamda kullanmaz. Çünkü umut çalışmanın yerini aldığında, o zaman boş ve yersiz bir beklenti haline gelir. Ama insanı çalışmaya sevk ettiğinde güvenilir bir umuttur o, çalışmanın zorluğunu, zahmetini aylıklığın, sahtekârlığın aldatıcı iyiliklerine tercih etmemizi sağlar.

Pandora **pithos**'un kapağını aralayınca denizler ve karalar belalarla dolar.⁹⁹ Hesiodos açıkça dile getirmese de Pandora'nın insanlara getirdiği şey **ergon**'dur aslında. İnsanın kaçınılmaz kaderi olan **ergon**, Pandora'nın **pithos**'undaki κήδεα λυγρόα'dan biri, hatta en önemlisidir.¹⁰⁰

Kötülüklerin Pandora'nın **pithos**'undan çıkması aynı zamanda insanın denetiminden de çıkması anlamına gelir. Artık serbestçe dolaşırlar yeryüzünde ve bizim için kaçınılmazdırlar.¹⁰¹ Hastalıklar, zahmetler, sıkıntılar ve daha başka binbir türlü bela biz istesek de istemesek de gelip bizi bulur. Ama umutla karşılaştığımızda durum biraz farklıdır. Elbette hastalıklar kötüdür, hatta bizim denetimimiz dışındadır. Ama umut öyle değil. Epimetheus'un Pandora'nın görünüşüne aldanması gibi kötü niyetli Eris'in görünüşüne aldanan Perses çalışıp çabalamadan zengin olma **umuduna** kapılmıştır. Ama dersini almıştır artık.¹⁰² Perses kardeşinin uyarılarına kulak kesilmeli ve kendisine boş umutlar vadeden kötü niyetli Eris'i bırakıp gerçek umudu aşıl原因an iyi Eris'in peşinden gitmelidir. Pandora'nın **pithos**'unda kanat çırpan **umut**, diğer bütün kötülükler gibi bize musallat olur, ancak boş umutla makul beklenti arasında **seçim yapmak** bizim elimizdedir.

⁹⁶ Hes. **Erga** 372.

⁹⁷ Hes. **Erga** 317-319.

⁹⁸ Karş. Adams, **a.g.e.**, s. 195.

⁹⁹ Hes. **Erga** 82.

¹⁰⁰ Welles, **a.g.e.**, s. 15. Ayrıca **pithos**'un içeriği konusunda önemli bir değerlendirme için bkz. E. F. Beall, "The Contents of Hesiod's Pandora Jar: Erga 94-98," **Hermes**, 117 (1989), s. 227-230.

¹⁰¹ Hes. **Erga** 103.

¹⁰² Hes. **Erga** 89.

Hesiodos'un bu **mythos**'u anlatmasındaki amaç yeryüzünde zahmetin neden var olduğunu göstermektir.¹⁰³ Çünkü, der Hesiodos, Prometheus ile Zeus arasında bir çekişme vardı. Prometheus Zeus'u aldatınca o da insanları zor durumda bırakmak için ateşi sakladı. Ancak Prometheus ateşi de çalınca bu defa Zeus ateş yerine insanlara seve seve kabul edecekleri bir hediye sundu. Adı Pandora'ydı bu hediyenin. Onun yaratılıp yeryüzüne gönderilmesiyle de insanlar için çalışma (**ergon**) kaçınılmaz oldu.¹⁰⁴

Prometheus-Pandora **mythos**'u Hesiodos'un, hatta daha genel düşünürsek Yunan düşüncesinin işleyişini kavramamız açısından önemlidir. **Theogonia**'da içten içe sezindiğimiz, **Erga**'da ise açıktan açığa dile getirilen kötümser tavır üzerinde aslında **trajik aklın** ışığı parıldamaktadır. Elbette Hesiodos için üzerinde yaşadığımız bu dünya, olabilir dünyalar içinde en iyisi değildir.¹⁰⁵ Çünkü Mekone ovasında yaşanan o kopuş anından sonra insan kendini bir birey olarak duyumsamıştır.¹⁰⁶ Hesiodos'un aklını işleten ve insanı **ergon varlığı** olarak tanımlayıp trajik bir kavrayışa ulaştıran düşünce budur. Dolayısıyla çalışmak insan için bir bedel ödemedir. Umudun olmadığını bile bile, inatla çalışmak: Budur insanı trajik yapan.

3.3. Soylar **Mythos**'u

Hesiodos'un yaşadığı çağ kadar geçmiş çağlara bakışını da özetleyen Soylar **mythos**'u mitolojik olduğu kadar tarihi bir nitelik de taşımaktadır.¹⁰⁷ Hesiodos'un böyle bir **mythos** yaratmasındaki amaç açıkça insanın o günkü durumunu, özellikle

¹⁰³ Teggart, **a.g.e.**, s. 55; karş. Applebaum, **a.g.e.**, s. 10.

¹⁰⁴ Teggart, **a.g.e.**, s. 47-48; karş. Beye, **a.g.e.**, s. 33-34.

¹⁰⁵ Karş. Lesky, **a.g.e.**, s. 96.

¹⁰⁶ Mekone ovasında verilen karar (**krinonto**) insanlarla tanrıları birbirinden ayırır, başka deyişle kim insan kim tanrı orada belli olur. Bu konuda önemli değerlendirmeler için bkz. Çiğdem Dürüşken, "Mekone: Gelincik Ovası," **Navisalvia: Dr. Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı 2004/Trajedî**, Faruk Akyol (ed.) Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 137-150; E. Wirshbo, "The Mekone Scene in the **Theogony**: Prometheus as Prankster," **GRBS** 23 (1982) s. 103.

¹⁰⁷ Soylar **mythos**'unun Hesiodos'un bizzat kurguladığı bir **mythos** olup olmadığı, Yunan dünyasına yabancı kültürlerden, özellikle Doğu kültürlerinden izler taşıyıp taşımadığı başlı başına bir tartışma konusu olup tezimizin ana konusuyla doğrudan ilgisi bulunmadığından burada yer verilmeyecektir. Soylar **mythos**'unun Hint ve Pers kültürlerindeki benzerleri konusunda bkz. M. L. West, **The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth**, Oxford, 1997, s. 276-333; Fontenrose, **a.g.e.**, s. 2-4.

de çalışması zorunluluğunu tarihi-mitolojik¹⁰⁸ bir yaklaşımla açıklamaktır. Gerçekten de neden çalışmalıdır insan, bir zamanlar emek harcamaksızın bereketli doğanın ürünleriyle yaşayıp giderken? Hesiodos tam da bunu vurgulamak, bu soruya tarihi bir arka plan sunmak niyetindedir, ve insanlar bir zamanlar mutlu mesut ve zahmetsiz yaşarken böylesine zorlu, böylesine ağır zahmetlerle dolu bir çağa, kendi çağına nasıl geldiğini anlatan bir **mythos** ileri sürer.¹⁰⁹

Yukarıda da değindiğimiz gibi Hesiodos'un Pandora **mythos**'unu anlatmasındaki neden insan hayatındaki zahmetin sebebini göstermektir. Aynı durum Soylar **mythos**'u için de geçerlidir. Ancak Hesiodos bu defa zahmetin ortaya çıkışını tarihsel bir süreç olarak değerlendirir:

“εἰ δ' ἐθέλεις, ἕτερόν τοι ἐγὼ λόγον ἐκκορυφώσω,
εὖ καὶ ἐπισταμένως, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῆσιν.
ὡς ὁμόθεν γεγάασι θεοὶ θνητοὶ τ' ἄνθρωποι.”

“İstersen başka bir **hikâye** anlatayım sana,
daha güzel, daha ustaca; sen de iyi tut aklında,
nasıl aynı kökten türediğini tanrılarla ölümlü insanların.”¹¹⁰

Hesiodos tanrılarla insanların “aynı kökten türediğini” söylerken aslında onların bir zamanlar iç içe yaşadığını imâ etmektedir. Bu tam olarak Hesiodos'un biraz sonra anlatacağı Altın Soy'u tanımlayıştıdır: “Kedersiz bir ruhla yaşıyorlardı, tıpkı tanrılar gibi (ὥστε θεοὶ δ' ἔζων ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες).”¹¹¹ Dolayısıyla bu ve arkasından gelen diğer ifadeler Pandora **mythos**'unun açtığı yolu pekiştirmektedir: İnsanoğlu bir zamanlar sıkıntılardan, zahmetlerden, çaresiz hastalıklardan uzak

¹⁰⁸ Soylar **mythos**'unun tarihselliği tartışmalı bir konudur. Ancak Hesiodos'un bu **mythos**'la adeta bir insanlık tarihi ortaya koyduğu ve uzak bir geçmişten kendi zamanına gelinceye değin gelmiş geçmiş çağları belirli bir düzen içinde anlattığı açıktır. Bu bakımdan Soylar **mythos**'unu tarihi bir yaklaşım sergilemekle birlikte mitolojik özelliklerini yitirmeyen bir **mythos** olarak değerlendirmek uygun olur. Bu konuda ayrıntılı tartışma ve yorumlar için bkz. J. G. Griffiths, “Archeology and Hesiod's Five Ages,” *JHI* 17:1 (Jan., 1956) s. 109-119; P. Smith, “History and the Individual in Hesiod's Myth of Five Races,” *CW* 74:3 (1980) s. 150-151.

¹⁰⁹ Aslında Hesiodos'un burada kullandığı kelime **logos**'tur ve Hesiodos'taki **mythos-logos** ayrımının incelenmesinde ele alınan ilk örneklerden biridir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde **logos**'un buradaki bağlamı **mythos**'un sınırlarını aşmaz.

¹¹⁰ Hes. *Erga* 106-8.

¹¹¹ Hes. *Erga* 112.

yaşarken ne oldu da böylesine zorlu bir hayatın pençesine düştü?

Hesiodos'un anlattığı Soylar **mythos**'unda birbirinden bağımsız¹¹² beş insan soyu (γένη) arka arkaya sıralanır.¹¹³ İlk soy Kronos'un egemenliği altında yaşayan Altın Soy'dur.¹¹⁴ Altın Soy insanları tıpkı tanrılar gibi kedersiz bir ruhla (ἀκηδέα θυμὸν) yaşar yeryüzünde. Zahmetlerden (**ponos**), sıkıntılardan (**oizys**) uzaktır bu insanlar; yaşlılık nedir bilmezler, kolları bacakları hep aynıdır, ne tenleri solar, ne uzuvları yıpranır. Kötülüklerden uzakta yaşar, şölenlerde günlerini gün ederler. Ne de olsa Zeus değil, Kronos hükmetmektedir onlara. Ölürken bile acı duymaz, uykuya dalar gibi ölürlər:

“χρύσειον μὲν πρῶτιστα γένος μερόπων ἀνθρώπων
ἀθάνατοι ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες.
οἱ μὲν ἐπὶ Κρόνου ἦσαν, ὅτ' οὐρανῶ ἐμβασίλευεν
ὥστε θεοὶ δ' ἔζων ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες,
νόσφιν ἄτερ τε πόνου καὶ οἰζύος· οὐδέ τι δειλὸν
γῆρας ἐπῆν, αἰεὶ δὲ πόδας καὶ χεῖρας ὁμοῖοι
τέρποντ' ἐν θαλίησι κακῶν ἔκτοσθεν ἀπάντων
θνήσκον δ' ὥσθ' ὕπνω δεδμημένοι”

“Altındandı konuşkan insanların ilk soyu,
Olympos'taki evlerinde oturan ölümsüzlerin en başta yarattığı.
Kronos'un gökyüzünde hüküm sürdüğü zamandı,
Kedersiz bir ruhla yaşıyorlardı tıpkı tanrılar gibi,
bütünüyle **uzak zahmetten, sıkıntidan**. Belalı yaşlılık,
gelip çatmıyordu, hep aynıydı kolları ve bacakları,
şölenlerde eğleniyorlardı, bütün **kötülüklerden uzakta**;

¹¹² Kahramanlar Soyundan Demir Soy'a geçişi hesaba katmazsak Hesiodos bu ardışık soyları birbirinin devamı olarak görmez. Ona göre insanlık tarihinde kesintisiz ve giderek artan bir bozulma söz konusu değildir. Eğer Soylar **mythos**'unu ahlâkî bir bozulma süreci olarak görürsek Kahramanlar Soyunda bu bozulma hattının yön değiştirdiğini ve yükselen bir seyir izlediğini kabul etmemiz gerekir. Dolayısıyla Hesiodos'un aşamalı bir yozlaşma sürecini değil, tek ve temel bir zıtlığı, Altın Soy ile diğer bütün soylar arasındaki **ergon-aergiē** zıtlığını vurguladığını söylemek daha doğru olacaktır. Bkz. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 8; karş. Teggart, **a.g.e.**, s. 70-1, 75-6.

¹¹³ Aratos **Phainomena** 10-36'da Altın, Gümüş ve Tunç olmak üzere üç soydan söz eder. Ancak onun Altın Soy'u çalışır, toprağı eker ve Dikē'nin inayetiyle bol ürün alır. Ama bu soy çiftçilik dışında başka bir iş yapmaz. Gümüş Soy, Altın Soy ile Tunç Soy arasına sıkışmıştır. Bu soyda insanların davranışları giderek kötüleşir, ama Dikē hâlâ yeryüzünde, onların arasındadır. Tunç Soy ise savaşçı bir soydur. Bu soy o kadar kötüdür ki, Hesiodos'ta Aidōs ile Nemesis'in yeryüzünü terk etmesi gibi Dikē de onları terk eder. Karş. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 4.

¹¹⁴ H. C. Baldry, Soylar **mythos**'unu özellikle Altın Soy bağlamında değerlendirerek Hesiodos'un klasik literatürde **eski güzel günlere duyulan özlemi** ifade eden bir şair olduğunu ileri sürer. Bkz. H. C. Baldry, “Who Invented the Golden Age,” **CQ** New Series, 2:1/2 (Jan.-Apr., 1952) s. 90-91.

ölüyorlardı uykuya dalar gibi.”¹¹⁵

Altın Soy insanları hayatlarını çalışarak kazanmak zorunda değildir, başka deyişle **ergon**'a bağımlı değildir onlar. Çünkü her şeyleri tamamdır, toprağın kendiliğinden verdiği ürünlerle beslenir, barış içinde bölüşürler paylarını.¹¹⁶

“. . . ἐσθλὰ δὲ πάντα
τοῖσιν ἔην· καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα
αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον· οἱ δ' ἔθελμοι
ἦσυχτοι ἔργ' ἐνέμοντο σὺν ἐσθλοῖσιν πολέεσσιν.
ἀφνειοὶ μήλοισι, φίλοι μακάρεσσι θεοῖσιν.”

“. . . bütün iyi şeylere
sahiptiler; bereketli toprak **kendiliğinden**
ürün veriyordu, bolca, esirgemenen. İsteyerek,
sakince, bölüşüyorlardı **toprağın ürünlerini** pek çok iyi şeyle birlikte.¹¹⁷
sürü sürü koyunları vardı, kutlu tanrıların dostuydular.”¹¹⁸

Yeryüzünden silinip giden bu soy Zeus'un iradesiyle **daimōn**'a dönüşür. Dünyanın dört bir yanında görünmeden dolaşan bu **daimōn**'lar insanları koruyup gözetir, âdil yargılarına (δίκας) ve onları **hybris**'e götüren çirkin işlerine (σχέτλια ἔργα)

¹¹⁵ Hes. **Erga** 109-114.

¹¹⁶ Homeros'taki örneklerini hatırladığımızda Hesiodos'un Yunan dünyasında rahatlık ve bereket dolu bir hayat tasarlayan ilk insan olmadığını görürüz. Örneğin **Odyseia** iv.561'de Proteus Menelaos'a tanrıların onu dünyanın ucundaki Elysion Ovası'na göndereceğini söyler, orada insanlar için hayat çok kolaydır, hiç kış olmaz, ne kar yağar ne de yağmur. **Odyseia** vi.42'de Olympos yine aynı şekilde yağmurun ve karın yağmadığı, rüzgârın bile esmediği bir yer olarak anlatılır. **Odyseia** vi.203'te Odysseus Phaiakos'ların ülkesine geldiğinde Nausikaa ülke insanlarının ölümsüz tanrılarla dost olduğunu ve insanlardan çok uzakta yaşadığını söyler. Alkinoos'un sarayı ise adeta harikalar diyarıdır (**Od.** vii.81-100). Bu sarayın duvarları tunçtan, kapıları altından, söveleri gümüştedir. Bu sarayda Phaiakos'ların önderleri bolluk içinde yer içer, eğlenir. Sarayın dışında dört mevsim meyve veren ağaçlarla dolu bir bahçe vardır. Alkinoos'un ricası üzerine Odysseus başından geçenleri anlatırken Kyklops'lardan ve yaşadıkları yerden şöyle söz eder (**Od.** ix.105-111): Kyklops'lar kibirlidir ve yasa tanımazlar, yalnızca tanrılara bel bağlamışlardır. Toprağı işlemedikleri, ekip biçmedikleri halde arpaları, buğdayları boldur, asmalarını Zeus'un yağmuru büyütür.

¹¹⁷ M. L. West'e göre ἔργ' ἐνέμοντο ifadesi Altın Soy'un geçimini topraktan sağladığı anlamına gelir. Ancak burada **erga** toprağı kendilerinin işlediği şekilde yorumlanamaz (West, **Works and Days**, s. 181). Fontenrose ise bu ifadenin “tarlalarında huzur içinde yaşıyorlardı” şeklinde çevrilebileceğini söyler ve **erga**'nın bu anlamı için **Ilias** ii.751; xii.283 ile **Odyseia** xiv.344'ü örnek gösterir (Fontenrose, **a.g.e.**, s. 5, n. 8).

¹¹⁸ Hes. **Erga** 116-120.

gözcülük eder. İşte insanın **ergon**'unu zenginlikle mükafâtlandıran da bu **daimōn**'lardır:

“αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
τοὶ μὲν δαίμονες εἰσι Διὸς μεγάλου διὰ βουλάς
ἔσθλοί, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
οἳ ῥα φυλάσσουσιν τε δίκας καὶ σχέτλια ἔργα
ἠέρα ἑσάμενοι, πάντη φοιτῶντες ἐπ' αἴαν,
πλουτοδότηαι καὶ τοῦτο γέρας βασιλῆιον ἔσχον.”

“Ama toprak örtünce bu soyun üzerini,
daimōn oldular **yüce Zeus'un iradesiyle**,
soylu, dünyevi; ölümlü insanları koruyan,
yargıları ve çirkin işleri gözlemleyen,
görünmezliğe bürünüp her yerinde dolaşan dünyanın,
zenginlik veren; krallara layık bu onura sahip oldular.”¹¹⁹

Hesiodos Altın Soy'un neden yok olduğunu açık açık söylemez. Başta Olympos'taki evlerinde oturan ölümsüzler (Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες) diye söz ettiği tanrılar Kronos ve Titanlar olmalıdır. Ancak egemenliği onların elinden alıp bu soya son veren ve onları iyi birer **daimōn**'a dönüştüren Zeus'tur. Öyleyse Hesiodos'a göre Altın Soy'un yaşadığı bu süreç aynı zamanda Zeus'un Olympos'a düzen getirdiği süreçtir.¹²⁰ Zeus Olympos'un doruklarına yerleşeli beri Kronos devrindeki mutluluk son bulmuş, avare (**aergos**) hayatlar sona ermiştir. Hesiodos'un kardeşi Perses'e ısrarla çalışarak açlıktan sakınmasını, ambarını tahılla¹²¹ doldurmasını öğütlemesi boşuna değildir.¹²² Zorlu, zahmetli, sıkıcı bir şeydir şu **ergon**, ama Zeus'un hükümranlığında o olmadan **bios** da olmaz. Gerçi bir zamanlar onsuz yaşardı insanlar, ama o zamanlar Kronos'un hüküm sürdüğü zamanlardı. Hesiodos'un imâ yollu söylediği de bu olsak gerek: İnsanlar bir zamanlar çalışmadan (**ergon**'suz) yaşayıp giderken (**bios**'a sahipken) Zeus Olympos'a hükmetmiyordu. Çünkü Zeus

¹¹⁹ Hes. **Erga** 121-126.

¹²⁰ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 5.

¹²¹ Aslında hayat anlamına gelen **bios** ile onun eşanlamlısı olan **biotos** kelimesinin rızık, insanın hayatının devamını sağlayan şey, yani tahıl ve gıda anlamı Hesiodos'ta ön plandadır. Ancak Homeros bu anlamda yalnızca **biotos** kelimesini kullanır. Bkz. West, **Works and Days**, s. 149.

¹²² Hes. **Erga** 298-319.

düzenini kurar kurmaz **ergon** yükünü yükler insanın omuzlarına. İşte Soylar **mythos**'u Hesiodos'un **ergon**'a başka bir açıdan bakmasını sağlamıştır: Zeus adâletini (**dikē**) insanların çalışarak (toprağı işleyerek) rızkını kazanması ve yine çalışarak zengin olması üzerine kurmuştur.¹²³ Bu adâlet anlayışıyla Hesiodos haksız kazancı tümüyle dışlar ve pratik bir değer olan çalışmayı (**ergon**) ahlâkî bir temele oturtur.

Altın Soy yeryüzünden silinip gidince bir başka soy yaratır Olymposlular.¹²⁴ Hesiodos'un Gümüş Soy diye adlandırdığı bu soy ne bedenen (**φύην**) ne de ruhen (**νόημα**) Altın Soy'a benzemez:

“δεύτερον αὖτε γένος πολὺ χειρότερον μετόπισθεν
ἀργύρεον ποίησαν Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες,
χρυσέω οὔτε φύην ἐναλίγκιον οὔτε νόημα.”

“Bu sefer ikinci bir soy yarattı öncekinden çok daha kötü,
Olympos'taki evlerinde oturanlar, gümüşten,
ne **boy bosları** benziyordu Altın Soy'a ne de **akılları**.”¹²⁵

Bu insanlar yüz yıl annelerinin kucağında yaşar ve çocukça oyunlarla vakit geçirir. Olgunlaştıklarında ise ömürleri kısa sürer, çünkü uzun süre çocuk kaldıkları için ruhları olgunlaşmamıştır ve ellerinde olmadan birbirlerini yaralayıp öldürürler. Aniden gelen bu olgunlaşma onları annelerinden koparmış, ama ruhlarını çocuksu bırakmıştır. Uzun süre annelerine bağımlı yaşadıkları için tek başlarına hayata tutunamazlar. Bu da birbirlerine karşı ölçsüz davranmalarına, **hybris**'e kapılmalarına neden olur. Bu **hybris**, kendilerini yaratan tanrılara saygı göstermemeye, kurbanlar sunmamaya kadar varır. Oysa Hesiodos'a göre tanrılara saygı duymak, kurbanlar sunmak her toplumun töresidir (**θέμις**) ve ancak **hybris**'e kapılan insanlar böyle davranışlar sergilemez:

¹²³ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 6.

¹²⁴ Hes. **Erga** 127-142.

¹²⁵ Hes. **Erga** 127-129; karş. Hom. **II**. i.115.

“ἀλλ' ἑκατὸν μὲν παῖς ἔτεα παρὰ μητέρι κεδνῆ
ἐτρέφετ' ἀτάλλων, μέγα νήπιος, ᾧ ἐνὶ οἴκῳ.
ἀλλ' ὅτ' ἄρ' ἠβήσαι τε καὶ ἠβης μέτρον ἴκοιτο,
παυρίδιον ζώεσκον ἐπὶ χρόνον, ἄλγε' ἔχοντες
ἀφραδίης· ὕβριν γὰρ ἀτάσθαλον οὐκ ἐδύναντο
ἀλλήλων ἀπέχειν, οὐδ' ἀθανάτους θεραπεύειν
ἤθελον οὐδ' ἔρδειν μακάρων ἱεροῖς ἐπὶ βωμοῖς,
ἢ θέμις ἀνθρώποις κατὰ ἤθεα.”

“Ama bir çocuk yüz yıl şefkatli annesinin yanında besleniyordu, çocukça oynatarak **evinde**. Ama buluğa erip de buluğ çağına geldiklerinde, Çok kısa bir zaman yaşıyorlardı, **acı çekiyorlardı** düşüncesizliklerinden; **ölçsüz taşkınlıklardan** sakınamıyorlardı çünkü birbirlerine karşı, ne ölümsüzlere tapınmak istiyorlardı, ne de **adak sunmak**¹²⁶ kutluların kutsal sunaklarında, oysa **töresi buydu** insanların her toplumda.”¹²⁷

Tanrılara saygı duymamaları, kurban sunmamaları artık taşkınlıklarının son kertesidir. Çok geçmeden **hybris**'lerinin bedelini öder, kendi elleriyle kendilerini yok ederler. Ancak Zeus Altın Soy gibi bunları da birer **daimōn**'a dönüştürür. Ama yeraltı **daimōn**'u oldukları için Altın Soy kadar saygın değildirler:¹²⁸

“... τοὺς μὲν ἔπειτα
Ζεὺς Κρονίδης ἔκρυσσε χολούμενος, οὐνεκα τιμᾶς
οὐκ ἔδιδον μακάρεσσι θεοῖς, οἱ Ὀλυμπον ἔχουσιν.
αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
τοῖ μὲν ὑποχθόνιοι μάκαρες θνητοὶ καλέονται,
δεύτεροι, ἀλλ' ἔμπης τιμὴ καὶ τοῖσιν ὀπηδεῖ.”

“... Sonra
Kronosoğlu Zeus öfkelenip toprağa gömdü onları, saygı göstermedikleri için Olympos'ta oturan kutlu tanrılara. Ama toprak örtünce bu soyun da üzerini, yeraltının kutlu ölümlülere diye adlandırıldılar, ikinci sıradadırlar, ama bunlara da saygı gösterilir yine de.”¹²⁹

¹²⁶ Bu fiilin (ἔρδειν) ilk anlamını dikkate aldığımızda ἤθελον οὐδ' ἔρδειν ifadesi “çalışmaya istekli değillerdi” şeklinde de çevrilebileceğinden Hesiodos'un burada gizli den gizliye çalışmayı (**ergon**) imâ ettiğini düşünebiliriz. Bkz. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 8; karş. **Erga** 382.

¹²⁷ Hes. **Erga** 130-137.

¹²⁸ Karş. West, **Works and Days**, s. 173.

¹²⁹ Hes. **Erga** 137-142.

Bu pasajın **ergon** açısından yorumu açıktır: Gümüş Soy insanları Zeus'un düzenini anlayamamış ve o düzene ayak uyduramamıştır. O ana dek annelerinin kucağında yaşayıp sürekli çocuk kalan bu insanlar kendilerini birden toprağın bağrında yapayalnız bulunca ne yapacaklarını bilememiştir. Çünkü büyümelerine ve annelerinden kopmalarına rağmen hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli donanıma (**ergon**'a ya da ödev duygusuna) sahip değildirler.¹³⁰ Çalışmayı bilmedikleri gibi çalışmak da istemezler. Dolayısıyla, Gaia'nın Altın Soy'u beslemesi gibi, kendilerini karşılıksız besleyen annelerinden kopunca ya yiyecek bulamadıkları için açlığa düşerler (**loimos**) ya da başkalarının yiyeceğine göz diker, güç kullanarak veya hırsızlık yaparak onu elde etmeye çalışırlar. O zaman da, **ergon**'ları olmadığı için **bios**'tan da yoksun olan bu insanlar birbirlerine karşı şiddet uygulamaya başlar ve birbirlerini yaralayıp öldürür. İşte bu insanların çektikleri açlık ve maruz kaldıkları şiddet çocukluklarının (**nēpios**) neden olduğu bir **algea**'dır (**acı**). Şiddet, hırsızlık ve cinayet ise birbirlerine uygulamaktan kaçınmadıkları **hybris athastalos**'tur (**ölçüsüz taşkınlık**). Dolayısıyla bu soy insanı yüz yaşına gelip olgunlaşınca artık daha uzun yaşayamaz olur. Sonuçta bu insanlar tanrılara da kurbanlar sunamaz. Zaten kurban olarak sunacakları herhangi bir şeyleri de yoktur. Çünkü ne toprağı işlemiş, tahıl ekmişler ne de hayvan beslemişlerdir. Başka bir deyişle tanrılara sunulacak bir şey üretmemişler, yani çalışmamışlardır. Son kertede tanrıları ihmal etmeleri bu soyun sonunu hazırlamıştır.¹³¹ Demek ki **ergon** akli başındalık gerektiren, bedensel olduğu kadar zihinsel olgunluk da isteyen bir durumdur. Hesiodos belki de insanın olgunlaşma sürecinde belirli bir noktaya denk gelen¹³² bu soyun hikâyesini anlatır, bir yandan da budala (**nēpios**) Perses'e akli başında olmayı öğütlerken gizliden gizliye şunu dile getirmektedir: Çocuğun **ergon**'u olmaz, oyun varlığıdır o. Ama büyüdükleri halde çocukça oyunlar oynayanlar, senin gibi

¹³⁰ Hesiodos'un insan varoluşunun temeline oturttuğu **ergon** toprağı işlemek anlamında erkeğe yüklenmiş bir **ergon**'dur. Çünkü Zeus bu **ergon**'u, yani toprağı işlemeyi, sürüleri otlatmayı, kısaca rızık kazanmayı kadına değil, erkeğe yüklemiştir. Kadın, Homeros'ta olduğu gibi sadece "kendi işlerini yapmalı"dır (Hom. II. vi.490-3; Od. i.356-9). Nitekim tanrıların Pandora'ya armağan ettikleri türlü maharetler arasında dokumacılık gibi Yunan toplumunda sadece kadınların ilgilendiği işler vardır (**Erga** 63-64).

¹³¹ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 7.

¹³² Soylar **mythos**'unu insanın olgulaşma süreci olarak değerlendiren Peter Smith'e göre Hesiodos bu **mythos**'ta bireyi ön plana çıkarır ve gelmiş geçmiş soyların tarihini değil, bireyin kişisel gelişim sürecini anlatır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Smith, **a.g.e.**, s. 145-163.

çocuk/budala Perses, **hybris**'e kapılan, çalışmak istemeyip başkasının zahmetinin ürününden (**kamatos**'undan ya da balından) beslenmeye kalkanlar kendi elleriyle sonlarını hazırlar. Onun için çalış sen Perses, çocuk olma.

Gümüş Soy yeraltına iner inmez Zeus Tunç Soy'u yaratır. Dişbudak ağacından yapılmadır bunlar, Gümüş Soy'a hiç benzemezler.¹³³ Bu soy insanı çocukça oyunlarla gününü gün edip avare bir hayat süren Gümüş Soy insanının aksine savaşçı, güçlü kudretli ve çalışkandır:

“Ζεὺς δὲ πατὴρ τρίτον ἄλλο γένος μερόπων ἀνθρώπων
χάλκειον ποίησ', οὐκ ἀργυρέω οὐδὲν ὁμοῖον,
ἐκ μελιᾶν, δεινόν τε καὶ ὄβριμον,”

“Zeus baba bir başka soyunu, üçüncüsünü yarattı konuşkan insanların tunçtan, Gümüş Soy'a hiç benzemeyen, dişbudak ağacından yapılmış, kudretli ve korkunçtular,”¹³⁴

Ne var ki bu soy insanları da yaşamak için çalışmak zorundadır. Tıpkı Gümüş Soy insanların birbirlerine düşmesi gibi bunlar da hayatlarını kazanmak için savaşır. Yoksa diğer insanların sürülerini elde etmek dışında hangi amaç onları savaşa sürükleyecektir? Çünkü kaskatı bir ruha sahip olan¹³⁵ bu insanlar toprağı işlemez, dolayısıyla gıdaları tahıl değil, ettir; ve ilgi duydukları **ergon** Ares'in zorlu **ergon**'udur:

“... οἷσιν Ἄρηος
ἔργ' ἔμελεν στονόεντα καὶ ὄβριες· οὐδέ τι σῆτον
ἦσθιον, ἀλλ' ἀδάμαντος ἔχον κρατερόφρονα θυμόν·
ἄπλαστοι· μεγάλη δὲ βίη καὶ χεῖρες ἄπτοι
ἐξ ὤμων ἐπέφυκον ἐπὶ στιβαροῖσι μέλεσσιν.”

“... Ares'in

¹³³ Soylar arasındaki bu benzemezlikler bir soyu diğerine göre değersizleştirmez, sadece aralarında bir fark olduğunu belirtir. Bkz. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 8.

¹³⁴ Hes. **Erga** 143-149. Tunç Soy'u niteleyen kudretli (**obrimos**) sıfatı aynı zamanda savaş tanrısı Ares'in epithetidir (karş. Hom. **II**. V.845). Çünkü bu soyun insanları Ares'in **ergon**'una ve **hybris**'ine ilgi duymaktadır.

¹³⁵ Hesiodos bu defa Herakles için kullanılan bir epithetle (**karterophron**) Tunç Soy'u niteliyor. Bkz. Hom. **II**. xiv.324.

zorlu işlerine ve ölçüsüz davranışlara ilgi duyuyorlardı;
hiç ekmek yemiyorlardı, **kaskatı ruhları vardı,**
sert insanlardı; güçleri üstün, kolları yenilmezdi,
sağlam uzuvları üzerinde omuzlarından sarkıyordu bunlar.”¹³⁶

Ares’in işlerine (**erga**) ilgi duyduklarına göre bu soy insanların yaptığı tek iş savaştır. Ares’in işi aynı zamanda ölçsüzlüktür (**hybris**). Ama Zeus’un insanlardan beklediği iş bu değildir, tersine ölçülü olmalarını, **hybris**’e kapılmamalarını, başka bir deyişle **hybris**’in getirdiği **ergon**’dan (savaş) ziyade ölçülü ve anlayışlı olmanın getirdiği **ergon**’a (toprağı işleme) sarılmalarını beklemektedir. Oysa tunçla çalışır bu insanlar,¹³⁷ silahlarını, evlerini tunçtan yapar. Bu soy da, tıpkı Gümüş Soy gibi, kapıldıkları **hybris**’in cezası olarak kendi elleriyle helak olur gider:

“τῶν δ' ἦν χάλκεα μὲν τεύχεα, χάλκεοι δὲ τε οἴκοι,
χαλκῶ δ' εἰργάζοντο· μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος.
καὶ τοὶ μὲν χεῖρεσσιν ὑποσφετέρησι δαμέντες
βῆσαν ἐς εὐρώεντα δόμον κρουεοῦ Αἴδαο,
νώνυμοι· θάνατος δὲ καὶ ἐκπάγλους περὶ ἑόντας
εἶλε μέλας, λαμπρὸν δ' ἔλιπον φάος ἠελίοιο.”

“Silahları tunçtandı, evleri tunçtandı
tunçla çalışıyorlardı; kara demir yoktu çünkü.
Bunlar kendi elleriyle helak olup
soğuk Hades’in nemli yuvasına gittiler
isim bırakmadan; ne kadar korkunç olsalar da kara ölüm
aldı onları; bıraktılar arkalarında güneşin parlak ışıklarını.”¹³⁸

Ardından Kahramanlar Soyunu yaratır Zeus. Hesiodos’a göre bunlar daha iyi, daha **âdil** insanlardır. Her şeyden önce yarı-tanrı kahramanlardır ve Hesiodos bu insanların kendi soyundan kısa bir zaman önce yaşadığının farkındadır:

“αὐτὰρ ἐπεὶ καὶ τοῦτο γένος κατὰ γαῖα κάλυψεν,
αὐτίς ἔτ' ἄλλο τέταρτον ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ
Ζεὺς Κρονίδης ποίησε, **δικαιότερον καὶ ἄρειον,**

¹³⁶ Hes. **Erga** 145-149.

¹³⁷ Hesiodos bu soy insanların tunçla çalıştığını söylerken tarihsel anlamda tunç çağına gönderme yapıyor gibidir. Bkz. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 8.

¹³⁸ Hes. **Erga** 150-155.

ἀνδρῶν ἡρώων θεῖον γένος, οἱ καλέονται
ἡμίθεοι, προτέρη γενεῇ κατ' ἀπίρονα γαῖαν.”

“Ama toprak örtünce bu soyun da üzerini,
yine başka bir soy, dördüncü soyu, **her şeyi besleyen toprakta**
yarattı Kronosoğlu Zeus, **daha âdil, daha iyi bir soy,**
kahraman insanların tanrısal soyunu,
yarı-tanrı diye bilinen, bizden önceki soy sınırsız yeryüzünde.”¹³⁹

Hesiodos’a göre Tunç Soy’dan da Demir Soy’dan da üstün olan bu insanların sergilediği kahramanlıkların tarihsel bir niteliği vardır. Ama bu soyun asıl niteliği yarı-insan, yarı-tanrı olmasıdır. Çünkü bir kısmı Thebai’da Oidipous’un sürüleri uğruna, bir kısmı da Troia’da Helene uğruna savaşmış; bir kısmı karada, bir kısmı denizde yok olmuştur. Hatta Zeus bir kısmını Hades’in karanlıklarına gönderirken bir kısmı Okeanos’un kıyılarındaki Kutlular Adası’na yerleştirmiştir. Tanrı soyundan gelen bu kahramanlar orada tanrılara denk bir hayat sürer:

“καὶ τοὺς μὲν πόλεμος τε κακὸς καὶ φύλοπις αἰνή,
τοὺς μὲν ὑφ' ἑπταπύλῳ Θήβῃ, Καδμηίδι γαίῃ,
ᾧλεσε μαρναμένους μῆλων ἔνεκ' Οἰδιπόδαο,
τοὺς δὲ καὶ ἐν νήεσσιν ὑπὲρ μέγα λαῖτμα θαλάσσης
ἐς Τροίην ἀγαγὼν Ἑλένης ἔνεκ' ἠυκόμοιο.
ἔνθ' ἦ τοι τοὺς μὲν θανάτου τέλος ἀμφεκάλυψεν,
τοῖς δὲ δίχ' ἀνθρώπων βίον καὶ ἦθε' ὀπάσσας
Ζεὺς Κρονίδης κατένασσε πατήρ ἐς πείρατα γαίης,
καὶ τοῖ μὲν ναίουσιν ἀκηδέα θυμὸν ἔχοντες
ἐν μακάρων νήσοισι παρ' Ὀκεανὸν βαθυδίνην·
ὄλβιοι ἦρωες, **τοῖσιν μελιηδέα καρπὸν**
τρὶς ἔτεος θάλλοντα φέρει ζεῖδωρος ἄρουρα.
τηλοῦ ἀπ' ἀθανάτων· **τοῖσιν Κρόνος ἐμβασιλεύει.**
αὐτος γάρ μιν ἔλυσε πα[τήρ ἀνδρῶν]ν τε θε[ῶν]ν τε·
νῦν δ' αἰεὶ] μετὰ τοῖς τιμῆ[ν ἔ]χει ὡς ἐ[πιεικὲς].”

“belalı savaşlar ve korkunç mücadeleler yok etti onları,
kimilerini Yedikapılı Thebai’in surları önünde, Kadmos’un yurdunda
Oidipous’un sürüleri uğruna savaşırken,
kimilerini gemilerde, denizin koca körfezinin ötesinde,
güzel-saçlı Helene uğruna Troia’ya giderken.
Orada ölüm sardı kimilerini,
kimilerine de insanlardan uzakta ayrı bir yaşam, ayrı bir yurt bahsetti

¹³⁹ Hes. Erga 156-160.

Kronosoğlu Zeus baba ve dñnyanın sınırlarına yerleştirdi,
tasasız bir ruhla yaşarlar
Kutlular Adası'nda, girdaplı Okeanos'un kıyılarında;
mutlu kahramanlar - **bal tatlısı bir ürün verir onlara**
bereketli toprak, **yılda üç kez filizlenen.**
Ölümlülerden uzakta; **Kronos hüküm sürer onların arasında.**
Tanrıların ve insanların babası bırakmıştır onu kendi başına.
şimdi onların arasında saygı görür her zaman, yaraşır şekilde."¹⁴⁰

Burada bizi düşündüren şey Zeus'un bu soyu her şeyi besleyen, yani bereketli toprak üzerinde (ἐπι χθονὶ πουλυβοτείρη) yaratmış olmasıdır. Hesiodos sanki, **daha âdil** (δικαιότερον) diye nitelediği bu soyun sırf çalışıp üretken olabilsinler diye "bereketli toprakta" yaratıldığını söylüyor gibidir. Kahramanlar Soyu daha âdil bir soysa, o zaman Hesiodos'a göre Zeus'un buyruğuna uyup hayatlarını kazanmak için çalışıyor olmaları gerekir. Nitekim Homeros destanlarında Odysseus'un tarlasını sürdürdüğünü, Laertes'in bağcılık yaptığını, Ankhises'in sürülerini otlattığını görüyoruz.¹⁴¹ Diğer yandan bu soyun bir kısmı Kutlular Adası'na gider ve orada "bereketli toprak yılda üç kez filizlenen bal tatlısı ürünler sunar" onlara. Ancak Fontenrose'a göre ürünlerin yılda üç kez filizlenmesi burada da en azından "zahmetsiz bir çabayla," yani **ponos**'suz bir **ergon**'la da olsa toprağın ekilip biçildiği (**ergon**) anlamına gelir.¹⁴² Çünkü içinde **ergon** barındırmayan bir yerde toprak, Altın Soy zamanında olduğu gibi, kendiliğinden ve kesintisizce (αὐτομάτη) üretir. Eğer toprak yılda üç kez ürün veriyorsa, o zaman bu insanlar çalışıyor demektir. Ama dediğimiz gibi bu çalışma zahmetsiz bir çalışmadır. Kahramanlar Soyu Kronos'un hükmü altında, kederden ve sıkıntılardan uzak yaşadıkları Kutlular Adası'nda da **bios**'u yeniden kazanmak zorundadır.

Diğer yandan Kahramanlar Soyu'nda farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Soylar **mythos**'u içinde yer alan diğer soylar o sırada yeryüzünde yaşayan bütün insanları kapsarken Kahramanlar Soyu yalnızca bir kısmını kapsar. Örneğin Altın

¹⁴⁰ Hes. **Erga** 161-173. Kronos'u Kutlular Adası'nın hükümdarı olarak gösteren bu mısralar (173a-173c) M. L. West'in aksine G. W. Most'un hazırladığı edisyonda yer almamaktadır. Ancak Kronos'un Altın Soy'a hükmeden tanrı oluşunu ve Zeus-Kronos zıtlığını göz ününde bulundurarak bu mısraları şiirin devamında gösterdik.

¹⁴¹ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 9. Ayrıca bkz. yuk. s. 22.

¹⁴² Fontenrose, **a.e.**, s. 9.

Soy zamanında yaşayan herkes Altın Soy'dandır. Gümüş ve Tunç Soy için de aynı durum geçerlidir. Ancak Kahramanlar Soyunda yaşayan herkes kahraman değildir. Nitekim Homeros destanlarında da gördüğümüz gibi bu insanlar ya kral ya da savaşçıdır. Dolayısıyla toplumun küçük bir kısmını yansıtır. Eğer Troia ve Thebai'da savaşp ölenler toplumun küçük bir kısmını oluşturuyorsa o halde Kahramanlar Soyunda tam anlamıyla yıkıma uğramamıştır. Hesiodos'a göre bir kısmı öldürülen, bir kısmı da Kutlular Adası'na gönderilen bu soydan arta kalanlar kendisinin de içinde yaşadığı Demir Soy'u oluşturur. Başka bir açıdan bakıldığında Kahramanlar Soyunda Hesiodos'un soyundan ayrı bir soy değildir, tam tersine beşinci ve son soy olan Demir Soy'un ilk dönemini oluşturur. Hesiodos kendi soyunun kötülüğünden yakınırken "keşke daha önce ölseydim" (ἦ πρόσθε θανεῖν) dediğinde tam da Kahramanlar Soyunda ile kendi soyunda arasındaki geçişi vurgulamaktadır.¹⁴³

Zeus son olarak insan soylarının sonuncusunu, Demir Soy'u yaratır. Hesiodos'un da içinde bulunduğu bu soy gelmiş geçmiş en kötü, en karanlık soydur.¹⁴⁴ Gerçi Zeus bu insanları da "her şeyi besleyen toprakta (ἐπι χθονὶ πουλυβοτείρη) yaratmıştır, ama onlar hayatlarını işle, emekle sürdürmeleri gerekirken, dolandırıcılıkla, hilekârlıkla sürdürmeye çalışırlar. Onun için gündüzleri zahmet ve sıkıntılardan¹⁴⁵ kurtulamadıkları gibi geceleri de yıkımlardan kaçamaz,

¹⁴³ Hes. *Erga* 175.

¹⁴⁴ Aslında Hesiodos'un içinde yaşadığı toplumu eleştirmesine benzer durumlar Kahramanlar Soyunu anlatan Homeros'ta bile vardır. Homeros Hektor'un gücünden söz ederken onun kaldırıp attığı bir taşı "bugün iki kişi bile zor kaldırır" der (*Il.* xii.447). Daha ileri bir örnek Nestor'un konuşmasıdır. Kendisi de Kahramanlar Soyundan olmasına rağmen yaşlı Nestor bakışlarını geçmişe çevirir ve eskiden yaşamış çok daha güçlü insanlardan söz eder (*Il.* i.260).

¹⁴⁵ Burada **kamatos**'u **ergon** olarak anlamak ve Demir Soy'daki kötülüğün çalışmaktan kaynaklandığı düşünmek yanlış olur. Çünkü Hesiodos aksine Demir Soy insanın çalışmamasından yakını. Bunun sonucu olarak bu insanların hayatları acılarla, dertlerle doludur. Oysa Hesiodos'a göre bütün iyi şeyler çalışmakla olur ve çalışmaktan bahsettiğinde kullandığı kelime **ergon**, fiil ise **ergazesthai**'dir. **Kamatos** bundan başka iki yerde daha karşımıza çıkar (*Erga* 305 ve *Th.* 599). Bu iki yerde de işçi arıların **kamatos**'unu (emeğini) yiyen asalak arılardan söz edilir ve işçilerin işlerinde maruz kaldığı sıkıntı ve zorluk vurgulanır. Homeros destanlarında (örn. *Il.* iv.230; *Od.* ix.75) genellikle yorgunluğu, sıkıntıyı, zahmeti gösteren **kamatos** iş anlamına geldiğinde **yoğun** ve **tatsız iş** demektir. Nadiren yorucu ve zorlu işleri ifade eder (örn. *Od.* vii.325; xiv.417). **Kamatos**'un iş anlamı, gerek Hesiodos'ta gerekse Homeros'ta en çok işsiz bir insanın çalışan kişinin emeğinden nasiplenmesi durumunda ortaya çıkar (örn. *Od.* xiv.417; *Erga* 305; *Th.* 599). Ama **ponos** hem zahmetli hem de yorucu iştir. *Erga* 91 ilk cennette **ponos**'un, 113 ise **ponoi**'un olmadığından söz eder. Burada **ponos**'u zahmetli iş olarak anlayabiliriz. Ama *Erga* 91'de **kaka** ve **nousoi** ile, 113'te **oizys** (177'deki **kamatos** gibi) ile

tanrıların verdiği ağır düşüncelerle boğuşurlar. Ne de olsa bütün iyilikler kötülüklerle karıştırılmıştır onlar için ve belalar kadınsı bir güzellikte sunulmuştur kendilerine:

“Ζεὺς δ' αὖτ' ἄλλο γένος θῆκε[εν μερόπων ἀνθρώπων
ὅσσαι νῦν] γεγάασιν ἐπὶ [χθονὶ πουλυβοτείρῃ.
μηκέτ' ἔπειτ' ὠφελλον ἐγὼ πέμπτοισι μετεῖναι
ἀνδράσιν, ἀλλ' ἢ πρόσθε θανεῖν ἢ ἔπειτα γενέσθαι.
νῦν γὰρ δὴ γένος ἐστὶ σιδήρεον· οὐδέ ποτ' ἤμαρ
**παύσσονται καμάτου καὶ οἰζύος οὐδέ τι νύκτωρ
τειρόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας.**
ἀλλ' ἔμπης καὶ τοῖσι μεμείξεται ἐσθλὰ κακοῖσιν.”

“Konuşkan insanların bir başka soyunu ortaya çıkardı bu defa Zeus,
her şeyi besleyen toprakta şimdi yaşayanları.
Keşke beşinciler arasında yaşamak zorunda olmasaydım ben,
keşke daha önce ölsem ya da daha sonra doğsaydım.
Çünkü demirden bir soy var şimdi; **ne gündüz
zahmetten, sıkıntıdan kurtulurlar, ne de gece
yorgunluktan; sıkıntılı düşünceler** verecek tanrılar onlara
iyilikler kötülüklerle karıştırılacak onlar için.”¹⁴⁶

Hesiodos zaten kötü olan Demir Soy için çok daha kötü bir gelecek öngörür. İnsanlar kır saçlı doğacaktır o zaman, kimsenin kimseye saygısı kalmayacak, dostluklar, kardeşlikler unutulacaktır. Hatta ana babalar hor görülecek, yaşlandıklarında yüzlerine bakılmayacaktır. Adâlet güçlünün elinde olacak, yeminine sadık ve âdil insanların kıymeti kalmayacaktır. İnsanlar haksız yoldan kazanç elde etmenin yollarını arayacak, bunun için yalan yere yemin etmekten bile sakınmayacaktır. İşte bizi bütün bu haksızlıklardan, ahlâksızlıklardan alıkoyan Aidos ve Nemesis bile yeryüzünü terk edip Olympos'a gidecek, insanlara amansız acılar kalacaktır yalnızca:

“Ζεὺς δ' ὀλέσει καὶ τοῦτο γένος μερόπων ἀνθρώπων,
εὔτ' ἂν γεινόμενοι πολιορκόταφοι τελέθωσιν.
οὐδὲ πατήρ παιδεσσιν ὁμοῖος οὐδέ τι παῖδες,
οὐδὲ ξεῖνος ξεινοδόκῳ καὶ ἐταῖρος ἐταίρῳ,
οὐδὲ κασίγνητος φίλος ἔσσεται, ὡς τὸ πάρος περ.

kullanıldığında **ponos**'u zahmet diye anlamak daha doğru olacaktır. Bkz. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 11, n. 21.

¹⁴⁶ Hes. **Erga** 173d-e, 174-179.

αἶψα δὲ γηράσκοντας ἀτιμήσουσι τοκῆας·
μέμψονται δ' ἄρα τοὺς χαλεποὺς βάζοντες ἔπεσιν,
σχέτλιοι, οὐδὲ θεῶν ὄπιν εἰδότες· οὐδέ κεν οἷ γε
γηράντεσσι τοκεῦσιν ἀπὸ θρεπτήρια δοῖεν.
χειροδίκαι· ἕτερος δ' ἑτέρου πόλιν ἐξαλαπάξει·
οὐδέ τις εὐόρκου χάρις ἔσσεται οὔτε **δικαίου**
οὔτ' ἀγαθοῦ, μᾶλλον δὲ **κακῶν ῥεκτῆρα** καὶ **ὔβριν**
ἀνέρα τιμήσουσι· **δίκη δ' ἐν χερσὶ**, καὶ αἰδῶς
οὐκ ἔσται· βλάψει δ' ὁ κακὸς τὸν ἀρείονα φῶτα
μύθοισι σκολιοῖς ἐνέπων, ἐπὶ δ' ὄρκον ὁμεῖται.
Ζῆλος δ' ἀνθρώποισιν ὀϊζυροῖσιν ἅπασιν
δυσκέλαδος **κακόχαρτος** ὁμαρτήσῃ, στυγερώπης.
καὶ τότε δὴ πρὸς Ὀλυμπον ἀπὸ χθονὸς εὐρυοδείης
λευκοῖσιν φάρεσσι καλυψαμένω χροά καλὸν
ἀθανάτων μετὰ φύλον ἴτον προλιπόντ' ἀνθρώπους
Αἰδῶς καὶ Νέμεσις· τὰ δὲ λείψεται **ἄλγεα λυγρὰ**
θνητοῖς ἀνθρώποισι· **κακοῦ δ' οὐκ ἔσσεται ἀλκή.**”

“Ama Zeus, konuşkan insanların bu soyunu da yok edecek,
o zaman doğduklarında kır saçlı olacaklar.
Ne baba oğullarına benzeyecek ne de oğullar babalarına,
ne konuk ev sahibine, ne arkadaş arkadaşına,
ne de kardeş dost olacak, eskiden olduğu gibi.
Yaşlanan ebeveynlerini hemen hor görecekler,
azarlayacaklar onları ağır sözlerle konuşarak,
asiler, hiç bilmezler tanrıların gazabını,¹⁴⁷ ne de
yaşlanmış ebeveynlerine beslenmelerinin karşılığını verecekler.
Adâleti elleriyle sağlayanlar,¹⁴⁸ bir insan bir başkasının kentini yıkacak;
ne yeminine sadık bir adamın kıymeti olacak, ne **âdil**
ne de iyi adamın; daha ziyade kötülük yapanı, ölçüsüz
insanı onurlandıracaklar; **adâlet ellerinde olacak** ve saygı
ortadan kalkacak; kötü adam daha iyi olana zarar verecek
haksız sözler söyleyip, bir de yemin edecekler üzerine.
Her yerde yakasına yapışacak zavallı insanların
kötü-sesli, **kötü-niyetli**, iğrenç-yüzlü Kıskançlık.
O zaman geniş-yollu dünyadan Olympos'a gidecek
beyaz örtülere bürüyüp güzelim tenlerini
insanları terk ederek ölümsüzlerin arasına gidecek
Aidos ile Nemesis; **amansız acılar kalacak**
ölümlü insanlara, **çare bulunmayacak kötülüğe.**”¹⁴⁹

¹⁴⁷ **Opis**, tanrısal yasanın çiğnenmesi durumunda tanrıların insanlara verdiği cezadır. Karş. Hom. II. xvi.388.

¹⁴⁸ Hesiodos χειροδίκης sözünü özellikle kullanıyor gibidir. Çünkü bu söz adâletin güce dayandırıldığı bir düzensizliği dile getirir. Bu da Zeus'un **kosmos**'ta sağladığı düzenin bozulacağı anlamına geleceğinden açıkça tanrıların gazabına yol açacaktır.

¹⁴⁹ Hes. **Erga** 180-201.

Aslında Demir Soy insanları Gümüş ve Tunç Soy'un bazı özelliklerini barındırır: Tıpkı Gümüş Soy gibi bu soyun da tanrılara saygısı yoktur. Gümüş Soy insanı başkalarının mallarını şiddet kullanarak elde eder ve başkalarına saygı göstermediği gibi akrabalarına da saygı duymaz. Tunç Soy'la arasında adâlet konusunda benzerlik vardır. Demir Soy'un adâleti elleriyle sağlaması, güçlü olanın âdil olması Tunç Soy için de geçerlidir. Sonuçta Hesiodos bu üç soyun genel karakteristiğini belirtmek için de **hybris** kelimesini kullanır.¹⁵⁰

Genel olarak değerlendirildiğinde bütün bu soylar silsilesi içinde Zeus'un konumu Pandora **mythos**'unda olduğundan farklıdır. Hesiodos Pandora **mythos**'unda Zeus'un iradesini öne çıkarır, onu etkin bir güç olarak sunar ve kötülüğün dünyaya gelişini Zeus'un etkisine bağlar. Ama Soylar **mythos**'unda tanrısal irade etkin değildir, kötülük yeryüzüne zamanla yayılır. Dolayısıyla Zeus Pandora **mythos**'unun aksine Soylar **mythos**'unda içkin konumdadır ve ardışık soylara eşlik eden bir rol üstlenmiştir.¹⁵¹ Başka deyişle Soylar **mythos**'undaki bütün soylar, tıpkı "Zeus yağar" demekle yağmurun Zeus'un iradesiyle yağdığının ifade edilmesi gibi, Zeus'un iradesiyle yaratılır ve yok olur.¹⁵²

Prometheus-Pandora **mythos**'unu Soylar **mythos**'unun tarihsel akışı içerisinde bir yere yerleştirmek oldukça zordur. Çünkü gerek Prometheus gerekse Pandora insanın zahmetsiz geçirdiği mutlu çağlarla çalışarak geçirdiği mutsuz çağları birbirine bağlar. Ancak Soylar **mythos**'unda böyle bir süreklilik yoktur, Kahramanlar Soyu ile Demir Soy arasındaki geçişi saymazsak yaratılan her soy tümüyle yok olur gider ve yerine bambaşka bir soy yaratılır. Öyleyse Prometheus ve Pandora'yı çalışma ve zahmetten uzak yaşayan Altın Soy'a yerleştiremeyeceğimiz gibi onunla Gümüş Soy arasına da yerleştiremeyiz. Çünkü bu iki soy arasında geçiş yoktur. Gümüş Soy insanları tanrılara karşı saygısız davrandıkları, onlara kurbanlar sunmadıkları için yok edildiğine göre Prometheus ve Pandora bu soyda da yer alamaz. Aynı şekilde Gümüş Soy da arkasında hiçbir iz bırakmadan yeryüzünden silinir, yani Tunç Soy'la bağlantısı yoktur. Tunç Soy'da çalışma ve zahmet ortaya çıksa bile bu soyun da arkasından gelen soyla bağlantılı olmaması Prometheus ve

¹⁵⁰ Hes. **Erga** 134, 146, 191.

¹⁵¹ Nelson, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁵² **A.y.**

Pandora'yı bu soy içinde düşünmemize engel olur. Geriye Kahramanlar Soyuna ile Demir Soy arasındaki geçiş kalıyor. Demir Soy Hesiodos'un içinde yaşadığı soydur. Elbette Prometheus ve Pandora'nın gölgesi düşmüş olmalıdır bu soy üzerine. Ancak onları Kahramanlar Soyuna yerleştirirsek Prometheus ateşi Troia Savaşı'dan sonra çalmış olacak, kadınların atası sayılan Pandora Helene'den sonra yaratılmış olacaktır. Sonuçta Prometheus ve Pandora'yı Soylar **mythos**'unda bir yere yerleştirmemiz mümkün değildir, çünkü bunlar birbirlerinden tamamen farklıdır.¹⁵³

Hesiodos Pandora **mythos**'uyla insanın **ergon** varlığına dönüşmesini açıklar. Ama Soylar **mythos**'unda insanlık tarihinin zahmetsiz bir cennetten **ergon** dünyasına adım adım ilerleyişini herhangi bir neden göstermeden anlatır. Çünkü Zeus kötülüklerin sesini kısmıştır bir kere (φωνήν ἐξείλετο). Artık ne gelişlerinin ne de gidişlerinin farkına varabiliriz. Dolayısıyla kötülükler biz farkında olmadan, sessizce (σιγή), kendiliklerinden (αὐτόματα) yeryüzüne yayılıyormuş gibi görünür.¹⁵⁴

Hesiodos Prometheus-Pandora **mythos**'uyla çalışmanın kökenini anlatırken Soylar **mythos**'uyla bir bakıma çalışmanın sonuçlarını ortaya koymaktadır.¹⁵⁵ Bu üç **mythos**'u da birbirine örmüştür Hesiodos. Soylar **mythos**'unda gördüğümüz gibi şiddet ve savaş insanı yıkıma götürür. Ama bu yıkıma neden olan kötü niyetli Eris'e değil de onun kız kardeşi iyi Eris'e uyulmuş olsa, insan çalışmaya yöneleceğinden bolluk ve bereket içinde yaşar gider.¹⁵⁶ Dolayısıyla Soylar **mythos**'u bu iki Eris'in yol açtığı durumları, **ergon**'u ve **aergiē**'yi tarih sahnesinden seyrettirir bizlere.

Hesiodos'a göre insanın hayatı yine kendi elindedir. Yapacağı seçim ona ya mutlu ve huzurlu bir hayat sağlayacak ya da acılarla, sıkıntılarla dolu bir sefaletle sürükleyecektir. Bu yaklaşım Hesiodos'un insan anlayışındaki bireyselliği de açıkça ortaya koymaktadır.

Soylar **mythos**'uyla Hesiodos insanlığa dindar olma, âdil olma ve çalışma mesajı verir.¹⁵⁷ Ona göre bu üçü temelde birbirinin aynıdır. Yukarıda etraflıca ele

¹⁵³ Prometheus-Pandora **mythos**'u ile ve Soylar **mythos**'unun bağdaşmazlığı konusunda bkz. Nelson, **a.g.e.**, s. 68; Fontenrose, **a.g.e.**, s. 1-2; West, s. 172; Smith, **a.g.e.**, s. 151; C. W. Querbach, "Hesiod's Myth of the Four Races," **CJ** 81:1 (Oct. - Nov., 1985) s. 9.

¹⁵⁴ Hes. **Erga** 103-104. Karş. Forbes, **a.g.e.**, s. 84.

¹⁵⁵ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 14.

¹⁵⁶ Karş. Teggart, **a.g.e.**, s. 69.

¹⁵⁷ Smith, **a.g.e.**, s. 151.

aldığımız gibi dindarlık-adâlet-iş arasında, insanın yaşarken tanrılara ve diğer insanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmesiyle örülü bir ilişki vardır. Gümüş Soy insanının tersine tanrılara saygıda kusur etmeyen insan **hybris**'e kapılmaz, dolayısıyla insanlar arasında da tanrısal yasayı, yani adâleti gözeteceğinden âdil insandır o. Dindarlığın ve adâletin tezahürü ise Hesiodos'ta **ergon**'dur. İnsan **ergon**'una sarıldığı ölçüde dindarlığın ve adâletin gereğini yerine getirebilir.

Ergon diğer iki **mythos**'ta açıklandığı şekliyle insanın elinde olmayan şartlar yüzünden maruz kaldığı bir durumdur. Eris'in iyi ya da kötü etkisi hayatın bir gerçeği, doğanın bir işlevidir. Pandora'nın bir kötülük olarak insanlara sunulması ise Zeus ile Prometheus arasındaki mücadeleden kaynaklanmaktadır. Ama Soylar **mythos**'unda insan başına gelen belalardan yine kendisi sorumludur. Burada insan yaptığı haksızlıklar yüzünden çalışmak zorundadır.¹⁵⁸

Homeros destanlarında filizlenen trajik duygu Hesiodos'ta adeta çiçeklenir. İnsanla tanrı arasındaki pazarlık Mekone ovasında kalmıştır artık ya da aslında tüm yeryüzü Mekone ovasıdır. Orada **seçimiyle** öne çıkan insanın artık yapacak **seçimi** kalmamıştır ya da insan her an bir **seçimle** yüz yüze gelmektedir. İnsanların yapacak bir **seçimi** yoktur, çünkü insanlar yeryüzünde tanrıyla giriştikleri pazarlığın cezasını çekmektedir. Diğer yandan insanın her anı çalışmakla çalışmamak arasında bir **seçimdir**. Bunu Soylar **mythos**'unun akışı içinde de açıkça görebiliriz. Hesiodos'un aklında baştaki **khaos**'undan kurtulup düzene girmiş **kosmos** vardır. Bu **kosmos**'ta tanrısal irade hüküm sürmektedir, başka deyişle **kosmos**'ta geçerli olan yasa ve düzen aynı zamanda Zeus'un yasası ve düzenidir. İnsan **kosmos**'un yapısını değiştiremez. Sadece bir **noos** varlığı olarak o düzeni kavrayıp ona göre hareket edebilir. Böylece doğaya boyun eğen insan tanrısal iradeye de kafa tutamaz olur. Yenilmiştir bir kere ve yaşadıkça buna katlanmak zorundadır.

Hesiodos'un kullandığı bu üç **mythos** da **ergon** anlayışını sağlam bir düşünce çerçevesine oturtma çabasından doğmuştur. Sonuçta iyi Eris'i teşvik edici güç olarak yorumlayarak **ergon**'u belirli bir temele dayandırır. Pandora **mythos**'uyla insanın yeryüzünde bir **ergon** varlığına dönüşmesinin nedenini açıklarken, Soylar **mythos**'uyla bu dönüşümü tarihsel bir süreç olarak ortaya koyar. Dolayısıyla

¹⁵⁸ Welles, **a.g.e.**, s. 15; karş. Nelson, **a.g.e.**, s. 70.

Hesiodos **ergon** anlayışını, kendisine sırasıyla kökensel, nedensel ve tarihsel açıklamalar sağlayan bu üç mitolojik dayanak üzerine oturtmuştur.

Hesiodos Yunan aklının temelinde yatan bir düşünceyi dile getirir: **Ergon** Zeus'la birlikte insana yüklenen bir sorumluluktur. Oysa Kronos zamanı, Yunan düşüncesinin genel eğilimi olarak, bolluk ve bereket devri olarak bilinir. Burada Hesiodos'un düşüncesindeki kozmolojik kökleri de görebilmek mümkündür. Çünkü ona göre evrene nihai düzenini veren tanrı, Zeus'tur ve Zeus'un bu düzende insana yüklediği en önemli görev **ergon**'dur. Zeus'un kurduğu yeni düzende insan tanrılarla birlikte, hatta tanrı gibi yaşadığı o mutlu günlerinden çekip alınmış ve bir **ergon** varlığı olarak yeryüzüne atılmıştır. **Ergon** insanı bireyselleştirmiş ve trajik bir varlığa dönüştürmüştür. İşte Hesiodos'a göre **ergon** tanrısai iradeye boyun eğiştir. Tanrısai iradeye boyun eğen insan doğaya da boyun eğmektedir. Çünkü doğada içkin olan irade tanrısai iradedir. İnsan **ergon**'la doğada varlığını sürdürebilir, ama diğer yandan çalışabilmesi için de doğanın dilinden anlaması gerekir. Burası insanın **mythos** dünyasından gerçek dünyaya indiği yerdir. Dolayısıyla bireyselleşen insanın **logos**'a attığı ilk adım bu **ergon** sayesinde mümkün olabilmıştır. Diğer yandan, hayatını kazanma yolunda çaba sarf etmeyen insan Hesiodos'a göre **hybris** insanıdır. Çalışan insanın doğayı, onun yasalarını ve düzenini bilmesine karşın kolay yoldan geçinme derdindeki çalışmayan insan bütün bunları bilmediği için boyundan büyük işlere kalkışır. Çalışmamakla zaten ölçüsüz davranmış, tanrısai iradeye karşı gelmiştir. Zeus'un kendisine kurduğu **düzeni** anlayamamış, kendisine sunulanı karşılıksız hediye olarak algılamıştır. Yunan'ın eşsiz trajik varlığı Prometheus bunun farkındadır, kelimenin tam anlamıyla insanın, **ergon** insanının öncüsüdür, ama Epimetheus **aergos** insanına götürür bizi. Bu insan hatasını sonradan anlar. Böylece trajik döngü tamamlanmış olur. Prometheus Zeus'un **düzenini** bilen,¹⁵⁹ o düzenle oynayan insandır. Onun öncülük ettiği insan Kaukasos'ta değil, ama bu yeryüzünde **ergon** zincirine vurulmuştur. Epimetheus'un kişiliğinde vücut bulan insansa, tıpkı Perses gibi, Gümüş Soy insanı gibi, düzeni kavrayamayan **çocuk-insandır (nēpios)**. Ama sonuçta Epimetheus olmadan Prometheus olmaz, Perses olmadan da Hesiodos.

¹⁵⁹ Hes. **Erga** 54: πάντων πέρι μήδεα εἰδώς.

4. ERGON-DİKĒ İLİŞKİSİ

Hesiodos **Erga**'nın başında **ergon** anlayışını oturtacağı zemini kurarken kardeşiyle olan kişisel ilişkisi üzerinden adâlet kavramını irdelemeye koyulur. **Ergon** konusunu henüz etraflıca ele almamıştır. Hesiodos'un çalışma ve adâlet konusuna yaklaşımı, döneminin kültürünü yansıtmakla birlikte Hesiodos için genel geçer bir gerçeğin de altını çizmemize vesile olur. Çünkü ona göre çalışmayla (**ergon**) çalışmama (**aergiē**) arasındaki ilişki **hybris**'le **dikē** arasındaki ilişkiyle birebir örtüşmektedir. Genellikle ahlâk ve adâlet açısından yorumlanan Soylar **mythos**'unda da bunu başka bir biçimde göstermeye çalışmıştır. Aslında bu durum Hesiodos'un **ergon**'a nisbetle adâleti önceleyen bir tavır takındığını düşünmemize neden olmamalı. Çünkü bu ikisi de onun için insanın ayrılmaz parçasıdır. Hesiodos ahlâkî değer ölçüleriyle pratik değer ölçülerini birbirinden ayırmaz. Çünkü Arkaikçağ Yunan kültüründe, Klasikçağın aksine, dinsel ve onun dayanağı olan ahlâkîlik gündelik yaşamdan, daha da özelleştirsek, insan hayatının temelini oluşturan **çalışma** duygusundan bağımsız değildir. Bu bağlamda Hesiodos'un adâlet konusundaki görüşlerini incelemeye geçebiliriz.

4.1. Atmaca ile Bülbül Masalı

Hesiodos **ergon** konusundaki düşüncelerinin dayanağı olarak ileri sürdüğü bu **mythos**'lardan sonra adâlet konusundaki düşüncelerini açıklar. Hesiodos için **dikē** ile **ergon** birbirini bütünleyen kavramlardır ve iki kavramı birbirinden ayırarak incelemek, başlıbaşına **dikē** ya da başlıbaşına **ergon** üzerinde durmak **Erga**'yı bütün olarak kavrayamamak, dolayısıyla Hesiodos'un düşüncesini yarım bırakmak olur. Hesiodos her ne kadar kardeşiyle arasındaki anlaşmazlığı vurgulayarak uğradığı haksızlığı öne çıkarıyor gözüke de bu somut örnekten soyut bir kavrayışa uzanır ve **ergon** konusunda olduğu gibi **dikē** konusunda da Yunan düşüncesinin ahlâkî derinliklerine iner. Adâlet konusundaki düşüncelerinin başında ise rüşvet yiyici

(δωροφάγους)¹ krallara seslenir:

“νῦν δ' αἶνον βασιλεῦσ' ἐρέω, φρονέουσι καὶ αὐτοῖς.
ᾧδ' ἴρηξ προσέειπεν ἀηδόνα ποικιλόδειρον,
ὔψι μάλ' ἐν νεφέεσσι φέρων, ὄνυχεσσι μεμαρπώς·
ἦ δ' ἐλεόν, γναμπτοῖσι πεπαρμένη ἀμφ' ὄνυχεσιν,
μύρετο· τὴν ὄγ' ἐπικρατέως πρὸς μῦθον ἔειπεν·
“δαμονίη, τί λέληκας; ἔχει νύ σε πολλὸν ἀρείων·
τῆ δ' εἷς ἦ σ' ἄν ἐγὼ περ ἄγω **καὶ ἀοιδὸν ἐοῦσαν**·
δεῖπνον δ' αἶ κ' ἐθέλω, ποιήσομαι ἠὲ μεθήσω.
ἄφρων δ' ὅς κ' ἐθέλη πρὸς κρείσσονας ἀντιφερίζειν·
νίκης τε στέρεται πρὸς τ' αἴσχεσιν **ἄλγεα πάσχει**.”
ὧς ἔφατ' ὠκυπέτης ἴρηξ, τανυσίπτερος ὄρνις.”

“Şimdi de krallara bir hikâye anlatacağım, kendileri de anlar zaten.
Bir atmaca şöyle demiş rengarenk boyunlu bülbüle,
yükseklere taşırken bulutların üstünde, kavramışken pençeleriyle;
eğri pençelerine geçirmişken, çaresizce
inliyormuş; hiddetle demiş ki bülbüle:
“Talihsiz, ne diye feryat edip duruyorsun?
senden daha güçlü biri elinde tutuyor seni;
ben nereye götürürsem seni, oraya gidiyorsun, **şair olsan bile**,
istersem ziyafet yaparım seni kendime ya da bırakırım gidersin.
Akılsızdır kendinden güçlülere karşı koymak isteyen;
çünkü zaferden yoksun olur, **acılara maruz kalır** utancına ek olarak.”
böyle demiş hızlı uçan atmaca, geniş kanatlı kuş.”²

Hesiodos'un bu masalı niçin anlattığı ya da bu masaldan hangi ahlâkî derslerin çıkarılmasını beklediği biraz karanlıktır. İlk elde atmaca ile bülbül arasındaki bu güç-güçsüzlük zıtlığıyla sanki kendisiyle krallar arasındaki dengesizliği vurguluyor gibidir. Ne de olsa bülbül, şair bile olsa (ἀοιδὸν ἐοῦσαν), kendisinden güçlü birinin elindedir ve kaderi pençesine düştüğü atmacanın iradesine bağlıdır. Hesiodos'un bülbülü **aoidos** diye nitelemesi kendisini onun yerine koyduğunu gösteren bir ip ucu sayılabilir. Ama o, uğradığı haksızlığı sinesine çekecek, iradesini kendisinden güçlü

¹ Gagarin geleneksel yorumdan farklı olarak Hesiodos'un δωροφάγους şeklindeki nitelemesinin Perses'in krallara rüşvet yedirdiği değil, sadece âdet olduğu üzere mahkeme sürecinin bir parçası olarak hediye verdiği anlamına gelebileceğini söyler (M. Gagarin, “Hesiod's Dispute with Perses,” **TAPA** (1974-), 104 (1974) s. 109). Çünkü o dönemde aralarında anlaşmazlık bulunan tarafların her biri anlaşmazlığın çözülmesi için başvurdukları yargıca belirli bir miktar bahşış ya da hediye verirdi (M. Gagarin, “Dikē in the Works and Days,” **CP** 68:2 (Apr., 1973) s. 81-94. Karş. Hom. **II**. xviii.508.

² Hes. **Erga** 202-212.

krallara teslim mi edecektir? Şüphesiz bu onun üzerinde durduğu adâlet anlayışıyla uyuşmayan bir davranıştır. Hesiodos “şimdi de krallara bir hikâye (αἴτιος) anlatacağım” diye başlar sözüne. Demek ki bu hikâyeden ders çıkarması gereken de, atmacanın pençesinde acı acı kıvranan da onlardır.³ İstedikleri kadar haksızlık yapsınlar, onların da üzerinde bir tanrısal irade, adâleti uygulayan evrensel ve mutlak bir güç vardır.

4.2. Dikē ve Hybris

Hesiodos bir kral ya da soylu sınıfa mensup bir aristokrat değildir, tam tersine Zeus’un koruyup gözettiği doğru yargılar (**themistes**) üzerine kurulu adâlete (**dikē**) güvenen basit bir köylüdür. Kardeşiyle mahkemelik olduğunda da Zeus’un mutlak adâletine duyduğu bu güven yüzünden yargıçları suçlamış, görevlerini hakkıyla yerine getirmeyip adâleti çarpıttıklarını ileri sürmüş, hatta kardeşini de yargıçlara rüşvet yedirerek Zeus’un düzenini bozmakla itham etmiştir. İşte **Erga** gibi bir eserin ortaya çıkmasına neden olan da Hesiodos’un adâlet karşısındaki bu duyarlılığından başkası değildir. Bu nedenle üzerinde durduğumuz **ergon** anlayışı bizi doğrudan adâlet konusuna götürmektedir. Çünkü Hesiodos’a göre Zeus’un adâleti insanın çalışarak, doğru yoldan rızkını kazanmasını buyurur, dolandırıcılıkla, haksızlıklarla değil.⁴

Erga’nın 213-285. mısralarında Hesiodos **ergon**’u adâletin temeline yerleştirerek çalışma konusunda öğütler verir ve özellikle adâletin adâletsizliğe ne kadar üstün olduğunu vurgular.⁵ Ona göre âdil insanların yaşadığı kent barış içinde gelişir, toprak cömertçe ürünler verir, açlık ve felâket bu insanların semtine uğramaz. Gerek kendi vatandaşları gerekse yabancılar üzerinde doğru yargılarla hükmeden, adâleti ihlal etmeyen bu insanlar barış ve huzur dolu bir hayat sürer, ne açlıkla boğuşur, ne yıkımlarla yüz yüze gelir. İşlerini (**erga**) huzur içinde yaptıklarından rügârlı denizlere açılmalarına da gerek kalmaz, çünkü bereketli toprak fazlasıyla ürün

³ Bu konuda ayrıntılı bir değerlendirme için bkz. S. Nelson, “The Justice of Zeus in Hesiod's Fable of the Hawk and the Nightingale,” *CJ* 92:3 (Feb. - Mar., 1997) s. 235-240.

⁴ Karş. Lloyd-Jones, **a.g.e.**, s. 32.

⁵ Hes. **Erga** 217-218.

verir onlara.⁶ Ama Zeus âdil davranmayan insanların kentine açlık, kıtlık ve salgın gönderir.⁷ Burada âdil bir kentte yaşayan insanların çalışıp çabalayacağı, toprağı ekip biçeceği, sürüleriyle ilgileneceğı, dolayısıyla âdil olmayan işlerden, haksız kazançtan ve tanrıların hoşlanmayacağı davranışlardan uzak duracağı vurgulanmaktadır. Buna karşılık âdil olmayan bir kent açlık belasıyla boğuşur. Çünkü bu kentin insanları çalışmadıkları için kendilerini başka işlere verir, **hybris**'e kapılıp çirkin işler (**skhetlia erga**) peşinde koşarlar. Ama bunlar insanın asıl **ergon**'u değildir. Bu tür insanlar Tunç Soy insanının ilgi duyduğu işlere, savaşa, kavgaya yönelirler. Nitekim Zeus'un yeryüzünde dolaşan gözcüleri tam da insanların bu tür davranışlarını, âdil yargıları (**dikai**) ile bunun tam tersi olan çirkin işlerini (**skhetlia erga**) gözetlemektedir.⁸ Sonuçta **yargılar** anlamına gelen **dikai** adâletin (**dikē**) tecessüm etmiş halidir. **Skhetlia erga** ise adâletsizliğe yol açan davranışların tümünü ifade eder. İşte Zeus'un insanlardan beklediğı davranış (**ergon**) âdil olandır.⁹

Ancak Hesiodos adâlet konusunda kesin bir tanım yapmaz. Özellikle 286-334. mısralar arasında **dikē**'nin ikili anlamı ve ondan türeyen kelimeler üzerinde oynar. Her şeyden önce Zeus'un kızı, Olymposluların büyük saygı duyduğu bakire bir tanrıçadır Dike. Sürekli yeryüzünde gezip dolaşarak insanların iyi ve kötü davranışlarını gözlemler. İnsanlar yapıp etmeleriyle, davranışlarıyla onu incitir ve adâleti onurlandırmazlarsa, görünmezliğe bürünüp Olympos'a çıkar ve Zeus'un dizleri dibine oturarak haksız davranışlarıyla kendisini inciten insanların cezalandırılmasını sağlar.¹⁰ Ancak Zeus haksız davranışlarda bulunan insanları, aileleri ve içinde yaşadıkları kentlerle birlikte cezalandırırken âdil davranışlar sergileyenleri ödüllendirir, yaşadıkları kentlerin büyüüp gelişmesini sağlar.¹¹ İşte Hesiodos, Zeus'un hüküm sürdüğü bir evrende böyle bir ödül-ceza denkleminin ortasındadır.

Bu kişileştirilmiş Dike aynı zamanda Hesiodos'ta soyut anlamda adâletin ifadesidir. Bu adâlet anlayışı da bir insanın komşusuna, akrabasına göstermesi

⁶ Hes. **Erga** 225-237.

⁷ Hes. **Erga** 238-247.

⁸ Hes. **Erga** 254.

⁹ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 12.

¹⁰ Hes. **Erga** 256-62.

¹¹ Lloyd-Jones, **a.g.e.**, s. 35.

gereken tavır ve davranışlar bütünü olarak belirir. Nitekim Demir Soy'un tanımlanışındaki adâletsizlik vurgusu bunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Zeus'un adâleti yalnızca insanların birbirlerine karşı haksızlıklarını değil, aynı zamanda tanrılara karşı ölçsüzlüklerini de cezalandırır.¹² Adâlet bir bakıma tanrılarla insanlar arasındaki ilişkilerin ölçüsü olmaktadır.¹³

Hesiodos'a göre adâletin kökü kökeni Zeus'tur.¹⁴ Çünkü ona göre adâlet doğrudan doğruya Zeus'un yeryüzünde kurduğu düzenle ilgilidir. Bu bakımdan Zeus'un "tanrılarının ve insanların babası" (πατήρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε) olarak anılması üzerinde durmak gerekir. Bu tanımlamaya göre Zeus, tıpkı bir aile reisi gibi, mutlak gücü elinde bulunduran bir babadır. Ancak ister Hesiodos bağlamında ister bütün Yunan mitolojisi çerçevesinde değerlendirilsin, Zeus'un insanlara karşı şefkatli bir baba gibi davranmadığı görülür.¹⁵ Örneğin Soylar **mythos**'unda insanların bolluk ve huzur içinde yaşadıkları Altın Soy devri Kronos'un hükümrânlığı zamanına rastlamaktadır. Zeus'un Kronos'un hükümrânlığına son vermesi, insanların o huzurlu ve zahmetsiz hayatlarının da sonu olmuştur. Zaten bu dönemde yaşayan insanların **ergon**'u olmadığından adâlet ya da adâletsizlik gibi bir sorunla karşı karşıya kalmamışlardır. Zeus'un **kosmos**'a düzen vermesiyle **ergon**'la birlikte **dikē** de **kosmos**'a dahil olur. Çünkü insanı doğuran unsur **ergon** olduğundan **ergon**'un olmadığı yerde **dikē** de olmaz.

Keza Prometheus-Pandora **mythos**'unda da insanların yararını gözeten, onları kollayan Prometheus olmuş, Zeus her türlü hileyle, kurduğu **düzeni** sağlamlaştırmanın yolunu aramıştır. Ancak Prometheus ya da Kronos'un aksine insanların yararını gözetmiyor gibi görünen Zeus, Hesiodos'a göre, insanlara adâlet gibi bir ihsanda bulunmuştur. Öyle ki insanlar vahşi hayvanlar gibi birbirleriyle didişmeden, medenice yaşayıp giderler. Demek ki "tanrılarının ve insanların babası" insanları koruyup gözeten şefkatli bir baba olmaktan ziyade, onları gerektiğinde

¹² Lloyd-Jones, **a.g.e.**, s. 35.

¹³ Diğer yandan **dikē** ya da çoğul olarak **dikai** mahkemelerde verilen kararları ifade eder. Hesiodos'a göre adâlet (**dikē**) doğru yargılar (**itheias dikas**) vermek, eğri yargılardan (**skholias dikas**) kaçınmaktır; âdil olmak (**dikaios**) ise adâletten (**to dikaion**) ayrılmamaktır. Nitekim **Dikē** 217'de **Hybris**'in, 275'te **Bia**'nın, 320-41 arasında da insanların işlediği bütün günahların zıddı olarak kullanılmıştır. Ayrıca bkz. Welles, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁴ Welles, **a.g.e.**, s. 23.

¹⁵ Lloyd-Jones, **a.g.e.**, s. 33.

acımsız cezalarla terbiye etmenin yollarını arayan otoriter bir babadır. Zeus'un bunun için kullandığı araç **ergon**, bunun ahlaki değeri ise **dikē** kavramlarıyla ifade edilir. Bu çerçevede ele aldığımızda yeryüzünü Zeus'un adâletinin tecelli ettiği mekan olarak gören Hesiodos'un neden çalışmayı adâletle ilişkilendirdiği, onu hem bir bela hem de kaçınılmaz bir zorunluluk saydığı açıklığa kavuşmuş olur.

Öte yandan Hesiodos için adâlet insanı hayvandan ayıran en önemli niteliktir. Adâlet olmazsa yeryüzü, atmaca ile bülbül masalında da dile getirildiği gibi, güçlünün güçsüzü ezdiği, düzenin, kuralın ortadan kalktığı, insan için yaşanmaz bir yer haline gelir. O nedenle şöyle seslenir kardeşi Perses'e ve onun şahsında Yunan insanına:

“ὦ Πέρση, σὺ δὲ ταῦτα μετὰ φρεσὶ βάλλεο σῆσιν,
καὶ νῦ Δίκης ἐπάκουε, βίης δ' ἐπιλήθεο πάμπαν.
τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων,
ἰχθύσι μὲν καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετετηνοῖς
ἔσθειν ἀλλήλους, ἐπεὶ οὐ Δίκη ἐστὶ μετ' αὐτοῖς·
ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε Δίκην, ἣ πολλὸν ἀρίστη
γίγνεται”

“Ey Perses, bunları sıkıca tut yüreğinde,
Kulak ver Adâlete, tümüyle çıkar **şiddeti** aklından.
Çünkü bu **yasayı**¹⁶ koydu insanlara Kronosoğlu.
balıklar, vahşi hayvanlar ve kanatlı kuşlar,
birbirlerini yer, çünkü adâlet yoktur aralarında;
ama insanlara adâleti verdi, en iyi şeydir o.”¹⁷

Yunan kötümserliği ne Hesiodos'ta ne de başka bir yerde hiçbir zaman teslimiyetçi bir boyuta varmamıştır. Hesiodos bütün bu kasvetli, karanlık dünyanın ötesinde parıldayan bir ışık görür. Bu inancını da şu şekilde açığa vurur: Hayvanlar âleminde düzen diye bir şey yoktur, Zeus balıklara, kuşlara, vahşi hayvanlara birbirlerini öldürmek üzerine kurulu bir hayat bahşetmiştir. İnsanlara ise böyle bir

¹⁶ Her ne kadar **yasa** şeklinde çevirmek zorunda kalsak da burada **nomos** kelimesi sonradan kazanacağı yasa, hukuk anlamından çok uzaktır. Bu, Hesiodos ve dönemi için **dikē** kavramıyla ifade edilen bir anlamdır. Diğer yandan Hesiodos'un insanla hayvan arasında çizdiği bu keskin ayrım ileride sofistler tarafından reddedilecek, bütün canlıların bir ve aynı yasaya, hayatta kalma mücadelesine bağlı oldukları kabul edilecektir. Bkz. Jaeger, **a.g.e.**, s. 434, n. 44.

¹⁷ Hes. **Erga** 274-280.

durumdan sakınmaları için gereken şeyi vermiştir.¹⁸ Bunun da adı Adâlettir (Dike). Adâletin zıddı tartışmasız **hybris**'tir. Tanrılar arasında gücü ve etkisi büyük olduğundan insanın Dike'yi onurlandırması her şeyden önce kendi iyiliği içindir. Hesiodos'un **Erga**'da ortaya koyduğu bu bilgece görüşler büsbütün tanrısallıkla doludur. "Zeus her şeyi görür"¹⁹ ifadesi ve insanların davranışlarını gözetleyen otuz bin gözetçinin bulunduğunu söylemesi bunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu gözetçiler Altın Soy'un **daimōn**'a dönüşen kedersiz, çalışma nedir bilmeyen ruhlarıdır. Ayrıca âdil bir kentin zenginleşeceğini, ama âdil olmayan kentin açlıkla, hastalıklarla, savaşlarla yüzyüze geleceğini söylemesi de Dike'nin başlıbaşına konumunu ve etkisini açıklamaktadır.²⁰ Bu bağlamda doğruluğa dayalı yönetim ile doğanın bereketi arasındaki ilişkinin Homeros çağından ziyade, tanrısız adâletle işleyen dünya fikrinin zihinleri meşgul ettiği bir çağa, Hesiodos çağına özgü bir yaklaşım olduğunu da belirtmek gerekir.²¹ Özetleyecek olursak Hesiodos'a göre **kosmos**'ta hüküm süren tanrısız bir irade vardır ve aslında Zeus'la özdeş olan bu iradenin tecellisi de adâlettir. Bu **kosmos** içinde insan bir **ergon** varlığı olarak belirir. Bu **ergon** ise Hesiodos'a göre **çiftçilik** şeklinde tezahür eder. İnsan davranışlarıyla doğanın işleyişi arasındaki uyum da burada açığa çıkar. Doğa insanın yapıp etmelerinden etkilenir, işlediği kötülöklere karşılık onu cezalandırır ya da iyiliklerine karşılık ödüllendirir.²²

Hesiodos insanın önünde iki yol bulunduğunu, bunlardan birinin kolay ve rahat, diğersinin ise zorlu ve çetin olduğunu söyler. Kolay yol Sefalet'e götüren yoldur. İnsan zahmetsizce erişebilir ona, ne de olsa yanı başındadır her an. Ama Üstünlük ya da Başarı öyle değil. Onun yolu uzundur, sarp ve engebelidir, kolayca ulaşılmaz ona. Çünkü tanrılar onunla aramıza **alın terini** (ίδρώς) koymuştur:

“σοὶ δ' ἐγὼ ἐσθλὰ νοέων ἐρέω, μέγα νήπιε Πέρση.
τὴν μὲν τοι **Κακότητα** καὶ ἰλαδὸν ἔστιν ἐλέσθαι

¹⁸ Hes. **Erga** 276.

¹⁹ Hes. **Erga** 267.

²⁰ Karş. Lesky, **a.g.e.**, s. 102.

²¹ Finley, **a.g.e.**, s. 116.

²² F. M. Cornford, **From Religion to Philosophy: A Study in the Origins of Western Speculation**, Harper Torchbook, New York, 1957, s. 5.

ῥηιδίως· λείη μὲν ὁδός, μάλα δ' ἐγγύθει ναίει·
τῆς δ' Ἀρετῆς ἰδρώτα θεοὶ προσάροισεν ἔθηκον
ἄθᾶνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὶ δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
ῥηιδίη δὴ ἔπειτα πέλει, χαλεπὴ περ' εὐῶσα.”

“Perses, **koca budala**, iyi niyetle söylüyorum sana,
kalabalıkta **Sefalet**'in pençesine düşmek
kolaydır; düzdür yolu, yanı başımızda oturur;
ama Başarı'nın önüne alın terini²³ koymuştur ölümsüz
tanrılar; uzun ve sarptır onun yolağı
engebelidir başlangıçta; ama zirvesine vardığında insan
o zaman kolaylaşır [yol], bütün zorluğuna rağmen.”²⁴

İnsanı erdemli ve üstün kılacak tek şey dökeceği alın teridir (ἰδρώς).²⁵ Şimdiye dek çalışmanın zorunluluğu üzerinde duran Hesiodos artık bir amaç ortaya koymaktadır. Ona göre çalışmanın amacı **aretē**'dir. İnsan ekmeğini alın teri sayesinde yer, yalnızca bu alın teri sayesinde **aretē**'ye ulaşır.²⁶ Öte yandan adâlete giden yol da zordur. Adâlet insanın ahlâkî yanının dışavurumu olduğuna göre ahlâkî anlamda iyiye ulaşmanın yolu da çalışmadan geçer. Oysa çalışmak istemeyen insanın sefalet düşmesi işten bile değildir. Hesiodos burada avarelik eden Perses'e dönüp şöyle der:

“οὗτος μὲν **πανάριστος**, ὃς αὐτῷ πάντα νοήσει,
φρασσάμενος τὰ κ' ἔπειτα καὶ ἐς τέλος ἦσιν ἀμείνω·
ἔσθλος δ' αὖ καὶ κείνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·
ὃς δέ κε μήτ' αὐτὸς νοέη μήτ' ἄλλου ἀκούων
ἐν θυμῷ βάλλεται, ὃ δ' αὖτ' ἀχρήσιος ἀνήρ.”

“**Tümüyle iyi bir adamdır her şeyi kendi kendine kavrayan,**
ilerisinde ve sonunda daha iyisini düşünen,²⁷
yine doğru söyleyenin sözünü dinleyen de iyi adamdır;
ama kendi kendine kavramayan ya da başkasının sözlerini dinleyip

²³ **Alın teri** soyut **ergon** kavramı için kullanılan fiziksel bir ifadedir. Bkz. West, **Works and Days**, s. 230.

²⁴ Hes. **Erga** 286-292.

²⁵ Burada **aretē**, **fazilet** ya da **erdemden** ziyade **başarı**, **üstünlük** ve **saygınlık** anlamındadır. Nitekim **Erga**'nın 312-13. mısraları ile 383. mısraı dikate alındığında Hesiodos'un **ergon-ploutos-aretē** (çalışma-zenginlik-başarı) şeklinde bir sıralama yaptığı düşünülebilir. Ayrıca bkz. Jaeger, **a.g.e.**, s. 70, s. 434-35, n. 51. Ayrıca karşı. Clay, **a.g.e.**, s. 43, n. 38.

²⁶ Karşı. Jaeger, **a.g.e.**, 71.

²⁷ Burada **panaristos** ve **akhreios** kelimeleri ne sosyal statüyü ne de ahlâkî değerleri gösterir, yalnızca tavsiye edilebilir olana işaret eder. West, **Works and Days**, s. 231.

yüreginde taşımayan adamsa işe yaramaz bir adamdır.²⁸

Hesiodos da doğru olanı kendiliğinden kavrayan birisi olarak kardeşine çalışmayı öğütlemektedir. Çünkü ona göre adâlet dünyanın direğidir.²⁹ Hatta insanı **ergon** varlığına dönüştüren neden, içindeki adâlet duygusu olduğu kadar adâletin sağlanması için de **ergon** zorunludur. Öyleyse Hesiodos için çiftçilik gibi gündelik hayatın pratik zorunluluklarıyla adâlet gibi ahlâkî zorunluluklar birbirine kopmaz bağlarla bağlıdır. Demek ki **ergon** ve **dikē** birbirini zorunlu kılan, birbirini bütünleyen kavramlardır. Zaten bir yanıyla adâlet, diğer yanıyla da çalışmayı yücelten **Erga**'nın bütününe örülen düşünce de budur.

Hesiodos'a göre adâlet **ergon**'un üzerinde temellenir. **Erga**'sının tamamında **dikē** ve **ergon** kavramlarının nasıl iç içe geçtiğini, nasıl birbirine örüldüğünü açıkça görmekteyiz. Dolayısıyla Hesiodos'u **ergon** üzerinden okuyup **ergon** açısından yorumlamak aynı zamanda onu **dikē** açısından okuyup yorumlamak demektir. Şiirin başında ileri sürdüğü kötü niyetli Eris, insanları **ergon**'dan alıkoymakla kalmaz, aynı zamanda haksız kazanca götürür. Bu haksız kazanç **dikē**'nin yoldan sapmasıdır. Soylar **mythos**'u ise başlı başına adâletsizliğin gelişim sürecidir. Çünkü orada Hesiodos soyların yok edilmesini doğrudan doğruya Zeus'un insanlara yüklediği **ergon**'a bağlamaz. Böyle olmakla birlikte bunu açıkça dile getirmez. Daha çok çalışmayan (**aergos**) insanın doğal olarak haksız kazanca yöneleceğini, böylece **hybris**'e kapılıp taşkınlıklarda bulunacağını ve adâleti kendi eliyle sağlamaya kalkışacağını öne sürerek bütün bunların insanın yıkımına yol açan davranışlar olduğunu söyler. Nitekim Hesiodos'un birebir şahit olduğu Demir Soy insanı bunun en canlı kanıtıdır. Bu durum da Hesiodos'ta **dikē-hybris** zıtlığı ile **ergon-aergie** zıtlığının nasıl birbirinin içine örüldüğünü olanca çıplaklığıyla gözler önüne sermektedir.

Ergon-dikē bağlamında kısaca değinilmesi gereken başka bir konu da kanaatkârlıktır. Çünkü adâleti açgözlü olmamak şeklinde tanımlayan Hesiodos için “yarım bütünden daha büyüktür” (πλέον ἤμισυ πάντος) ve hatta “ebegümeçinde

²⁸ Hes. **Erga** 293-297.

²⁹ Nitekim Jaeger'in belirttiğine göre şiirin adâletle ilgili kısımları, adâleti hayatın merkezinde gören dinsel inancın etkisini taşımaktadır. Bkz. Jaeger, **a.g.e.**, s. 68.

ve çirişotunda nice nimetler saklıdır” (οὐδ' ὅσον ἐν μαλάχῃ τε καὶ ἀσφοδέλω μέγ' ὄνειαο).³⁰ Onun için adâlet, hayatımızı kazanmak uğruna sarf ettiğimiz saf emekle doğrudan ilişkili olduğundan bize kanatkâr olmayı da öğütler. Çünkü vahşi doğada yaşayan hayvanlardan çok daha güzel bir hayat sunulmuştur bize. Bu nedenle ulaşılması zor olan en yüce iyilik, en yüce üstünlüktür (**aretē**) adâlet, adâletsizlik ise kötülüktür (**kakotēs**). Bu üstünlüğe (**aretē**) ulaşmanın yolu zahmet ve sıkıntılara katlanmaktan geçer. Tanrısal irade onunla aramıza **alın terini** koymuştur da ondan.³¹ Dolayısıyla hayatımızı kazanmak için katlandığımız bütün zahmetler, sarfettiğimiz bütün emekler adâletin de temelinde yatmaktadır.³² O nedenle Hesiodos Perses'e sürekli “öğütlerimi dinle ve çalış (**ergazeo**)” diye seslenmektedir. Çünkü ancak çalışmakla zengin olunabilir, ölümsüz tanrıların sevgisi ancak bu yolla kazanılabilir.³³ Çalışmayı kaçınılmaz bir zorunluluk olarak gören Hesiodos için çalışarak kıt kanaat geçimini sağlayan yoksul bir insan çalışmadan, haksızca, başkalarının malını elinden almaya çalışan aylak adamdan daha değerli, daha erdemlidir. Böyle bir hayat görüşü elbette evrenin ezeli ve ebedi kanunları üzerinde kurulmuştur.³⁴

Hesiodos Zeus'un düzeninde yaşayan insanlar için basamak basamak yükselen üçlü bir sistem öngörmektedir: **Ergon-ploutos-aretē**. **Ergon**, **dikē**'yle birlikte insanı tanımlayan, onu **kosmos**'ta bir birey olarak doğuran eylemdir. İnsan, amacı olan üstünlüğe erişme yolunda kendisine yüklenmiş bu **ergon**'a sarılır, ödevini hakkıyla yerine getirirse hem insanların takdirine hem de tanrıların lütfuna mazhar olacak, bununla birlikte önünde zengin ve müreffeh bir hayatın kapıları açılacaktır. Demek ki zenginlik, **ergon**'la birlikte gelen bir nimettir ve asla zorla, zorbalıkla elde edilmemeli, tam tersine çalışarak kazanılmalıdır. Zenginliğin çalışmak dışında bir

³⁰ Hes. **Erga** 40-41. Ebegümece ve çirişotu genellikle yoksul insanların yiyeceği olarak bilinir. Hesiodos'un burada dürüst yoksulluğun yanlış yollardan kazanılmış zengilikten daha iyi olduğunu vurguladığı düşünülmüştür. Ama bu mısralarda dürüstlükten çok genel anlamda çalışma ve aylaklıklığa, zenginlik ve fakirliğe, tek kelimeyle kanaatkârlığa gönderme vardır. Hatta bu dizeler Wilamowitz'in dikkat çektiği üzere **aşırı olma** (μηδὲν ἄγαν) şeklindeki özlü sözün arkaik biçimi olmalıdır. Bkz. Gagarin, “Hesiod's Dispute with Perses,” s. 110, n. 22, n. 24; ayrıca bkz. West, **Works and Days**, s. 152-53; cf. Clay, **a.g.e.**, s. 36, n. 17.

³¹ Hes. **Erga** 289.

³² Karş. Beye, **a.g.e.**, s. 41.

³³ Hes. **Erga** 299-308.

³⁴ Jaeger, **a.g.e.**, s. 64.

yolla edinilmesi utanç verici bir şeydir, ayıptır. Bu durumda çalışma erdemli, âdil ve doğru bir davranışken tembellik (**aergiē**) yüz kızartıcı (**onedios**) bir davranıştır ve insanı sefalete (**kakotēs**) sürükler. Özetle söylemek gerekirse çalışma adâletle birlikte Zeus tarafından insanlara yüklenen bir sorumluluktur, hatta bir bakıma adâletin ta kendisidir. Çalışmayla birlikte adâleti hayatın temel problemi olarak değerlendiren Hesiodos’la birlikte tragedyaya uzanan yol da açılmış demektir.³⁵ Öyleyse Hesiodos’un adeta **çalışmanın metafiziğini** yaptığı bu bölümün sonunda dile getirdiği düşünceyi tekrarlayabiliriz:

“Eğer zenginliği arzuluyorsa göğsünde yüreğin,
böyle çalış, iş üstüne iş yap.”³⁶

4.3. Ergon Üzerine

Gerek Hesiodos-öncesi dönemde gerekse sonraki dönemler boyunca Yunan kültüründe çalışmaya biçilen değer katı bir ahlâkî zorunluluğa işaret etmektedir. Eğer konumuzun bağlamı dışında kalan Platon ve Aristoteles gibi Klasikçağ filozoflarının el sanatları ve zanaatkârlık gibi çalışmanın belirli bir türüyle ilgili görüşlerini bir yana koyarsak olursak genel olarak Yunan kültüründe çalışmanın hem onurlu hem de zaruri bir durum olarak algılandığını söyleyebiliriz.³⁷

Hesiodos’a göre çalışma (**ergon**) sevimsiz olduğu kadar kaçınılmazdır da. Çünkü tanrılar insanlara adeta bir günahın bedelini ödetmek istemektedir ve insan kovulduğu zahmetsiz cennetine (Altın Soy) bir daha asla dönemeyecektir. Dolayısıyla çalışma insanın bu dünyada ödediği bir bedeldir. Prometheus’un ateşi çalmasıyla tanrılar insanları cezalandırır ve yalnızca Pandora’yı bir bela (**pēma**) olarak sarmaz başlarına, aynı zamanda çalışmayı da zorunlu kılar, çünkü “tanrılar yaşamın aracını (**bios**) saklamıştır insanlardan.” İnsan çalışmadığında tanrılar ve

³⁵ Karş. Finley, **a.g.e.**, s. 170.

³⁶ Welles, **a.g.e.**, s. 21.

³⁷ Çalışmanın ahlâkî ve felsefî açıdan değerlendirilmesiyle çiftçilik, zanaatkârlık gibi belirli bir tezahürüyle ilgili değerlendirme arasında ayırım vardır ve Klasikçağ filozofları zanaatkârlığı ve el emeği gerektiren meslekleri küçümserken çalışmayı ahlâkî bir değer saymaktan geri durmazlar. Bu küçümsenin nedeni bu tür işlerin bedeni ve ruhu zedelediği ve insanı devlet işlerinden alıkoyduğu düşüncesidir. Karş. M. Balme, “Attitudes to Work and Leisure in Ancient Greece,” **G&R** 31:2 (1984) s. 140-152.

insanlar tarafından kınanır, ama çalıştığında tanrıların sevgisini kazandığı gibi insanlar da saygı duyar ona. Bir de şansı yaver giderse zengin olup ferah bir hayata kavuşur.³⁸ Bu düşünce Hesiodos'un **ergon** anlayışındaki ahlâkî/dinî ve politik/pratik yanı göstermesi bakımından önemlidir.

Hesiodos bir tüccarın ya da zanaatkârın değil bir çiftçinin hayatını anlatır bize.³⁹ Ne de olsa kendisi de bir çiftçidir. Ancak Hesiodos'un bir iş alanı olarak çiftçiliği konu edinmesinin tek nedeni bu değildir. Onun zihninde yoğunlaşan düşünce, sıklıkla değindiğimiz gibi, insanın bir **ergon** varlığı olarak **kosmos**'a dahil oluş sürecidir. Öyleyse çalışmanın, insanın doğada verdiği mücadele, yani çiftçilik olarak karşımıza çıkması kaçınılmazdır. Çünkü insan bu sayede, toprağın bağrına akıttığı alın teriyle hayatını sürdürebilecek gereksinimlerini karşılayabilir, bu sayede bir zamanlar kendisine karşılıksız sunulan nimetleri dur durak bilmeyen bir çabayla yeryüzünde tekrar yeşertebilir. Dolayısıyla Hesiodos'ta çalışma hem ahlâkî bir değer hem de pratik bir zorunluluktur.

Belki de Hesiodos'ta filizlenen bu düşünce Yunan kültürünün genel olarak çalışmaya bakışında etkili olmuştur. Yedi Bilge'den biri sayılan Miletoslu Thales'e⁴⁰ atfedilen özlü sözler de bunu doğrular niteliktedir. Thales bir sözünde çalışmamının (**argia**) insana acı verdiğini (**aniaron**) vurgularken⁴¹ başka bir sözünde “zengin olsan da aylak olma” diye öğütlemektedir.⁴² Buna göre çalışma gerekli olmadığında bile erdemlidir, aylaklıksa her durumda kötüdür. Kaldı ki haksız kazancı reddeden Solon da tam bir iş düşkünüdür.⁴³

Emek dünyasıdır Hesiodos'un dünyası, hayatı bitmez tükenmez bir çaba ve didinmedir. Ona göre emek (**ergon**) önce açlık ve sefaletten kurtulmanın, sonra da

³⁸ İnsanın bu zenginliği nerede kullanacağı ayrı bir konudur ve Hesiodos bu konuda bir şey söylemez. Bkz. Balme, **a.g.e.**, s. 142.

³⁹ Gerçi iyi Eris'in etkilerini açıklarken çömlekçilik ve mimarlık gibi meslek gruplarını dile getirir (**Erga** 25-26), ayrıca şiirinde deniz ticaretiyle ilgili bir bölüm de yer almaktadır (**Erga** 618-693). Ama bunlar **ergon** anlayışını yansıtabilecek işler değildir.

⁴⁰ MÖ VI. yy.

⁴¹ DK 11: “ἀνιάρων ἀργία.”

⁴² DK 15: “ἀργός μὴ ἴσθι, μὴδ' ἄν πλουτήης.”

⁴³ Plutarkhos, **Solon**, 2.3. Plutarkhos Solon'un hayatını anlatırken “o ilk zamanlarda üretim ve ticaret saygıdeğer işlerdi” diye yazar. Ama devamında yalnızca ticareti över (Plut. **Sol.** 2.3; karş. 22.1). Burada Epikharmos'un 36. fragmanını hatırlamakta yarar var: “τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τὰ γὰθ' οἱ θεοί (tanrılar bütün iyi şeyleri **zahmet karşılığında** bize satar).” Welles, “Hesiod's Attitude toward Labor,” s. 10; Karş. Balme, **a.g.e.**, s. 143;

üstünlüğe ve başarıya ulaşmanın yoludur. Hesiodos için dünya adeta bir arı kovanıdır (σμηνος). Bu kovanda iki tür insan⁴⁴ vardır: Çalışan, bal yapan emek insanı ile çalışmadığı halde çalışanın emeğini yiyen asalaklar.⁴⁵

“ἀλλὰ σύ γ' ἡμετέρης μεμνημένος αἰὲν ἐφετμῆς
ἐργάζεο, Πέρση, δῖον γένος, ὄφρα σε **Λιμὸς**
ἐχθαίρη, φιλέη δέ σ' ἐυστέφανος Δημήτηρ
αἰδοίη, **βίότου** δὲ τεῖην πιμπλήσι καλιήν·
Λιμὸς γάρ τοι πάμπαν ἀεργῶ σύμφορος ἀνδρῖ.
τῶ δὲ θεοὶ νεμεσῶσι καὶ ἀνέρες, ὅς κεν ἀεργὸς
ζῶη, κηφήνεσσι κοθούροις εἴκελος ὀργήν,
οἷ τε **μελισσᾶων κάματον** τρύχουσιν ἀεργοὶ
ἔσθοντες· σοὶ δ' ἔργα φίλ' ἔστω **μέτρια κοσμεῖν**,
ὥς κέ τοι **ώραίου βίότου** πλήθωσι καλιαί.
ἐξ ἔργων δ' ἀνδρες πολύμηλοὶ τ' ἀφνειοὶ τε·
καὶ τ' **ἐργαζόμενος** πολὺ φίλτεροι ἀθανάτοισιν.
ἔσσειαι ἠδὲ βροτοῖς· μάλα γὰρ στυγέουσιν ἀεργούς.
ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, **ἀεργίη** δὲ τ' ὄνειδος.
εἰ δὲ κεν **ἐργάζη**, τάχα σε ζηλώσει ἀεργὸς
πλουτέοντα· **πλούτῳ δ' ἀρετὴ καὶ κῦδος ὀπηδεῖ**.
δαίμονι δ' οἷος ἔησθα, **τὸ ἐργάζεσθαι ἄμεινον**,
εἴ κεν ἀπ' ἀλλοτρίων κτεάνων **ἀεσίφρονα θυμὸν**
εἰς ἔργον τρέψας μελετᾶς βίου, ὥς σε κελεύω.
αἰδῶς δ' οὐκ ἀγαθὴ κεχρημένον ἀνδρα κομίζειν,
αἰδῶς, ἧ τ' ἀνδρας μέγα σίνεται ἠδ' ὀνίνησιν·
αἰδῶς τοι πρὸς ἀνολβίη, θάρσος δὲ πρὸς ὄλβῳ.”

⁴⁴ Yeryüzündeki kötülüklerin, dolayısıyla çalışmanın nedeni olarak kadını gören Hesiodos'un asıl ilgilendiği konu bu **dünya kovanında** kimin bal yapıp kimin yapmadığı, kimin çalışıp kimin çalışmadığıdır. **Theogonia**'da (590-602) kadınları bal yapmayan arılara benzetirken kadınların paylarına düşen işleri (**erga**) yapmadıklarını, belki de yapmak zorunda olmadıklarını imâ etmektedir. Erkeklerin yalnızca kendilerini değil, ailelerini de geçindirmek için bitip tükenmez zahmetlere katlandığı, zorlu işlerde çalışmak zorunda kaldığı belirtilen **Erga**'da da kadınlar yıkıcı bir niteliğe sahiptir. Ancak Hesiodos **Erga**'da (304) erkekleri de bal yapmayan arılara benzetir ve “açlık her zaman işsiz adamın yoldaşdır” der. Ama erkeklerin çalışmayınca açlıkla yüz yüze geleceğini söylerken kadınların böyle bir duruma düşme tehlikesinden söz etmez. Demek ki **Theogonia** 590-602'de sözü edilen asalak arılar (işsiz kadınlar), çalışkan arıların (erkek işçilerin) balıyla geçinir. Bu durum Yunan toplumunda kadın ve erkeğin işlerine biçilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Çünkü bir erkek işsiz (**aergos**) yalnızca açlıkla yüz yüze gelmez, aynı zamanda toplumsal konumu da zedelenir. Ama kadın için böyle bir durum söz konusu değildir, kadının yaptığı iş ne tanrıların ne de insanların gözünde değerlidir. Bkz. Sussman, **a.g.e.**, s. 27-28.

⁴⁵ Bu düşüncenin izlerini Platon'da da görmekteyiz. Platon **Politeia**'da (565a) toplumu üç sınıfa ayırır: işsiz yaşayan asalaklar, bu asalakları besleyen zenginler ve kendi işlerini kendileri yapan (**autourgoi**), ama zengin olmayan kişiler. Bu **autourgoi** sınıfı içinde çiftçi ve zanaatkarlar yer almaktadır. Platon bu son sınıfın en iyi sınıf olduğunu vurgularken Hesiodos'u örnek almaktadır.

“Ama sen aklında tut sözlerimi
tanrı soyundan Perses, **çalış** ki Açlık
tiksinsin senden, o güzel çelenkli, saygıdeğer Demeter hoşlansın
senden, ambarını tahılla doldursun;
çünkü Açlık **aylak adamın** yoldaşdır hep,
tanrılar da kızar insanlar da **çalışmadan**
yaşayana, iğnesiz arılara benzer mizacı,
tüketir arıların **emeğini, çalışmadan**
yer bitirir onu; ama seni mutlu etsin **işlerini ölçüyle düzenlemen**,
öyle ki tahılla dolsun ambarların **mevsiminde**.
Çalışmakla sürü sürü koyunları olur insanların, zengin olurlar;
çalışırsan çok daha değerli olursun ölümsüzler için,
ölümlüler için de; **aylaklardan** nefret ederler çünkü.
Çalışmak ayıp değil, **çalışmamaktır** ayıp;
çalışırsan eğer **aylak** adam hemen de kıskanacak seni,
zengin olduğunda; zenginliğe eşlik eder **üstünlük** ve **saygınlık**;
ama **kısmetinde** ne olursa olsun, **çalışmak** daha iyidir,
tabi **tasasız ruhunu** başkalarının malından alıp
işe yöneltir, ve tahılınla ilgilenirsen, sana öğütlediğim gibi.
Utanç iyi değildir muhtaç insana bakmakta,
utanç hem büyük zararlar verir insanlara, hem de yarar sağlar,
utanç sefaletle bir gider çünkü, güven refahla.”⁴⁶

Açlık aylak adamın yoldaşdır ve tanrılar nefret eder ondan.⁴⁷ Çalışma, yani **ergon** yalnızca insanın rızkını kazanması için değil, aynı zamanda zengin olması için de en iyi, en âdil yoldur.⁴⁸ Çünkü çalışma insana zenginlik kadar erdem ve itibar da sağlar, hatta aylak adamın kıskançlığını çeker. Ama aylaklık, yoksulluktan, utançtan başka bir şey getirmez.⁴⁹ Zaten zengin olmanın bundan başka doğru yolu da yoktur (τὸ ἐργάζεσθαι ἄμεινον).⁵⁰ Perses’in de dikkatini başkalarının malından mülkünden alıp işe yöneltmesi ve Hesiodos’un ona öğütlediği gibi hayatını çalışarak kazanması gerekir.⁵¹ Zenginlik zorla ele geçirilmemelidir. Çünkü tanrılar onu çalışanlara verir ve tanrıların verdiği servet çok daha iyidir.⁵² Gasp, zorla elde etme, insanların rızası olmadan zorla ele geçirme (**harpaks**) kötü ve çirkin bir şeydir.⁵³ Çalışmayı reddeden insan hile ve dalavereyle zengin olma

⁴⁶ Hes. **Erga** 298-334.

⁴⁷ Hes. **Erga** 302-04, karşı. **Erga** 230-1, 242-3.

⁴⁸ Hes. **Erga** 308-10.

⁴⁹ Hes. **Erga** 312-19.

⁵⁰ Hes. **Erga** 314.

⁵¹ Hes. **Erga** 314-16.

⁵² Hes. **Erga** 320.

⁵³ Hes. **Erga** 356.

yolunu seçer. Bu noktada Hesiodos insanların zengin olmak için başvurdukları ahlâksız yolları eleştirirken Demir Soy’u anlatıyor gibidir. Bütün bunlar âdil olmayan davranışlardır (**erga adika**) ve Zeus bu tür işler yapan insanları cezalandırır.⁵⁴ Burada Hesiodos **ergon**’dan ilk anlamıyla değil, yanlış yönlerde sarf edilen çaba olarak söz eder. Ve sözlerini “aptal ruhunu bu işlerden (**ergōn adikōn**) uzak tut” diye sürdürür.⁵⁵ Bir sonraki mısradaki ise şöyle seslenir kardeşine: “Elinden geldiğince kurbanlar sun ölümsüz tanrılara (Κὰδ δὺναμιν δ’ ἔρδειν ἰέρ’ ἀθανάτοισι θεοῖσιν).”⁵⁶ Hesiodos’un kardeşini işe teşvik etmesi kurban sunması yönünde bir tavsiyeyle sonuçlanır. Yani Hesiodos çalışmayı, kesilen kurbanlarla, tanrılara sunulan adaklarla (ἔρδειν ἰέρ’) taçlandırmaktadır. Çünkü bu yalnızca çalışan adamın yapabileceği bir iştir. Yalnızca çalışan insan **meria**’ya, **spondai**’a **thyea**’ya sahip olacaktır. Hem zaten Gümüş Soy insanları da kurbanlar sunmadıkları için tanrıların gazabına uğramamış mıdır? Perses bundan ders almalı, kurbanlarla taçlandığı işleriyle tanrıların gönlünü hoş tutmaya çalışmalıdır. Tanrılar kendilerine saygıda kusur etmeyen çalışkan kişileri, tarlalarını bereketli kılarak ödüllendirir. Öyle ki insan artık başkasının **klēros**’unu satın alarak zenginleşir.⁵⁷ Hesiodos çalışma konusundaki bu düşüncelerini her insanın kulağına küpe olacak bir öğütle bitirir:

“σοὶ δ’ εἰς πλοῦτου θυμὸς ἐέλδεται ἐν φρεσὶν ἦσιν,
ὦδ’ ἔρδειν, καὶ ἔργον ἐπ’ ἔργῳ ἐργάζεσθαι.”

“Eğer zenginliği arzuluyorsa göğsünde **yüreğin**,
böyle çalış, iş üzerine iş yap.”⁵⁸

Erga’nın bundan sonraki kısmı çiftçilik konusunda genel bilgiler içerir. Ancak Hesiodos toprağı ekip biçme konusunda dersler verirken de **ergon** konusundaki düşüncelerini yeri geldiğince tekrarlamaktan da geri durmaz. Sefalet ve yoksulluktan

⁵⁴ Hes. **Erga** 320-34.

⁵⁵ Hes. **Erga** 335. Fontenrose, **a.g.e.**, s. 13.

⁵⁶ Hes. **Erga** 336; karşı. **Erga** 136.

⁵⁷ Hes. **Erga** 336-41.

⁵⁸ Hes. **Erga** 381-382.

sakınmak için en iyi ürünün nasıl ve ne zaman alınacağını anlatırken Perses'e, tıpkı şimdi kendisine geldiği gibi, başka insanlara da avuç açabileceğini hatırlatarak şöyle seslenir:

“ . . . ἐργάζεο, νήπιε Πέρση,
ἔργα, τὰ τ' ἀνθρώποισι θεοὶ διετεκμήραντο,”

“ . . . çalış, budala Perses,
tanrıların insanlara yüklediği işleri yap.”⁵⁹

Çünkü Perses çalışırsa o zaman başkalarının kapısında dilenmeyecek, kimseye el açmak zorunda kalmayacaktır. 411-13. ile 498-501. mısralarda da aynı konuya değinir. Aylak insan yoksullukla, sefaletle yüz yüze gelecek ve bu sefalet içinde boş bir umutla bekleyerek haksızlık ve adâletsizlik yoluna sapacaktır.⁶⁰

Öyleyse **ergon** insanı ölçülü yapan, tanrılar karşısında saygılı davranmaya, insanlar arasında da âdil olmaya yönelten bir durumdur. Tam tersine aylaklık (**aergiē**) ise insanı **hybris**'e, başkalarına zarar verip haksız davranmaya, ölçüsüzlüğe, tanrılara karşı saygısızlığa sürükler. Bu nedenle Hesiodos'un ideal insanı kendisini baştan çıkararak kötü niyetli Eris'in ayartmalarına kanmamalı, iyi Eris'in yolundan giderek çalışmalı ve ölçülü olmalıdır. Bu insan içinde (**thymos**) ödevini (**ergon**) duyumsayan insandır. Eğer yıkıma uğramak, felâkete sürüklenmek, kendi sonunu hazırlamak istemiyorsa kendisini **hybris**'e sevk eden aylaklığı bir tarafa bırakıp işe yönelmeli, ekmeğini taştan çıkarmalıdır.

İnsanın hayatını sürdürebilmek için çalışması, adâlet ve erdemle örülü bir hayat sürmesiyle eşittir. Böyle bir hayat insanlara gönenc ve huzur veren tanrıların da hoşuna gider. Ama çalışmadan sürdürülen bir hayat adâletsizlikle ve günahlarla örülü bir hayattır. Çünkü çalışmayan kimse hayatını kazanmak için suça yönelecektir. İşte Hesiodos'un Soylar **mythos**'uyla söylemek istediği şey tam da budur: Çalışmayı reddeden ve şiddet yolunu tutup suç batağına saplanan bu soylar, yani Gümüş, Tunç ve Demir Soy, Zeus'un gazabına uğrar ve yok olur. Bu soyların yaptığı bütün işler

⁵⁹ Hes. **Erga** 397-98.

⁶⁰ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 13.

Zeus'u gücendirir. Çünkü onlar aylak gezer, haksız ve çirkin işlere yönelir, **hybris**'e kapılır, adâletsiz ve saygısız davranırlar. Sonuçta Zeus'un onları yok etmesine yol açan kendi günahlarıdır. Bu günahkarlıkları da tamamıyla çalışmayı reddedişlerinden kaynaklanmaktadır.⁶¹

Görüldüğü gibi Hesiodos ahlâk, adâlet ve çalışma konularını birbiriyle bağlantılı olarak ele alır. Çalışmayan bir insan (**aergos**), ona göre, ahlâkî anlamda iyi biri değildir, dolayısıyla âdil olmayan (**adikos**) davranışlar sergiler. **Ergon** insanın en temel ödevidir. Bu ödevi insanın omuzlarına yükleyen tanrılar olduğuna göre **ergon** aynı zamanda kutsal bir ödevdir. Hesiodos'un insanı tarlasını sürerken tanrısal bir ödevi yerine getirmenin sevincini duymaktadır. İnsanı kötülükten ve haksız kazançtan alıkoyan da işte bu tanrısal ödev duygusudur. Hesiodos bütün eser boyunca ele aldığı meseleyi adeta **Erga**'nın son mısralarında özetleyerek **ergon** konusundaki düşüncelerini olanca berraklığıyla ortaya koyar:

“εὐδαιμόνων τε καὶ ὄλβιος, ὅς τάδε πάντα
εἰδῶς ἐργάζεται ἀναίτιος ἀθανάτοισιν,
ὄρνιθας κρίνων καὶ ὑπερβασίας ἀλεείνων.”

“**mutlu ve bahtiyardır** bütün bu şeyleri
bilip ölümsüzleri gücendirmeden **işini yapan**,
kuşları ayırt edip günahlardan sakınan.”⁶²

⁶¹ Fontenrose, **a.g.e.**, s. 14.

⁶² Hes. **Erga** 826-828.

SONUÇ

Hesiodos'un **ergon** kavrayışını çözümlerken aslında onun **kosmos**'a ve bu **kosmos**'ta yer alan insana bakışını da incelemiş oluyoruz. Hesiodos'un zahmetlerle, sıkıntılarla dolu dünyasında insan bir **homo sudans** (ter döken insan) yahut bir **animal laborans** (cefâ çeken hayvan) olarak tanımlanmıştır. Özellikle kendi hayat tecrübesinden eserlerine yayılan karamsar havadan da anlaşılacağı üzere onun dünyası tasasız bir ruhla yaşanan dünya değildir. Emek dünyasıdır, hak ve adâlet dünyasıdır, kanaat dünyasıdır. Emeksiz servete, haksız kazanca tümüyle karşıdır Hesiodos. Kazanılması gereken her şey, hayatın devamlılığını sağlayan bütün ihtiyaçlar zorluklara katlanmakla, ter dökmekle elde edilmelidir. Bu tespitler çerçevesinde vardığımız sonuç her şeyden önce Hesiodos'un Yunan düşüncesinde insanı birey olarak ele alan ilk düşünür olduğudur.

Hesiodos'un **ergon** kavrayışı, onu hayatın temeli olarak ele alması bakımından önemlidir. **Mythos**'larla örülü bir dünyada yaşayan Hesiodos bu **mythos**'ları bilgece bir bütünlükte şiirin çerçevesine oturtmuş, insana ve hayata bakışını bu bağlamda temellendirmiştir. Hesiodos, hayattaki zorlukların, zahmetlerin açıklamasını Prometheus-Pandora **mythos**'unda bulur; Soylar **mythos**'uyla adeta Altın Soy insanına duyduğu derin hayranlığı ve özlemi yansıtırken insanın zahmetsiz cennetinden zorlu emek dünyasına geçiş sürecini dile getirmektedir.

Hesiodos'ta **ergon** insanı doğuran unsurdur. Yeryüzündeki çalışma ve zahmetin nedenini açıkladığı Prometheus-Pandora **mythos**'u baştan sona bunu anlatmaktadır. İnsan artık **kosmos**'ta yapayalnız kalmış, bir zamanlar kendisini karşılıksız besleyen doğa ile arasındaki ilişki bambaşka bir boyut kazanmıştır. Artık kendi ıssızlığına çekilmek, tek başına ayakta kalmak ve **kosmos**'ta kurulu düzen içinde bir birey olarak varlığını sürdürmek zorundadır. Demek ki tanrıyla insanın birbirinden koptuğu Mekone ovası aynı zamanda insanın omuzlarına **ergon** yükünün yüklendiği yerdir. **Ergon** artık bir sorumluluk, insanın hayatını sürdürebilmesi için sarılması gereken bir ödevdir. **Ergon** olmazsa insanın olmayacağını bilir Hesiodos. Bu bakımdan insanı **ergon** varlığına dönüştüren bu kopuş onun için çalışmanın nedenini gösteren sağlam bir kanıttır.

Soylar **mythos**'unun başında dile getirilen düşünce de açıkça bu iddiamızı

desteklemektedir. Kardeşi Perses'e "tanrılarla insanların nasıl aynı kökten türediğini, insanların bir zamanlar tıpkı tanrılar gibi, hatta onlarla iç içe yaşadığını" anlatacağını söyler. Ona göre tanrılarla iç içe yaşayan Altın Soy insanının ruhu **ergon** bağıyla bağlı değildir, onun için çalışma diye bir şey olmadığından dert ve sıkıntı da yoktur. Demek ki henüz bireyleşmemiştir Altın Soy insanı. Gümüş Soy insanı için de aynı durum geçerlidir. Bu insanlar da yüz yıl çocuk kalır ve tıpkı Gaia'nın Altın Soy'u karşılıksız beslemesi gibi kendilerini besleyen annelerinin kucağında yüz yıl yaşarlar. Olgunlaştıkları zaman da ruhen olgunlaşamadıklarından birbirleriyle kavgaya tutuşur, Zeus'un düzenini kavrayamadıkları için kendi elleriyle helak olur giderler. Tunç Soy insanının belirli bir **ergon**'u vardır, ancak Zeus'un gönlünü hoş tutacak bir **ergon** değildir onun **ergon**'u. Tunçla iş gören, savaş aletleri yapan bu soy insanları da kapıldıkları **hybris** yüzünden yeryüzünden silinir. Kahramanlar Soyusu Hesiodos'un bu soylar silsilesine dahil ettiği bir ara dönemdir. Bu soy insanları da savaşır, ancak asıl işlerini, **ergon**'u da bildiklerinden Zeus'un dileğiyle gönderildikleri Kutlular Adası'nda toprağın kendilerine sunduğu "bal tatlısı ürünlerle" yaşayıp giderler. Ancak Hesiodos'un da içinde yaşadığı Demir Soy **ergon** yükünü bir zorunluluk olarak omuzlarına alan insanların soyudur. Elbette bu insanların arasında da "tanrıların yüklediği işleri" aksatanlar vardır. Ama bunlar için bile kaçınılmaz bir zorunluluktur **ergon**. Gerçi Kronos'un hükümrانlığında yaşayan Altın Soy dışında Zeus'un dünyaya çekidüzen verdiği zamanlarda yaşayan diğer bütün soylar için de **ergon** bir zorunluluktur. Ancak hiçbiri bu zorunluluğu Demir Soy kadar ağır hissetmemiştir. Hiçbiri Demir Soy kadar insan değildir de ondan. Demek ki her şeyden önce Hesiodos'un insanı bir **ergon** varlığıdır; hiçbir soyun hissetmediği kadar insandır. Çünkü insan **ergon**'la birlikte dünyaya gelen bir varlıktır ve üzerinde taşıdığı bu yükü birey olarak **kosmos**'ta yerini almıştır.

Hesiodos kullandığı **mythos**'larla Perses'in şahsında Yunan insanına bir gerçeği aktarmaktadır. Olanca sıkıntı ve zorluğuyla çalışma Zeus'un iradesiyle ortaya çıkmış ve üzerinde yaşadığımız dünyaya trajik bir seçim sonucu yayılmıştır. Bütün bu **mythos**'lardan çıkan bir diğer anlam da bu dünyada ihtiyaç duyduğumuz adâletin tam da bu iradenin bir parçası olduğudur. Sonuçta Hesiodos'ta zorluğu, zahmetli çalışmayı ve adâleti bir zorunluluk olarak dünyaya gönderen Zeus'tur. Diğer yandan adâlet de insanla birlikte yeryüzüne gelir. Hesiodos için iki yönlü bir

hayat algısıdır bu. İnsanın olmadığı yerde adâlet de yoktur. Çünkü Kronosoğlu böyle bir yasayı yalnızca insanlara vermiştir. İnsan dışında bütün varlıklar adâletten uzaktır, sonuçta adâlet de insanla birlikte **kosmos**'a dahil olur. Çünkü haklı ya da haksız, adil ya da değil diye nitelenebilecek ve üzerinde karar verilebilecek bütün insan davranışları, bütün eylemler insanın **ergon**'undan bağımsız değildir. Bu nedenle **ergon** olmazsa adâlet de olmaz Hesiodos'a göre.

Hesiodos'un dünya kovanında iki tür insan vardır. Aslında Hesiodos temelde iki insan tipi öngörür demek daha doğru olur. Çalışan ve çalışmayan zıtlığında beliren bu iki insan tipi **Erga**'nın tümünde ortaya çıkan zıtlıkların en belirleyici olanıdır. Çünkü ona göre çalışma ve adâlet birbirinin içine örülü kavramlar olduğuna göre çalışmayan insanın haksızlık yapması, adâletten yana olmaması kaçınılmazdır. Hesiodos-Perses zıtlığında açıkça ortaya konan bu durum belirttiğimiz gibi Hesiodos'un **kosmos**'u geniş bir kovan ya da büyük bir tarla olarak görmesine yol açmıştır.

Evet, büyük bir tarladır üzerinde yaşadığımız dünya. Hesiodos karış karış toprağıyla işlenmesi gereken bir yeryüzü tasarlamıştır. Ona göre insanın **ergon**'unu yerine getirebilmesinin en iyi yolu akıttığı alın teriyle toprağı işlemesidir. Elbette hayatını kazanabileceği başka işler de vardır. Ama Hesiodos için hepsi insanın kaybettiği, toprağın altına gizlenmiş **bios**'un kazanılmasıyla ilgilidir ve bunun en esaslı yolu da toprağı kazarak o **bios**'u saklandığı yerden gün yüzüne çıkarmaktır. İşte bütün işlerin başına insanla doğa arasındaki bu ölümsüz işi yerleştirmesiyledir ki Hesiodos **çalışmanın metafiziği** diye tanımladığımız **ergon** anlayışına adım atmış, insanı bir **homo sudans** olarak tanımlayıp **ergon**'u tanrılar tarafından yüklenmiş bir sorumluluk saymıştır.

Hesiodos'un eseri boyunca ortaya koyduğu temel bir düşünce zinciri vardır. İnsan yaşamak, hayatını sürdürmek zorunda olduğuna göre çalışma (**ergon**) en temel zorunluluktur. Ardından zenginlik ve refah (**ploutos**) gelir. İnsanın rızkını çalışıp çabalayarak, ter dökerek kazanması onu en yüksek amaca ulaştırır. Bu amaç ise **aretē**'dir ve Hesiodos'a göre bütün bunlar Zeus'un iradesinin tecellisinden başka bir şey değildir.

Hesiodos'ta insan bir **ergon** varlığı olarak doğar. Çünkü Hesiodos'un aklileştirdiği evren tasavvurunda insan **kosmos**'a bırakılmış bir varlıktır. İşte bu

birakılmışlık onun yeryüzünde tek başınalığını ifade eden yegane işarettir. Bu da doğal olarak bizi **ergon** anlayışının ardındaki bireyselleşme ilkesine götürür. Homeros'ta nüvelerini gördüğümüz bu durum Hesiodos'la birlikte daha bir açığa çıkar. Hesiodos'la Homeros arasındaki en temel fark da burada yatar. Homeros düpedüz **mythos**'la ilgilenmiştir, bu **mythos**'un görünür biçimi ise **epos**'tur. Ancak Hesiodos **epos**'u aşmıştır. **Epos**'un aşılması tam da bu bireyselleşme düşüncesiyle olmuştur. Çünkü felsefenin eşiğine ancak bireyselleşmeyle varılır. Dolayısıyla Hesiodos **epos** ile **logos** arasında bir çizgi, bir Ianus'tur.

Ergon insanı doğuran unsur olduğuna göre felsefeyi de müjdeliyor demektir. İnsan salıverildiği **kosmos**'ta yaşamak ve bunun için gerekli şartları sağlamak zorundadır. İnsanın bu durumu Eski Yunan'da trajik bir olgudur. Trajiktir, çünkü insan **kosmos**'ta, doğanın bağrında, bir zamanlar kendisine karşılıksız sunulan besinleri artık toprağın bağrını yırtarak çıkarmak zorundadır. İnsanın bu farkındalığı ona yüklenmiş bir **ergon**'dur. Bu **ergon** Yunan aklının kutuplu yapısında hem bir bela hem de bir lütuftur. Belâdır; çünkü insan bir tür cennetini kaybetmiştir. Lütuftur; çünkü atıldığı **kosmos**'ta yaşamını sürdürebilmesi için çalışma duygusuna ihtiyacı vardır ve bu kendisine sağlanmıştır.

Hesiodos'ta insanın yeryüzündeki varlığı adeta bir tragedyadır. İşte **logos**'un doğuşuna yataklık eden de bu kavrayıştır. Soyut anlamda çalışma insanın varoluş çilesinin dışavurumudur. Eğer insan içine atıldığı **kosmos**'ta **ergon**'a sarılmazsa **kosmos**'u baştaki **khaos**'una döner. Çiftçilik ve diğer özel anlamlardaki **ergon** da bu soyut anlamdan beslenmektedir. Nitekim bu açıdan bakıldığında Hesiodos'un aslında çiftçilikle bir alıp veremediği yok gibidir, kendisi çiftçi olmamış olsaydı bile söz edeceği **ergon** yine çiftçilik şeklinde olacaktır. Çünkü toprağın bağrına bu dokunuş ona varoluşun anlam kapısını aralamaktadır. Bu sayede **ergon** felsefeye kapı aralayan bir **logos** anahtarı olmuştur.

Sonuçta Hesiodos'ta **ergon** insana yüklenmiş bir zorunluluk, kaçınılmaz bir kaderdir. O nedenle Hesiodos **ergon**'u bireyi ortaya çıkaran bir davranış olarak duyumsar. Bireyin ortaya çıkışı ise Yunan düşüncesinin gelişim sürecinde **trajik akla** giden yolu açmakta, dolayısıyla **epos**'tan **logos**'a geçişi sağlayan bir köprü işlevini görmektedir. Bütün bu nedenlerden Hesiodos'ta **ergon**, **logos**'u, başka deyişle felsefi düşüncü açan anahtar gibi görülmelidir.

KAYNAKÇA

Antikçağ Kaynakları

- Allen, T. W. (ed.): **Homeri Ilias**, vols. 2-3. Oxford: Clarendon Press, 1931.
- Babbitt, F. C. (ed.): **Plutarch's moralia**, vol. 2. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1928 (repr. 1962).
- Bekker, I. (ed.): **Apollonii Sophistae lexicon Homericum**, Berlin: Reimer, 1833, repr. Hildesheim: Olms, 1967.
- Burnet, J. (ed.): **Platonis opera**, vol. 1. Oxford: Clarendon Press, 1900 (repr. 1967).
- Burnet, J. (ed.): **Platonis opera**, vol. 4. Oxford: Clarendon Press, 1902 (repr. 1968).
- Burnet, J. (ed.): **Platonis opera**, vol. 5. Oxford: Clarendon Press, 1907 (repr. 1967).
- Coulon, V., M. van Daele (ed.): **Aristophane**, vol. 4. Paris: Les Belles Lettres, 1928 (repr. 1967 (1st edn. corr.)).
- de Stefani, E. L. (ed.): **Etymologicum Gudianum**, fasc. 1 & 2. Leipzig: Teubner, 1:1909; 2:1920 repr. Amsterdam: Hakkert, 1965.
- di Gregorio, L. (ed.): **Scholia vetera in Hesiodi theogoniam**, Milan: Società editrice "Vita e pensiero," 1975.
- Diels, H., W. Kranz (ed.): **Die Fragmente der Vorsokratiker**, vol. 2, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1952 (repr. 1966).
- Diels, H., W. Kranz (ed.): **Die Fragmente der Vorsokratiker**, vol. 1, 6th edn. Berlin: Weidmann, 1951 (repr. 1966).
- Falconer, W. A. (ed.): **Cicero. De Senectute, De amicitia, De Divinatione**, LOEB, Harvard University Press, London, 1938.
- Früchtel, L., O. Stählin, v. d. (ed.): **Clemens Alexandrinus**, vols. 2, 3. edn.; 3, 2. edn. (**Die griechischen christlichen Schriftsteller 52 (15)**), 17. Berlin: Akademie Verlag, 2:1960; 3:1970).
- Gaisford, T. (ed.): **Etymologicum Magnum**, Oxford: Oxford University

- Press, 1848, repr. Amsterdam: Hakkert, 1967.
- Gaisford, T. (ed.): **Scholia in opera et dies (scholia vetera partim Procli et recentiora partim Moschopuli, Tzetzae et Joannis Galeni), Poetae minores Graeci**, vol. 2. Leipzig: Kühn, 1823.
- Jones, H. S., J. E. Powell (ed.): **Thucydidis historiae**, 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1:1942 (1st edn. rev.); 2:1942 (2nd edn. rev.) (repr. 1:1970; 2:1967).
- Legrand, E. (ed.): **Hérodote. Histoires**, Paris: Les Belles Lettres, Vol. 1:1932; Vol. 2:1930; (repr. Vol. 1:1970; Vol. 2:1963).
- Martin, J. (ed.): **Arati phaenomena**, Florence: La Nuova Italia Editrice, 1956.
- Merkelbach, R., M. L. West (ed.): **Fragmenta Hesiodica**, Oxford: Clarendon Press, 1967.
- Mignon, M.: **Aulus Gellius. Les Nuits Attiques III (Livres XIV–XX)**, Les Belles Lettres, Paris, t.y.
- Most, G. W. (ed. & çev.): **Hesiod. Theogony, Works and Days, Testimonia**, LOEB, Harvard University Press, London, 2006.
- Pertusi, A. (ed.): **Scholia vetera in Hesiodi opera et dies**. Milan: Società editrice “Vita e pensiero,” 1955.
- Sbordone, F. (ed.): **Hori Apollinis hieroglyphica**, Naples: Loffredo, 1940.
- Shibley, F. W. (ed.-çev.): **Velleius Paterculus. Compendium of Roman History; Res Gestae Divi Augusti**, LOEB, London: William Heinemann, 1924.
- Solmsen, F. (ed.): **Hesiodi opera**, Oxford: Clarendon Press, 1970.
- Spiro, F. (ed.): **Pausaniae Graeciae descriptio**, 3 vols. Leipzig: Teubner, 1903 (repr. 1:1967).
- Sternbach, L. (ed.): **Gnomologium Vaticanum e codice Vaticano Graeco 743 [Texte und Kommentare 2]**. Berlin: De Gruyter (repr. 1963)].
- Theiler, W. (ed.): **Posidonios. Die Fragmente**, vol. 1. Berlin: De Gruyter, 1982.

- Von der Mühl, P. (ed.): **Homeri Odyssea**, Basel: Helbing & Lichtenhahn, 1962.
- West, M. L. (ed.): **Hesiod. Theogony**, Oxford University Press, Oxford, 1966.
- West, M. L. (ed.): **Hesiod. Works and Days**, Oxford University Press, Oxford, 1978.
- Ziegler, K. (ed.): **Plutarchi vitae parallelae**, vol. 1.1, 4th edn. Leipzig: Teubner, 1969.

Modern Çalışmalar

- Adams, S. M.: "Hesiod's Pandora," **CR** 46:5 (Nov. 1932) s. 193-196.
- Allen, T.W., A. Rambaut: "The Date of Hesiod," **JHS** 35 (1915) s. 85-99.
- Applebaum, H.: **The Concept of Work: Ancient, Medieval, and Modern**, State University of New York Press, New York, 1992.
- Autenrieth, G.: **An Homeric Dictionary**, translated, with additions and corrections by Robert P. Keep, The Macmillan Press LTD, Great Britain, 1974.
- Baldry, H. C.: "Who Invented the Golden Age," **CQ New Series**, 2:1-2 (Jan. - Apr., 1952) s. 83-92.
- Balme, M.: "Attitudes to Work and Leisure in Ancient Greece," **G&R** 2nd Ser., 31:2 (Oct., 1984) s. 140-152.
- Beall, E. F.: "Notes on Hesiod's **Works and Days**, 383-828," **AJP** 122 (2001) s. 155-171.
- Beall, E. F.: "The Contents of Hesiod's Pandora Jar: Erga 94-98," **Hermes** 117 (1989) s. 227-230.
- Beye, C. R.: "The Rhythm of Hesiod's Works and Days," **HSCP** 76 (1972) s. 23-43.
- Boisacq, É.: **Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque**, Heidelberg – Paris, 1938.

- Chantraine, P.: **Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque: Histoire des mots A-K**, Éditions Klincksieck, Paris, 1984.
- Chantraine, P.: **Dictionnaire Étymologique de la Langue Grecque: Histoire des mots Λ-Ω**, Éditions Klincksieck, Paris, 1990.
- Clay, J. S.: **Hesiod's Cosmos**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Cook, R. M.: "Hesiod's Father," **JHS** 109 (1989) s. 170-171.
- Cornford, F. M.: **From Religion to Philosophy: A Study in the Origins of Western Speculation**, Harper Torchbook, New York, 1957.
- Çelgin, G.: **Tanzimat'tan Günümüze Eski Yunan-Latin Dil ve Edebiyatlarına İlişkin Türkçe Yayınlar Bibliyografyası**, Ege Yayınları, İstanbul, 1996.
- Sullivan, S. D.: "Person and θυμός in The Poetry Of Hesiod," **Emerita**, 61 (1993) s. 15-40.
- Dürüşken, Ç.: "Mekone: Gelincik Ovası," **Navisalvia: Dr. Sina Kabağaç'ı Anma Toplantısı 2004/Trajedi**, ed. Faruk Akyol, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2005, s. 137-150.
- Eyuboğlu, S., A. Erhat: **Hesiodos Eseri ve Kaynakları**, Türk Tarih Kurumu Yayınları XX. Dizi - Sa. 5, Ankara, 1977.
- Finley, M. I.: **Odysseus'un Dünyası**, çev. Gül E. Durna, Ayraç Yayınevi, Ankara, 2003.
- Fontenrose, J.: "Work, Justice, and Hesiod's Five Ages," **CP** 69:1 (Jan., 1974) s. 1-16.
- Forbes, P. B. R.: "Hesiod versus Perses," **CR** 64:3/4 (Dec., 1950) s. 82-87.
- Fränkel, H.: **Early Greek Poetry and Philosophy**, çev. Moses Hadas & James Willis, New York & London, 1975.
- Friedell, E.: **Antik Yunan'ın Kültür Tarihi: Hıristiyanlık Öncesi Yaşam ve Efsane**, çev. Necati Aça, Dost Kitabevi, Ankara, 1999.

- Gagarin, M.: “Dikē in the Works and Days,” **CP** 68:2 (Apr., 1973) s. 81-94.
- Gagarin, M.: “Hesiod's Dispute with Perses,” **TAPA** (1974-), 104 (1974) s. 103-111.
- Gagarin, M.: “The Ambiguity of Eris in the Works and Days,” **Cabinet of the Muses**, ed. M. Griffith & D. J. Mastronarde, University of California, Berkeley, 1990, s. 173-183.
- Gittler, J.B., William F.O.: **Social Thought among the Early Greeks**, The University of Georgia Press, Athens, 1941.
- Gotshalk, R.: **Homer and Hesiod, Myth and Philosophy**, University Press of America, Lanham, New York, Oxford, 2000.
- Griffith, M.: “Personality in Hesiod,” **CIAnt** 2:1 (1983:Apr.) s. 37-65.
- Griffiths, J. G.: “Archaeology and Hesiod's Five Ages,” **JHI** 17:1 (Jan., 1956) s. 109-119.
- Havelock, E. A.: **The Greek Concept of Justice: From Its Shadow in Homer to Its Substance in Plato**, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1978.
- Heath, M.: “Hesiod's Didactic Poetry,” **CQ New Series**, 35:2 (1985) s. 245-263.
- Herington, C. J.: “Works and Days,” **G&R** 13:38/39 (Jun., 1944) s. 86-88.
- Hesiod: **Theogony & Works and Days**, çev. M. L. West, Oxford University Press, Oxford, 1999.
- Hofinger, M.: **Lexicon Hesiodeum, cum indice inverso**, Tome 1: A-Δ, E. J. Brill, Leiden, Netherlands, 1975.
- Hornblower, S.,
A. Spawforth (ed.): **The Oxford Classical Dictionary**, 3. basım, Oxford University Press, Oxford, 2003.
- Immerwahr, H. R.: “**Ergon**: History as a Monument in Herodotus and Thucydides,” **AJP** 81:3 (Jul., 1960) s. 261-290.
- Jaeger, W.: **Paideia: the Ideals of Greek Culture**, Vol. I, çev. Gilbert Highet, 2. edition, Oxford University Press, New York, Oxford, 1965.

- Kaufmann, W.: **Tragedy and Philosophy**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1992.
- Lesky, A.: **A History of Greek Literature**, (çev. James Willis, Cornelis de Heer), Methuen & Co Ltd, Great Britain, 1966.
- Liddell, H. G., R. Scott, H. Jones: **A Greek-English Lexicon**, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- Lloyd-Jones, H.: **The Justice of Zeus**, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, 1971.
- Marquardt, P. A.: "Hesiod's Ambiguous View of Women," **CP** 77:4 (Oct., 1982) s. 283-291.
- Minton, W. W.: **Concordance To The Hesiodic Corpus**, E. J. Brill, Leiden, 1976.
- Morgan, K. A.: **Myth and Philosophy from the Presocratics to Plato**, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
- Naiden, F. S.: "The Words of the Alewife at Line 42 of Hesiod's Works and Days," **JNES** 62:4 (2003) s. 263-266.
- Nelson, S. A.: **God and the Land: The Metaphysics of Farming in Hesiod and Virgil**, Oxford University Press, New York, 1998.
- Nelson, S.: "The Justice of Zeus in Hesiod's Fable of the Hawk and the Nightingale," **CJ** 92:3 (Feb. - Mar., 1997) s. 235-247.
- Nussbaum, G.: "Labour and Status in the Works and Days," **CQ New Series**, 10:2 (Nov., 1960) s. 213-220.
- Olstein, K.: "Pandora and Dike in Hesiod's Works and Days," **Emerita**, 48 (1980) s. 295-312.
- Østerud, S.: "The Individuality of Hesiod," **Hermes**, 104 (1976) s. 13-29.
- Glare, P. G. W. (ed.): **Oxford Latin Dictionary**, Oxford: Clarendon Press, 1968.
- Querbach, C. W.: "Hesiod's Myth of the Four Races," **CJ** 81:1 (Oct. - Nov., 1985) s. 1-12.

- Rowe, C. J.: "Archaic Thought' in Hesiod," **JHS** 103 (1983) s. 124-135.
- Smith, P.: "History and the Individual in Hesiod's Myth of Five Races," **CW** 74:3 (1980) s. 145-163.
- Solmsen, F.: "The 'Gift' of Speech in Homer and Hesiod," **TAPA** 85 (1954) s. 1-15.
- Stoddard, K. B.: "The Programmatic Message of the "Kings and Singers" Passage: Hesiod, Theogony 80–103," **TAPA** 133 (2003) s. 1-16.
- Sussman, L. S.: "Workers and Drones; Labor, Idleness and Gender Definition in Hesiod's Beehive," **Arethusa**, 11:1/2 (1978) s. 27-41.
- Teggart, F. J.: "The Argument of Hesiod's Works and Days," **JHI** 8:1 (Jan., 1947), s. 45-77.
- Trever, A. A.: "The Age of Hesiod: A Study in Economic History," **CP** 19:2 (Apr., 1924) s. 157-168.
- Verdenius, W. J.: "A 'Hopeless' Line in Hesiod: Works and Days 96," **Mnemosyne**, ser. 4:24:3 (1971) s. 225-231.
- Vernant, J. P.: **Myth and Society in Ancient Greece**, çev. Janet Lloyd, Zone Books, New York, 1990.
- Wade-Gery, H. T.: "Hesiod," **Phoenix**, Vol. 3, No. 3. (Winter, 1949) s. 81-93.
- Walcot, P.: "A Note on the Biography of Hesiod," **CP** 55:1 (Jan., 1960) s. 33-34.
- Wallace, P. W.: "Hesiod and the Valley of the Muses," **GRBS** 15:1 (1974) s. 5-24.
- Welles, C. B.: "Hesiod's Attitude Toward Labor," **GRBS** 8:1 (1967) s. 5-23.
- West, M. L.: "The Contest of Homer and Hesiod," **CQ** New Series, 17:2 (Nov., 1967) s. 433-450.
- West, M. L.: **The East Face of Helicon: West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth**. Oxford, 1997.

- Wirshbo, E.: “The Mekone Scene in the **Theogony**: Prometheus as Prankster,” **GRBS** 23 (1982) s. 101–10.
- Woodhouse, S. C.: **English-Greek Dictionary, A Vocabulary of the Attic Language**, Routledge & Kegan Paul LTD, London, 1971.
- Zarecki, J. P.: “Pandora and the Good Eris in Hesiod,” **GRBS** 47 (2007) s. 5-29.